

קונטרס

צדיק אוכל לשובע נפשו

בענין אכילה ושת' לפני תפלת השחר

ע"פ הלכה ומשנת חסידים

תשורה משמחת הנישואין של

החתן הרה"ת יעקב אליהו עב"ג

הכלה המהוללה מרת ראשע רבקה שיחיו

רפופורט

אור ליום שלישי, י"א שבט, ה'תשע"ג - שיקאגא, אילינא'י

שיעורים. חומש: בא, שביעי עם פירש"י.

תהלים: נהינט.

תניא: פרק יט. ולתוספות . . . בלב כלל.

תו"א ד"ה למען תהי' סוף סעיף המתחיל אמנם, "לא ישובת יומם מלראות" צ"ל "לא ישובת יומם ולילה מלרצות".

אמי זקנתי (הרבנית מרת רבקה נ"ע) בהיותה כבת שמונה עשרה שנה — בשנת תרי"א — חלתה, וציוה הרופא אשר תאכל תיכף בקומה משנתה, אמנם היא לא הפצה לטעום קודם התפלה, והיתה מתפללת בהשכמה, ואחר התפלה היתה אוכלת פת שחרית. כשנודע הדבר לחותנה ארמו"ר הצ"צ, אמר לה: א איד דארץ זיין געזונד און א בעל כח. אויף מצות שטייט וחי בהם, איז דער טייטש וחי בהם, מען דארף אריינבריינגען א חיות אין מצות. בכדי אז מען זאל קענען אריינבריינגען א חיות אין מצות, מוז מען זיין א בעל כח און זיין בשמחה. וסיום: דו דארפסט ניט זיין קיין ניכטערע. בעסער עסען צוליב דאוונען ווי דאוונען צוליב עסען. ובירכה באריכות ימים, — (כולדה בשנת תקצ"ג ונפטרה י שבת תרע"ד). — מאמר זה אמר אאמו"ר לאחד על יחידות, והוסיף: און מען דארף עם טאן בשמחה.

פתח דבר

אנו מודים לה' על כל הטוב אשר גמלנו, ובחסדו הגדול זיכנו בנישואי צאצאינו החתן הרה"ת יעקב אליהו שיחי' והכלה המהוללה מרת ראשע רבקה שתחי', היום אור לי"א שבט ה'תשע"ג.

התודה והברכה מקול"ע נתונה לכל קרובינו וידידנו אשר הואילו לשמוח אתנו ביום שמחת לבבנו, ולברך את החתן והכלה שיחיו, ואותנו כולנו, בברכת מזל טוב וחיים מאושרים בגשמיות וברוחניות.

בשמחה ובטוב לבב ולאות תודה והוקרה, הננו בזה לכבד את המשתתפים בשמחתינו בקונטרס זה (שנערך ע"י אבי החתן שי'), הכולל בתוכו בירור הלכה וביאור הוראות רבותינו נשיאי ישראל – בענין אכילה לפני התפלה – על יסוד דברי כ"ק אדמו"ר הצמח צדק זי"ע שהובאו בלוח "היום יום" ליום ההילולא, עשירי בשבט (צילומו נדפס מעבר לדף השער), דאזלינן מיני'.

הא-ל הטוב הוא ית' יברך אתכם ואותנו, בתוך כלל אחינו בני, בברכות מאליפות מנפש ועד בשר, ו"מהרה . . ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה גו", בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו.

חיים ורעיתו רפפורט ברוך ראובן הלוי ורעיתו עפשטיין

תוכן הענינים

בענין אכילה לפני תפלת שחרית

- 5.....מקור ותוקף האיסור
- 6.....הסוברים שהאיסור הוא מן התורה
- 7.....הסוברים דהאיסור הוא מדרבנן
- 7.....שקלא וטריא בשיטת המאירי והרמב"ם
- לפי השיטות דחייב תפלה בכל יום הוא מדרבנן, האם מוכרחים לומר שאיסור האכילה לפני' אינו אלא מדרבנן.....9
- 10.....איך שייך איסור מה"ת לאכול לפני תפלת השחר כשכבר התפלל ערבית
- 15.....דין שתיית מים, ואכילה לרפואה: מחלוקת הראשונים בזה
- 16.....שקו"ט בשיטת הרמב"ם בזה
- 17.....הלכה למעשה
- 18.....חמשה ספיקות בהיתר שתי' לפני התפלה
- 21.....מי שאינו יכול לכוין דעתו בלא אכו"ש
- 22.....הגדרת "יכולת לכוין דעתו"
- 24.....חילוק יסודי בין היתר אכו"ש לצורך רפואה והיתר אכו"ש לצורך כוונה
- 24.....ההיתר לאכול ולשתות לצורך שיפור הכוונה: חידושו של השב יעקב
- 25.....הצעת יסוד לשיטת השב יעקב
- 26.....הוכחה ליסוד הנ"ל
- 27.....אכילה לפני התפלה כדי שיוכל להתפלל בציבור
- 29.....משנת חסידים: דברי רבותינו נשיאנו זי"ע
- 35.....על הצדיקים ועל החסידים
- 37.....ביאור הדברים ע"פ שו"ע
- 39.....החידוש בפתגם הצמח צדק
- 41.....דבר המסור ללבו של אדם
- 42.....חיוב קריאת שמע לפני האכו"ש

בענין אכילה לפני תפלת שחרית*

מקור ותוקף האיסור

א) איתא במסכת ברכות (י"ד, ב): ואמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב, מאי דכתיב (ויקרא יט, כו) לא תאכלו על הדם, לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם. (איכא דאמרי) א"ר יצחק א"ר יוחנן¹ א"ר יוסי ברבי חנינא² משום רבי אליעזר בן יעקב, כל האוכל ושותה ואחר כך קורא קריאת שמע ומתפלל, עליו הכתוב (מלכים א: יד, ט) אומר ואותי השלכת אחרי גויך, אל תקרי גויך אלא גאיך³, אמר הקב"ה, לאחר שנתגאה זה קיבל עליו עול מלכות שמים. ע"כ.

דין זה שאסור לאכול ולשתות לפני תפלת השחר איתא בגמרא בלי שום חולק, ובזהר הקדוש ובספרי המקובלים הפליגו מאד בחומר איסור זה⁴. [גם בתורת החסידות נתבאר איסור זה (וחומר) בהרחבה בכמה מקומות]⁵.

* תודתינו נתונה להרה"ת ר' משה אליהו ש"י גורארי שהג"י את הקונטרס והשלימו בהערותיו הנכונות והמאלפות.

¹ ראה ברכת אהרן (לבעהמח"ס שו"ת אבני חפץ) עמ"ס ברכות סוף מאמר עד (לה, ב) מ"ש בזה לבאר (ע"ד החידוד) שר' יוחנן מיאן בדרשה קמייתא (דלא תאכלו על הדם), משום דלשיטתו אזיל (במסכת סנהדרין עג, א) דאוקים קרא דלא תאכלו על הדם לאזהרה לבן סורר ומורה. ואכמ"ל בזה.

² התיבות "אמר רבי יוסי בר חנינא" חסרים במאמר זה כפי שהובא בספר הלכות גדולות (הלכות ברכות, נה, א – במהדורת מכון ירושלים), בר"ף, רא"ש (סי' י"ד), ועוד. וכן אינם במסורת מאמר זה המופיע בילקוט שמעוני מלכים-א רמז רב. וע"פ גירסא זו סרה בפשיטות מה שהוקשה להמגי' על גליון הגמרא שם, דאיך שמע ר' יוחנן השמועה מפי התנא ריב"ח שלא הי' בעולמו. [ובהג"ה עה"ג שם תירץ ע"פ מ"ש התוס' (נזיר כט, א ד"ה ה"ג) דתרי ריב"ח היו: (א) תנא (וב) אמורא. ואכמ"ל].

³ באבודרהם סדר ברכות השחר (עמ' לב): "אל תקרי גוך אלא גאך, שאותיות אה"י מתחלפות". ובגליוני הש"ס (להגרי' ענגיל) עמ"ס ברכות שם נ"ב: "יש לרמז, ואותי השלכת אחר גויך: ראשי תיבות גאו"ה. ומזה הוא שדרשו כו". והנה ידוע (ראה ש"ה חלק תושבע"פ תג, ב) שבכ"מ דאיתא דרשת "אל תיקרי" לא באו חז"ל לשלול ה"כתיב" אלא תרומתו איתנהו, והקרי והכתיב משלימים זא"ז. ה"קרי" [בנד"ד – "גאיך"] מגלה את עומק משמעותו של הכתיב [בנד"ד – "גויך"]. ולהעיר גם מ"ש בחי' אגדות מהרש"א (שם), וז"ל: ונראה דגוך נמי נדרש הכי, אחר שאכלת ושתיית בעסק גופך וגוף השלכתני, ולא דוקא קאמר אל תיקרי אלא משום גאוה נגעו בה כדכתיב (דברים ח, יב ואילך) פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך וגו'. וע"ש שהעיר עוד דפשטי' דקרא ד"אותי השלכת גו"י איירי בירבעם בן נבט ש"גסות הרוח שהי' בו . . . טרדתו מן העולם" (סנהדרין קא, ב ואילך), וא"כ היה הדרש מעין הפשט. וכ"מ בשו"ת הרמ"ז (סי' נט) שכתב: "ובהכי א"ש שייטי' דהאי עניינא גבי ירבעם דגסות הרוח טרדתו מן העולם, והקדים הנאותו לכבוד שמים ודוגמתו האוכל ושותה קודם תפלה". ויעויין עוד בספר קדושה וברכה עמ"ס ברכות [נדפס לראשונה בפרנקפורט תס"ו ונדפס מחדש ע"י 'מכון אהבת שלום', ירושלים תשס"א] שם. וראה מ"ש בחי' אגדות הרשב"א ה"ד לקמן (הערה 60). [וראה שו"ת כנף רננה (או"ח סי' א - קרוב לתחילתו) מ"ש ע"ד הרמז בפירוש הכתובים (תהלים נא, טז-יט): "הצילני מדמים וגו' - לב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה", ע"ש].

⁴ ראה זח"ב (רטו, ב): ורזא דמילא הכי, מאן דאכיל בלא צלותא דיצלי על דמי' שקיל איהו כמנחש ומעונן כו'. ע"ש דברים מבחיילים. וראה גם תקוני זהר (תיקון כא). וראה גם מה שליקט בספר 'שולחן ערוך הזהר' (או"ח סי' פט ס"י-י"ח, ובהערות לשם). וראה ספר קב הישר (פס"א סעיפים א-ד). ועוד.

⁵ ראה: (א) לקוטי אמרים להרב המגיד (סי' רטז): "אמרו רז"ל לא יאכל אדם עד שיתפלל שנאמר לא תאכלו על הדם. פירוש, דכתיב (ויקרא יז, יד) כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא, נמצא עיקר האדם הוא על שם דמו שבו. ולמה נקרא אדם ולא נקרא דם, אלא שמדבק א"ע בבורא ית' וממשיך בקרבו אלופו של עולם, נתחבר האלף אליו, ונקרא אדם (ראה זח"ג לא, א). וזהו לא תאכלו על הדם, ר"ל כשעדיין לא חיבר אליו אלופו של עולם, רק אחר התפילה, כשחיבר דמו לאלופו של עולם ואז נקרא אדם מותר לו לאכול ולא קודם כנ"ל". (ב) ליקוטי תורה לאדמו"ר הזקן (במדבר עט, ד): "וז"ש (ישעי' ב, כב) חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא א"ת במה אלא במה (ברכות יד, א), פי' חדלו לכם לשון הבדלו עצמיכם מן בחי' אדם כזה שנשמתו רק באפיו שלא יכלה להתפשט בכללות גופו, כי במה נחשב, כמו הבמה נראה ונגלה הישות שלו ליש ודבר בפ"ע כן בו ג"כ גברה חומר הישות שלו עד שאינו מתבטל כלל מפני אור ה' הוא אור נשמתו אשר באפיו . . . לכן אסור לאכול קודם התפלה כמאמר רז"ל לא תאכלו על הדם לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם בכדי שלא ליתן סטרא דדמא בישא לשלוט בו ושוב לא יכול להאיר בו כח נשמתו לגמרי". (ג) מאמרי אדמו"ר האמצעי (במדבר עמ' קל): "זמן עליות הבידורים הוא בתפלה, ולכן

בענין אכילה ושתי' לפני תפלת השחר

וכן פסק הרמב"ם (הל' תפלה פ"ו ה"ד): אסור לו לאדם שיטעום כלום⁶ או שיעשה מלאכה⁷ מאחר שיעלה עמוד השחר עד שיתפלל תפלת שחרית, ע"כ. איסור האכילה והשתי' לפני תפלת השחר מוסכם הוא בכל הפוסקים, הראשונים והאחרונים⁸, אלא שנחלקו אם האיסור הוא מן התורה או מדרבנן:

הסוברים שהאיסור הוא מן התורה

בספר פקודת הלוויים להרא"ה (עמ"ס ברכות שם) כתב, וז"ל: אמר רבי יוסי בר חנינא, מאי דכתיב לא תאכלו על הדם, לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם. פירוש: ותפלה ודאי דאורייתא וכדקיימא לן 'ולעבדו בכל לבבכם' (דברים יא, יג), ועבודה שבלב זו תפלה (ספרי

אסור לאכול קודם התפלה כמ"ש לא תאכלו על הדם, קודם שתתפללו על דמכם, כי ענין התפלה הוא התפעלות הנשמה מצד עצמה, ולכן אחר התפלה יוכל לברר ע"י האכילה כי הנשמה שואבת כל מיני טוב כניצוץ אל השלהבת כו'. משא"כ קודם התפלה שהנשמה היא רק באפו כמ"ש חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כו'. וראה גם מאמרי אדמ"ר האמצעי ע"ס ויקרא (דלקמן הערה 96) ובהנסמן במ"מ וציונים שם. וראה גם 'רשימות' רבינו ז"ע (קונטרס קו וקל). ואכמ"ל.

⁶ בגמרא איתא "אוכל ושותה". אבל בהלכות גדולות (הנ"ל הערה 2) כתב ע"ד לשון הרמב"ם: ואסיר לי לבר ישראל למיטעם מידי מן קמי דמצלי צלותא דצפרא דאמר ריב"ח אראב"י מאי דכתיב כו'. וכן הוא בספר החינוך מצוה רמח: "ושלא יטעום אדם כלום עד שיתפלל". ובאגרת התשובה לרבינו יונה ס"ח איתא: "ואסור לטעום כלום קודם שיתפלל". ועד"ז הוא בעוד ראשונים. [ובזח"ג (רמא, ב): אמר ר"ש על רזא דא אסיר לבר נש לטעום כלום עד כו'. אבל ראה לשון הזהר ח"ב הנ"ל (הערה 4)]. ומלשון ראשונים אלו (טעימה – בניגוד לאכ"ש) מבואר לכאורה דאפילו אכילה פחותה מכזית [וכביצה] אסורה, [וכמ"ש בבית מאיר על שו"ע אר"ח (סי' ע, מ"א סק"ו) ובמנחת חינוך על ספר החינוך (שם אות ה) ובשר"ת השיב משה (אר"ח סי' ה) ובשר"ת קרן לדוד (אר"ח סי' כ"א אות ב) ובשר"ת בית נפתלי (סי' ח' ד"ה וראיתי באומר השכחה), ובספר ברכת אהרן הנ"ל הערה 1 (לה, א)], וכן משמע מסתימת כל הפוסקים וכמ"ש בשו"ת השיב משה שם. [אלא שבשר"ת קרן לדוד (שם אות ג) הציע דמלשון הגמרא והטור והשולחן ערוך (שנקטו "אכילה" ולא "טעימה") משמע "דקודם תפלת השחר לא מיתסר אלא אכילה ולא טעימה", ע"ש. וראה לקמן הערה 38]. ולענין טעימה בלשון בלבד (בלא בליעה) – ראה שו"ת אבני צדק (אר"ח סי' קט ד"ה ואשר נסתפק) ובשר"ת בית נפתלי (הנ"ל ושם סי' ט) מ"ש בזה.

ובפסקי הר"ד עמ"ס ברכות שם יש לו שיטה מחודשת בזה, וז"ל: מאי דכתיב לא תאכלו על הדם, לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם. וכל האוכל ושותה קודם שיתפלל עליו הכתוב אומר: ואותי השלכת אחר גויך וכו'. ונראה לי דלאו דוקא אתפלת השחר אמור, אלא בכל תפלה שהגיעה זמנה [א"ה: עיין לקמן הערה 8] אסור **לקבוע עצמו במאכל ובמשתה** קודם שיתפלל, שמתוך שהוא שבע אינו יכול להכניע עצמו לכיין את לבו לפני הקב"ה, [אלא] דבתפלת השחר אפילו טעימה בלבד אסור לטעום קודם התפלה, שהרי שאר צרכיו אסור לעשות קודם תפלה, כל שכן לטעום, עכ"ל. ומשמע מדבריו דהא דטעימה אסורה קודם תפלת שחרית אינה אלא מחמת לתא דעשיית חפציו. אבל משום דינא דלא תאכלו על הדם (הנוהג לדעתו בכל התפלות) לא נאסר כי אם קביעת סעודה. ויש להעיר דמ"ש הר"ד שטעימה אסורה מדין עשיית חפציו, הנה ממ"ש הראשונים והפוסקים (ה"ד לקמן ס"ב) ששתיית מים מותרת לפני התפלה, נראה מבואר שאינה בכלל עשיית צרכיו, ולכאורה ה"ה טעימה. ועצ"ע.

⁷ מקורו בברכות יד, א: ואמר ר' אידי בר אבין אמר ר' יצחק בר אשיאן אסור לו לאדם לעשות חפציו קודם שיתפלל כו'. וראה חידושי הגר"ז על הרמב"ם (הל' שבת פכ"ט ה"ה) שהוכיח מכאן שהרמב"ם קורא לעשיית חפציו בשם מלאכה, וא"כ ה"ה בהל' שבת (שם) שכתב הרמב"ם "אסור לו לאכול ולשתות ולעשות מלאכה או לטעום כלום עד שיבדיל", דר"ל עשיית חפציו. ע"ש בארוכה. ואכ"מ.

⁸ לדעת מקצת ראשונים נוהג איסור זה גם לפני תפלת המנחה [ראה מחברת הערוך להר"ש פרחון ערך ערב (ג, ד) – הו"ד בשו"ת עמודי אש (להרב ישראל אייזנשטיין. לעמבערג תר"מ) סי' ג' ('קונטרס בית תפלה') אות לג. פסקי הר"ד (הנ"ל הערה 6). וראה גם מקור חיים לבעהמח"ס שו"ת חוות יאיר (סי' פט ס"ה). הגהות מלא הרועים (ברכות שם)] אבל לא הו"ד בפוסקים. ודינא דמתניתין (שבת ט, ב) ענין אחר הוא ואינו שייך לנדוד. ראה רמב"ם הל' תפלה פ"ו ה"ה. טוש"ע אר"ח סי' רלב. ואכ"מ.

ויעויין תהלה לדוד (סי' קח סק"ב) דמשכחת איסור אכילה קודם תפלת מנחה מחמת דינא דלא תאכלו על הדם, היכא דטעה ולא התפלל שחרית דבכה"ג קיי"ל שיתפלל מנחה שתיים, הראשונה לתפלת מנחה והשני' לתשלומי שחרית (ראה ברכות כו, א-ב. רמב"ם הל' תפלה פ"ג ה"ה-ט. טוש"ע אר"ח סי' קח) דלפני שהתפלל תפלה ראשונה לשם תשלומי שחרית אסור לו לאכול כלל. אבל אחרי שכבר התפלל תפלה הראשונה (מנחה) שוב ליכא משום לא תאכלו ואותי השלכת, ע"ש. ויעויין ג"כ שו"ת בצל החכמה (ח"ג סי' ד) מ"ש בזה.

ע"פ הלכה ומשנת חסידים

עה"כ דברים שם. תענית ב, א), אבל מטבע שלה ונוסח שלה ותיקונה שלש פעמים ביום מדרבנן. ואין לוקין על לאו זה, דהא האי קרא מדריש לדרשה אחריתי בסנהדרין (סג, א), עכ"ל הרא"ה. ונראה מבואר מדבריו דס"ל דאיסור האכ"ש לפני תפלת השחר הוא מדאורייתא.

גם בספר החינוך (מצוה רמח) כתב, וז"ל: והנה אזכיר לך מן הדברים אשר פירשו לנו חז"ל שנכללים בלאו דלא תאכלו על הדם. אמרו ז"ל (סנהדרין סג, א) שיש בו אזהרה לאוכל מבהמה קודם שתצא נפשה [ראה רמב"ם הל' שחיטה פ"א ה"ב], וכן למדו ממנו (סנהדרין שם) שאין מברין על הרוגי בית דין, וכן סנהדרין שהרגו את הנפש שאין טועמים כלום כל אותו היום [ראה רמב"ם הל' סנהדרין פ"ג ה"ד], **ושלא יטעום אדם כלום עד שיתפלל**, עכ"ל. ובמנחת חינוך (שם) כתב שמדברי החינוך "נראה דאיסור שלא יטעום כלום קודם שיתפלל הוא איסור דאורייתא ונכלל בלאו הזה"⁹.

הסוברים דהאיסור הוא מדרבנן

רוב הפוסקים פסקו שאיסור האכילה לפני התפלה מדרבנן הוא. בתר"י ובחידושי הריטב"א (עמ"ס ברכות שם) כתבו: "וזה אסמכתא בעלמא הוא, דפשטי' דקרא על אבר מן החי נאמר שלא יאכל הבשר בעוד שדמו בתוכו". וברא"ש (שם סי' י"ד): "שאני הכא **דאסמכוה אקרא**". [וע"ש במעדני יו"ט סק"מ וסק"נ]. ובבית יוסף (או"ח סי' פט) כתב "שזה שאסור לאכול ולשתות קודם שיתפלל אינו **מדאורייתא**, אלא **חכמים אסרוהו**". ובלבוש (שם ס"ג) כתב "שדבר זה אינו אלא מדרבנן". ובשו"ע רבינו הזקן (שם ס"ה): "**אסרו חכמים לאכול או לשתות משעלה עמוד השחר כו**"¹⁰.

שקלא וטריא בשיטת המאירי והרמב"ם

דברי המאירי בנידון זה נראים **לכאורה כסותרים** זא"ז: בסוגיא דברכות שם כתב, וז"ל: האוכל ושותה בשחרית ואח"כ מתפלל, אע"פ שמ"מ יצא ידי תפלה, עון גדול הוא, ועליו הכתוב אומר ואותי השלכת אחר גויך, לאחר שנתגאה זה מקבל עליו עול מלכות שמים. ודרך **סמך** הביאו אזהרה ע"ז, לא תאכלו על הדם, לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם, עכ"ל. אבל בפירושו למסכת ב"מ (קטו, א) כתב המאירי בזה"ל: "לאו שבכללות כו' כולל ענינים הרבה חלוקים ושאיין זה ממין זה ולא נזכר אחד מהם בפרט באותו הלאו, כגון לא תאכלו על הדם שיש בו אזהרה להרבה דברים כו', הרי אחת מאזהרותיו על בית דין שהרגו את הנפש שלא יטעמו כלום באותו היום ואם טעמו אין לוקין, וכן אחת מאזהרותיו שלא לאכול שחרית עד שיתפלל כמו שדרשו לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם, ואם עשה כן, אפילו לדעת האומר תפלה מן התורה כו', אין כאן מלקות". [ולכאורה דוחק הוא לומר שמה שסתם במס' ברכות שהאיסור הוא מדרבנן אינו אלא לדעת האומר שמן התורה אין חיוב להתפלל בכל יום. וצ"ע].

⁹ וכן נקט בפשיטות בשו"ת אור נעלם בקונטרס 'אור לו מציון' עמ"ס ברכות (מ, ב, סי' רכ) "שאסור לאכול קודם תפלה מדאורייתא". ובספר שולחן הטהור להרה"ק מקאמרנא זצ"ל (סי' פט ס"ו) כתב ג"כ: "דהוא לאו גמור, לא תאכלו על הדם עד שתתפללו על דמכם, ואין לוקין עליו שהוא לאו שבכללות". ויעויין גם במור וקציעה להיעב"ץ (או"ח סי' פט) מ"ש בזה.

¹⁰ ויעויין גם בספר ראש יוסף להפרמ"ג עמ"ס ברכות (י, ב) ובמשבצות זהב או"ח (סי' פט סק"ג) ובאשל אברהם (שם סי' קסז סק"ז) ובמשנ"ב סי' פט (סקכ"א) שפסקו דאיסור האכ"ש לפני התפלה הוא מדרבנן.

בענין אכילה ושתי' לפני תפלת השחר

גם בדברי הרמב"ם ישנן משמעויות סותרות זא"ז: ברמב"ם (הל' תפלה שם) לא הזכיר שאיסור האכילה לפני התפלה נלמד מהכתוב "לא תאכלו על הדם", משא"כ בשאר האיסורים המנויים בסוגיא דסנהדרין (סג, א) הנלמדים מכתוב זה כתב הרמב"ם (בספר היד) שהם בכלל הל"ת דלא תאכלו על הדם, [חוץ מאיסור אכילת בשר הקרבן לפני זריקת דמו, שכתב (הל' מעשה הקרבנות פ"א ה"ד) "כל האוכל כזית בשר כו' קודם זריקת דמים לוקה, שנאמר (דברים יב, יז) לא תוכל לאכול בשעריך וגו', ולא הזכיר דעובר ג"כ על ל"ת דלא תאכלו על הדם. ובפשטות נראה לפרש טעם הדבר (וכמ"ש במנחת חינוך הנ"ל), דלא הוצרך הרמב"ם להביא קרא דלא תאכלו על הדם שהוא לאו שבכללות שאין לוקין עליו, כיון שבאיסור אכילת בשר הקרבן קודם זריקת דמו עובר גם על הלאו דלא תוכל לאכול בשעריך שהוא ל"ת המחייב מלקות].

גם ממה שכללו הרמב"ם לאיסור האכו"ש לפני תפלת השחר (בהל' תפלה פרק ו') בהדי שאר דברים האסורים לפני התפלה **מדרבנן** נראה דס"ל דהילפותא מקרא דלא תאכלו על הדם אינה אלא אסמכתא, והאיסור הוא מדרבנן¹¹.

אבל בספר המצוות להרמב"ם (שורש ט), **לפי הגירסא הנפוצה**, איתא בא"ד [בענין לאו שבכללות והלאווין הכלולים בהכתוב לא תאכלו על הדם]: "ועוד אמרו מנין שלא יטעום אדם כלום עד שיתפלל, ת"ל לא תאכלו על הדם, לא תאכלו עד שתתפללו על דמכם". ומשמע מדבריו דס"ל דהילפותא מקרא דלא תאכלו על הדם הוה דרשה גמורה ואיסור האכילה לפני התפלה הוא מה"ת. לאידך גיסא, בספר המצוות מהדורת הר"ח העליר (בהערותיו לשורש ט שם, עמ' כד הערה נד) כתב שבכתבי יד של ספהמ"צ לא הזכיר ע"ד איסור האכו"ש לפני התפלה, ולפ"ז אין סתירה בין דברי הרמב"ם בספר המצוות לדבריו בספר היד.

[בשו"ת יביע אומר (ח"ד אר"ח סי' יא אות א) העיר ממ"ש הרמב"ם בפירוש המשניות שלו (עמ"ס מכות פ"ג מ"א), **שלא** הזכיר שם בכלל הלאווין הכלולים בלא תאכלו על הדם את האיסור לאכול ולשתות קודם תפלת השחר, ומזה משמע דס"ל להרמב"ם דאיסור האכו"ש לפני התפלה הוא רק מדרבנן וקרא דל"ת עה"ד אסמכתא בעלמא היא.

אבל נ"ל דאין מזה ראיה: חדא, כי בלאה"כ הרמב"ם שם תנא ושייר את האזהרה לבן סורר ומורה הנלמד מפסוק זה (כדאיתא בסנהדרין שם וכמ"ש הרמב"ם בהל' ממרים פ"ז ה"א ובספהמ"צ מל"ת קצה) שהיא בודאי ילפותא גמורה מדאורייתא (כמבואר במסכת סנהדרין וברמב"ם שם). ועוד, כי בפיהמ"ש מהדורת קאפח (שם הערה 50) הביא שבכת"י מוסיף שם: "ולמדנו גם לא תאכלו על הדם, לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם", ולפי נוסחא זו בפיהמ"ש מוכח להיפך¹², דאיסור האכו"ש לפני התפלה הוא מדאורייתא].

¹¹ ויעויין בספר עיקרי הד"ט (אר"ח סי' יז אות לא ד"ה גם הריב"ה) שדייק ממה שכתב הרמב"ם "אסור לו לאדם שיטעום" דס"ל שאין האיסור אלא מדרבנן ד"איסורא לחוד ולא לחוד, וא"כ קרא אסמכתא בעלמא".

¹² יש להעיר ממ"ש בשו"ת הריטב"א (סי' פט) ע"ד מ"ש הרמב"ם בפירוש המשניות ד"ה הוא מהדורא קמא, אבל במהדורא אחרונה חזר בו מפירוש זה". וראה שו"ת חוות יאיר (ריש סי' קצב): "כידוע שחיבר פירוש המשניות בילדותו".

ע"פ הלכה ומשנת חסידים

ואיך שתהי' הגירסא (והמשמעות) הנכונה בספר המצוות (ובפירוש המשניות) להרמב"ם, הדעת נוטה לנקוט בדעת הרמב"ם כמ"ש בספרו היד שהוא משנה אחרונה שלו וכתבו להלכה ולמעשה¹³.

לפי השיטות דחיוב תפלה בכל יום הוא מדרבנן, האם מוכרחים לומר שאיסור האכילה לפני' אינו אלא מדרבנן

והנה מדברי הרא"ה הנ"ל נראה מבואר לכאורה, דלא שייך איסור מדאורייתא לאכול לפני התפלה אלא אי נימא דתפלה עצמה חיובה מדאורייתא [וכשיטת הרמב"ם בספהמ"צ מצוה ה' ובהל' תפלה פ"א ה"א¹⁴], משא"כ אי נימא שמצות תפלה בכל יום אינה אלא מדרבנן [וכשיטת הרמב"ן בהשגותיו לספהמ"צ שם¹⁵], שהרי כתב הרא"ה "מאי דכתיב לא תאכלו על הדם, לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם פירוש: ותפלה ודאי דאורייתא", ומשמע דנקט בפשיטות שהילפותא מהכתוב לא תאכלו על הדם לימוד גמור הוא [וכדמוכח גם ממ"ש בהמשך דבריו "אין לוקין על לאו זה" משום ד"האי קרא מדריש לדרשה אחרית", וכמשנ"ת], וע"כ הוצרך לפרש דחובת התפלה עצמה בוודאי מן התורה הוא. וכן משמע מדברי המאירי (עמ"ס ב"מ הנ"ל) שכתב שאם אכל לפני התפלה "אפילו לדעת האומר תפלה מן התורה כו' אין כאן מלקות" משום דהוי לאו שבכללות, ומשמע מדבריו דאילו לדעת האומר תפלה מדרבנן אי אפשר שיהי' איסור האכילה לפני' מדאורייתא ומחייב מלקות, (גם אילו לא הי' לאו שבכללות).

וכן מבואר בספר מור וקציעה להיעב"ץ (או"ח שם) שלאחר שכתב דיש לומר ש"עיקרו דבר תורה נאסר" כתב, וז"ל: "וא"ת, הא תפלה גופא דרבנן, לא היא, עיקרה דאורייתא, אלא שהשלש תפלות ומטבע שלהן וזמניהן מדברי סופרים".

גם בחידושי אדמו"ר הצמח צדק על הרמב"ם (שנדפסו בסוף ספר 'פסקי דינים' שלו) הל' תפלה (פ"א ה"א), שקיל וטרי בפלוגתת הראשונים אם מצות תפלה בכל יום היא מה"ת, וסיים: וצ"ע ממ"ש בגמרא כו' דנפק"ל מקרא דלא תאכלו על הדם בפ' קדושים דאסור לאכול קודם שיתפלל, ואם התפלה אינה מדאורייתא כלל איך שייך ללמוד איסור אכילה קודם התפלה מהכתוב שבתורה, ועיין רא"ש דאיכא לאו דאסמכוהו אקרא, עכ"ל. ומבואר גם מדבריו דאי נימא דהא דילפינן מקרא דלא תאכלו על הדם דרשה גמורה היא, מוכרחים לומר דגם חובת תפלה הוא מדאורייתא¹⁶. [וכ"מ במנחת חינוך הנ"ל].

אמנם בביאור הגרי"פ פערלא לספהמ"צ להרס"ג (מ"ע ב - ע, סע"א) תמה על דברי הרא"ה בזה, וטען "דאפילו את"ל דתפלה דרבנן ומה"ת אינה אלא רשות, מ"מ שפיר שייכא הך דרשא דלא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם, לומר שאם בא להתפלל אסור לו לאכול

¹³ והרי בכמה מקומות חזר בו הרמב"ם (בספר היד) ממ"ש בחיבוריו הקודמים, וכמ"ש הפוסקים. ראה לדוגמא בית יוסף (או"ח סי' שיח ד"ה ומ"ש רבינו אבל ספל שיש בו מים): "ואע"ג שבפירוש המשנה כתב הרמב"ם כאוקימתא דאביי, כבר מצינו בכמה מקומות בחיבור שחזר בו ממה שכתב בפירוש המשנה". וראה שו"ת מהרי"ף (לר' יעקב פראג', מגדולי חכמי מצרים - נדמ"ח ירושלים תשנ"ט, סי' ג ד"ה וא"ת הרי): "ודאי דאית לן למימר שהרמב"ם חזר בו ממה שפירש בפירוש המשנה שכך מצאנו להרמב"ם בהרבה דברים אפילו לענין פסק הלכה שחזר בו ממה שפירש בפירוש המשנה וכתב בחיבורו בהיפך". ויש להאריך בזה. ואכ"מ.

¹⁴ וכ"מ דעת המחבר בשו"ע (או"ח סי' קו ס"ב), ע"ש במגן אברהם (סק"ב).

¹⁵ וכ"ה שיטת "רוב הפוסקים" כמ"ש המג"א (שבהערה הקודמת).

¹⁶ וכן מבואר בעיקרי הד"ט (הנ"ל הערה 11), וז"ל: "וכ"ש להרמב"ן דפליג אהרמב"ם וס"ל דתפלה עצמה מדרבנן כו' דמילתא דפשיטא היא דאיסור האכילה קודם התפלה אינה אלא מדרבנן".

בענין אכילה ושתי' לפני תפלת השחר

תחלה עד שיתפלל, אבל וודאי אם אין דעתו להתפלל היום הרשות בידו לאכול ולא יתפלל, ולא בא הכתוב אלא לאסור לאכול כשיש תפלה לפניו, דהיינו שדעתו להתפלל, עד שיתפלל¹⁷.

והנה אם כי אמת נכון הדבר, דכמו שבודאי יתכן ויחולו חיובים ואיסורים דאורייתא גם בקיום מצוה שכל חיובה אינו אלא מדרבנן¹⁸, עד"ז שייך לומר מסברא, דכאשר החליט בדעתו להתפלל ביום מסויים חל עליו הגדר ד'עומד לפני התפלה' מן התורה, ואסור לו להקדים אכילתו לתפלתו¹⁹, מ"מ בנדו"ד הרי דברי הגר"פ נסתרים מדברי הראשונים, הרא"ה והמאירי, אשר מדבריהם מבואר שמיאנו בסברא זו ונקטו דאי אפשר להיות איסור דאורייתא לאכול קודם התפלה זולת אם חיוב התפלה עצמה הוא מדאורייתא, וכמשנ"ת גם בדברי היעב"ץ ואדמו"ר הצמח צדק הנ"ל.

איך שייך איסור מה"ת לאכול לפני תפלת השחר כשכבר התפלל ערבית

והנה לשיטת הרמב"ם שמצות תפלה פעם אחת בכל יום היא מה"ת, מבואר מדברי הפרי מגדים (בפתיחה כוללת לה' תפלה), שחיוב תפלה דאורייתא הוא פעם אחת במעל"ע מערב עד ערב, ואם התפלל מעריב כבר יצא יד"ח מצות תפלה דאורייתא ביום זה, שהרי כתב (שם) דמי שנסתפק אם התפלל אפילו פעם אחת כל היום, מעת לעת (ערבית שחרית ומנחה), אין לו תשלומין בערבית שלאחריו, כיון שחיוב תשלומין אינו אלא מדרבנן וקיי"ל ספק דרבנן להקל, ואילו חיוב תפלה דאורייתא כבר עבר יומו, ע"ש. וכ"ה מסברא, דהא קיי"ל שהיום הולך אחר הלילה, וכל המצוות שמצותן בכל יום או בימים מיוחדים בשנה אפשר לקיימן בלילה, לבד מהיכא דאיכא לימוד או טעם מיוחד למעט לילה (וכמו במצות ברכת כהנים, שופר ולולב).

והנה, אם נימא דאיסור אכילה לפני התפלה הוה מדאורייתא וכמ"ש הרא"ה [וכדמשמע ממ"ש החינוך והרמב"ם במהדורות הנפוצות של ספהמ"צ], ושלא יתכן איסור דאורייתא לאכול קודם התפלה אם לא שהתפלה עצמה חיובה מדאורייתא [וכמבואר ממ"ש המאירי, הרא"ה, היעב"ץ והצ"ח], יצא לכאורה, שלפי דברי הפרמ"ג דיומו של תפלה מתחיל מבערב, הי' צ"ל אסור לטעום כלום קודם תפלת ערבית, דאז מוטל עליו חיוב דאורייתא להתפלל, וכל עוד שלא התפלל איכא איסורא דלא תאכלו על הדם. והרי לא אישתמיט בשום מקום לומר דאסור לטעום כלום קודם תפלת ערבית, ואדרבה, מפורש יוצא מסוגיא דשבת (ט,

¹⁷ ויש להעיר שבספר החינוך במצוה רמח (הנ"ל בפנים) מבואר דס"ל שאיסור האכילה לפני התפלה הוא מן התורה, ובמצוה תלג הביא החינוך שתי הדיעות בענין מצות תפלה, דעת הרמב"ם דתפלה בכל יום מ"ע מדאורייתא היא ודעת הרמב"ן שאינו אלא מדרבנן, ולא הכריע בזה, עיין שם. ואם נאמר, כמ"ש הרא"ה, דרק אם מצות תפלה היא מדאורייתא שייך לומר שאיסור האכילה לפני ה"ה ג"כ מדאורייתא, נצטרך לומר דמ"ש החינוך במצוה רמח בסתמא שהלאו דלא תאכלו על הדם כולל גם איסור האכילה לפני התפלה אינו אלא לפי אחת השיטות שהביא במצוה תלג, משא"כ אם נאמר כמ"ש הגר"פ שאין הנידונים תלויים זב"ז.

¹⁸ להעיר גם מאגרות כ"ק אדמו"ר זי"ע (ח"ד עמ' עג ועמ' קכה) שכתב: ". מה דפשיטא לי' לכת"ר, דכיון דתפלה מדרבנן מוכרח לומר שכל הני הילכתי גברותא ג"כ דרבנן - לפענ"ד אין תלוי זב"ז, דאפשר דתפלה עצמה אפילו תהי' רשות, ובכ"ז כשמתפלל לפני ממה"מ הקב"ה יונחו עליו כמה גדרים ואפילו מן התורה, גדרים הקשורים והנוגעים בכבוד המקום, אהבת ד' ויראתו. . ועוד". ו"אין מספר לענינים של רשות אשר באופן עשייתם ישנם חיובים ואיסורים מדאורייתא, וכמו שכתבתי במכתב לאחד ז"ע, אשר אפשר דגם למ"ד קבורה אינה מן התורה ובכ"ז אין קוברין רשע אצל צדיק הי' מן התורה".

¹⁹ וראה 'עינים למשפט' עמ"ס ברכות שם (אות ג' ד"ה והנה) שר"ל דאם נימא שהאיסור הוא "התפלה שאחרי האכילה" י"ל שאיסור זה הוא מן התורה אפילו אם חיוב התפלה עצמה הוא מדרבנן, ע"ש.

ע"פ הלכה ומשנת חסידים

ב) וממ"ש הפוסקים (ראה טושו"ע ונ"כ א"ח סוף סי' רלב) דאין איסור אלא לקבוע סעודה לפני תפלת ערבית, וגם זה [אינו איסור אכילה מצ"ע אלא] הוא משום גזירה דחיישינן שמא תמשך הסעודה עד שיעבור זמן התפלה ולא יתפלל, אבל טעימה [דהיינו אכילת פת עד שיעור כביצה או פירות ומיני מתיקה אפילו הרבה] מותרת. וקשה, כיון שעדיין לא קיים מצות תפלה מדאורייתא, איסורא דלא תאכלו על הדם להיכן אזלה?

ואפילו אם נדחוק ונאמר דלפני מעריב אין איסור אכ"ש מפני שיכול לאכול ולמלא כריסו מבעו"י, ולכן אין איסור אלא בבוקר כשקם משינתו והוא רעב, ומשום דלענין אכילה מתחיל היום מן הבוקר דאז הוא דשייך טעמא ד"אותי השלכת אחר גויך", קשה, האינדא שקבעוה לתפלת ערבית חובה (רמב"ם הל' תפלה פ"א ה"ו. טור ובי"י א"ח סי' רלה), היאך משכחת לה איסורא דאורייתא דלא תאכלו על הדם לפני תפלת שחרית, דהא אטו בשופטני עסקינן שאינם מתפללין תפלת ערבית, ואם התפלל ערבית הלא אינו מחוייב להתפלל עוד ביום זה מדאורייתא, ותו לא משכח"ל איסור אכ"ש לפני התפלה.

ולכאורה דוחק הוא לומר דאיסורא דלא תאכלו על הדם מדאורייתא לא משכח"ל אלא לפני שקבעוה לתפלת ערבית חובה או במי שטעה או נאנס ולא התפלל ערבית. ומלבד הדוחק שבזה, לכאורה נראה שדבר זה נסתר ממשמעות דברי הראשונים, שהרי גם אלו דס"ל דאיסור האכ"ש לפני התפלה הוא מה"ת, וכמשנ"ת, סתמו ולא פירשו שאין האיסור אלא למי שלא התפלל מעריב בלילה שלפנ"ז²⁰.

ואולי י"ל, שלדעת הסוברים דאיסור אכילה לפני תפלת השחר הוא מדאורייתא, ושאי אפשר להיות איסור דאורייתא לאכול קודם התפלה אם לא שהתפלה עצמה חיובה מדאורייתא, באמת מתחיל יומו של תפלה בשחר, והולך מן הבוקר ועד הבוקר²¹, ודלא כמ"ש הפרמ"ג בפתיחה כוללת.

[וכי"ב מצאתי בספר דברי תורה (להרה"ק ממונקאטש, מהדורא א, אות טז בא"ד) שכתב ד"לענין ברכות השחר וברכות התורה והתפלות חשבינן תחלת היום בשחרית והלילה נחשב לאחרי עד קומו יום מחר בבוקר השכם וכו' וכל התפלות נחשב ערבית אחרונה"²²].

²⁰ ראה גם שו"ת עמודי אש (סי' ב, 'קונטרס מעון הברכות', אות לב) שתמה על דברי האור נעלם (הנ"ל הערה 9) שכתב "שאסור לאכול קודם תפלה מדאורייתא", דאפילו לדעת הרמב"ם דמצוה מה"ת להתפלל בכל יום "מ"מ סגי בחד זימנא ביום וא"כ התפלה שיתפלל בבוקר הוא מדרבנן שכבר התפלל בלילה ערבית", וא"כ קשה, היכא משכח"ל איסור דאורייתא שלא לאכול לפני התפלה, ע"ש.

²¹ להעיר מלשון החינוך (סוף מצוה תלג - לפי דעת הרמב"ם) דמ"ע להתפלל בכל יום "עבר ע"ז ועמד יום ולילה בלא תפלה כלל ביטל עשה זו". ובשו"ע רבינו הזקן (שם סי' קו ס"ג): "ומשהתפלל פ"א ביום או בלילה יצא יד"ח".

²² ואולי י"ל עוד סמוכין לדבר דיומו של מצות תפלה מתחיל בבוקר, דהא בכל המצות קיי"ל (פסחים ד, א. רמב"ם הל' מילה פ"א ה"ח) דזריזין מקדימין, וא"כ מסתבר שבקביעת מנין זמני התפלות דרבנן, יתקנו חז"ל חיוב תפלה שיתקיים ע"י מצות תפלה דאורייתא ובזמן דזריזין, וע"ד מ"ש הלבוש (א"ח ריש סי' פח) לענין ברכות ק"ש, ע"ש, והרי קיי"ל דתפלת ערבית רשות (רמב"ם הל' תפלה פ"א ה"ו), ולכן רוב הנשים אינן מתפללות ערבית (וכמ"ש במג"א ובשו"ע רבינו הזקן סי' קו ס"ב), ולפי שיטת הפרמ"ג יצא דתפלת חובה הראשונה אינה אלא לאחרי שכבר עבר כחצי המעל"ע מזמן התחלת החיוב מה"ת, (וע' בקונטרס המועדים להרמ"ש שפירא ז"ל בענין זריזין מקדימין, עמ' עג, שר"ל דעד חצי הזמן עדיין נקרא תחלת הזמן ואיכא בזה קיום זריזין, ע"ש. ואכ"מ), משא"כ אם נימא שמן התורה מתחיל חיוב תפלה דכל יום בבוקר וכו', א"ש. אלא דלפי מ"ש כמה אחרונים (ראה פני יהושע ברכות כו, ב. ועוד) דהא דתפלת ערבית רשות הוא משום שהיא כנגד הקטרת חלבים ואברים שאיננה חובה כמו חובת התמידין, אולי י"ל שבדוקא לא קבעו תפלה בערבית שהיא חובה (והזריזין לקיים מצות תפלה מה"ת הרשות בידו להתפלל ערבית. וק"ל).

בענין אכילה ושתי' לפני תפלת השחר

ובאמת, נראה דגם הפרמ"ג לא קבע מסמרות במ"ש (בפתיחה כוללת) דיומו של תפלה מתחיל מבערב, שהרי במקום אחר (משבצות זהב או"ח סי' ד ס"ק ט"ו בחצאי עיגול) כתב לחלק בין תפלות ערבית שחרית ומנחה (לענין חומר חיוב נט"י לפני התפלה), וז"ל: "מנחה דרבנן, ושחרית דבר תורה, וערבית רשות. ומשום הכי בשחרית החמיר יותר". והנה, אי נימא דיומו של תפלה מתחיל מבערב, הרי, אף שתפלת ערבית רשות, מ"מ כיון שהתפלל ערבית הלא לפמ"ש הפרמ"ג בפתיחה כוללת כבר קיים מצות תפלה מה"ת וחיובו להתפלל שחרית אינו מן התורה. וע"כ דהפרמ"ג אין ולא ורפיא בידי', ובמקום אחד עכ"פ צידד דיומו של תפלה מתחיל בבוקר.

ואם כנים הדברים דשאני מצות תפלה ממצוות אחרות, וזמנה בכל יום מתחיל בבוקר, י"ל בדא"פ בטעמא דמילתא: דהנה הקשה בכסף משנה ריש הל' תפלה, אמאי הביא הרמב"ם שם הכתוב בפ' משפטים (שמות כג, כה) "ועבדתם את ה' אלקיכם" כמקור למצות תפלה מה"ת, דלכאורה הו"ל להביא הכתוב בפ' עקב (דברים יא, יג) "ולעבדו בכל לבבכם", כיון דבלא"כ הוצרך להביא פסוק זה כי רק ממנו למדים ש"עבודה" קאי על תפלה [דאיזו היא עבודה שבלב, זו תפלה], וא"כ הו"ל להביא רק פסוק זה, ובכלל מאתיים מנה. ובקריית ספר (להמב"ט - ה"ד בלח"מ הל' תפלה שם) כתב דמהכתוב "ועבדתם את ה' אלקיכם" למדים אנו שמצות עשה להתפלל בכל יום דייקא, כי "סמך איסיפי" דקרא [דפ' משפטים] דכתיב וברך את לחמך ואת מימך וגו' דהוא צורך כל יום, הכי נמי תפלה בכל יום²³, ועפ"ז א"ש מה שהביא הרמב"ם גם הכתוב בפ' משפטים, משום דמיני' הוא דילפינן דחיוב תפלה הוא בכל יום.

ועפ"ז י"ל דכיון דיומו של אכו"ש (לחם ומים) מתחיל בבוקר, וכדאשכחן בהל' תענית, דאף דתענית שעות בחציו השני של היום נחשב לתענית, זה אינו אלא במי שהי' טרוד ולא אכל בבוקר ואח"כ נמלך להתענות, אבל אם אכל בבוקר "עינוי שעות אחר אכילה אינו עינוי" (לשון הרשב"א הובא במגיד משנה הל' תעניות פ"א סוף הי"ג), ומ"מ, אם אכל כל הלילה עד שעלה עה"ש נחשב לו לעינוי מה שמתענה ביום, (ע' טושו"ע או"ח סי' תקסב), ה"נ לענין מצות תפלה שהמצוה מתחדשת בכל בוקר כיון שלענין בקשת צרכי אכו"ש מתחיל היום מן הבוקר ונמשך עד הבוקר.

[ויעויין בקריית ספר שם שכתב, וז"ל: והא דמשמע בפרק ג' פרקים (תענית דף כו) דתפלת מנחה מדאורייתא, אפשר דהיינו כשלא התפלל תפלת שחרית, עכ"ל. ולכאורה מדלא

שוב מצאתי מ"ש בספר גפן אדר"ת [בתוך 'חידושי הגאון האדר"ת, יו"ל ע"י מכון כתבי האדר"ת בארה"ב], סי' ו: "דאף דתפלה דאורייתא מ"מ כיון דאינה רק פעם אחת ביום, מתחלת היא מן התורה בלילה כבכל התורה כולה דהיום הולך אחר הלילה, ואם כן מן התורה ליכא איסור דלא תאכלו על הדם רק באופן שכל היום לא התפללה, ובהתחלת הלילה אסור לה לאכול משום איסור דלא תאכלו על הדם, ואם כבר התפללה ביום יש לומר דתו ליכא איסור תורה בערב, וצע"ק ד"ל כשנכנס יום אחר נתחדש האיסור מחדש, אך לפי מה דקיי"ל תפלת ערבית רשות, מ' דאין עיקר מצות התורה בתפלה מבערב, רק דומיא דקרבת דהלילה הוא הי"ו, דאל"כ ל"ה עוקרים חז"ל דין התורה בכדי, ובודאי היו מחייבים בתפלת ערבית יותר ומשום זריזות".

²³ ובלח"מ מוסיף: "למה שאתה שואל צרכיך בה". ואולי י"ל שאין זה גזה"כ, אלא דכיון דבקשת צרכיך ה"ה מגוף מצות התפלה וכמ"ש הרמב"ם שם, לכן כשיש צורך חדש יש חיוב חדש להתפלל, רק דמהכתוב ילפינן ד'שיעור' המצוה נמדד לפי הצורך בלחם ומים, וזה מתחדש בכל יום וכמ"ש בקריית ספר.

ע"פ הלכה ומשנת חסידים

קאמר דמיירי כשלא התפלל כל המעל"ע, משמע דבזה שהתפלל תפלת ערבית לא נפק ממנו חיוב תפלה מדאורייתא, ולפמ"ש, לשיטתי' אזיל, וד"ל²⁴].

וע"פ כל הנ"ל יצא שגם לפמשנ"ת דאיסור האכילה לפני התפלה מדאורייתא מיתלא תליא בחיוב תפלה דאורייתא כנ"ל, מ"מ מי שאוכל לפני תפלת שחרית אע"פ שהתפלל ערבית בלילה שלפניו עבר על לא תעשה דלא תאכלו על הדם, כיון דמצות תפלה מדאורייתא חלה בכל יום 'חדשים לבקרים', וכשמתחייב במצות תפלה מחדש, שוב חל עליו האיסור דלא תאכלו על הדם מחדש.

והנה ע"פ כל הנ"ל יוצא דגם לפי שיטת הרמב"ם ודעימי' שחיוב תפלה כל יום הוא מה"ת, הרי לפי מה שנתבאר בדברי הרא"ה, המאירי, היעב"ץ והצ"צ דלא יתכן איסור מדאורייתא לאכול ולשתות לפני התפלה זולת אם חיוב תפלה דאורייתא עומד לפניו, פשוט שאפילו לדעת מקצת ראשונים הנ"ל דהאיסור לאכול לפני תפלת השחר הוא מה"ת, הרי בכה"ג שהתפלל תפלה קצרה בבוקר לפני אכילתו, אע"פ שעדיין לא התפלל תפלת שחרית, כיון שכבר יצא יד"ח תפלה דאורייתא בתפלתו הקצרה (וכמ"ש בקרית ספר

²⁴ אלא עדדיין יש מקום לבע"ד לטעון מסוגיית הגמ' ר"פ תפלת השחר (ברכות כו, א) דמבואר שם דיומו של תפלה הוא כברייתו של עולם, מערב עד ערב. וע"ש דלהכי סד"א שא"א להשלים תפלת המנחה בתפלת ערבית שלאחרי' כיון שכבר עבר יומו, וגם לפי המסקנא דל"א עבר יומו בטל קרבנו ה"ז רק לפי שצולתא רחמי היא וכל אימת דבעי מצלי ואזיל, ע"ש. וכל"מ בברייתא דפ' אין עומדין (ברכות לא, א): "כבר מפורש ע"י דוד דכתיב ערב ובוקר וצהריים". הרי שסדר התפלות הוא ערב ובקר וצהריים. [ויעויין בלקוטי שיחות (חל"ה עמ' 125 ואילך) מ"ש בזה ובישוב קושית הפנ"י והצ"ח (ברכות כו, שם): למה התחילה המשנה שם בזמן תפלת השחר ולא בזמן תפלת הערב, ודלא כמו גבי ק"ש שסידר התנא (ברייתא מסכת ברכות) דיני זמני ק"ש כסדר ברייתו של עולם, ע"ש]. וכיון שסדרן של ג' תפלות היום מתחיל מבערב, נראה דיומו של תפלה, גם לענין מצות תפלה מן התורה, מתחיל מבערב והולך עד ערב, ודלא כמשנ"ת.

אמנם כד דייקת שפיר לק"מ, דהנה בזה שתיקנו חז"ל להתפלל ג' בפ"י יש לבאר בב' אופנים: (א) דתקנת חז"ל היתה הוספה למצות תפלה מה"ת, דמדאורייתא סגי בתפלה פ"א והם הוסיפו במצוה זו ותיקנו שצריך להתפלל ג' פ, היינו, דמדרבנן כך הוא האופן לקיום מ"ע דתפלה. (ב) דתקנת חז"ל הוה דין בפ"ע וחיוב חדש לגמרי דמלבד מה שמצוה מה"ת להתפלל פ"א בכל יום איכא מצוה וחיוב חדש מדרבנן להתפלל ג' תפלות בכ"י, והיינו דאין זו אותה מצוה של תפלה מדאורייתא שהוסיפו והרחיבו בה אלא מצוה אחרת עם גדרים בפ"ע (אף דפשוט הוא שעי' שמתפלל אחת מתפלות אלו מקיים ג'כ המצוה דאורייתא שמחוייב בה), ובמצוה זו הוא דמיירי בסוגיא דפ' אין עומדין שלמדו למנין זמני התפלות מקראי. [ואם נימא כאופן הב' יש ליישב קושיית השאג"א (סי' יד) שהקשה לשיטת הרמב"ם דמצות תפלה מדאורייתא, מ"ש תפלה מק"ש, שבספק קרא ק"ש חוזר וקורא אף היכא שכבר יצא יד"ח ק"ש דאורייתא, כיון דעיקרה מדאורייתא, משא"כ בתפלה שאינו חוזר ומתפלל אם לא בתורת נדבה (ע' רמב"ם הל' ק"ש פ"ב ה"ג ובכס"מ שם, והל' תפלה פ"ו ה"ו, ואכמ"ל). ולהנ"ל מבואר, דבק"ש תקנת חז"ל היתה איך לקיים מדבריהם המצוה שמחוייב בה מה"ת, ולכן גם בספק יצא יד"ח ק"ש דרבנן קי"ל להחמיר כיון דעיקר מצוה זו הוה מה"ת, משא"כ בתפלה דהחיוב מדרבנן הוה מצוה אחרת, וכמש"נ].

ובדרך אפשר נראה להביא סמוכין לאופן הב' ממה שתיקנו חז"ל תשלומין לתפלת ערבית בשחרית ולתפלת מנחה בערבית, דלכאורה צ"ב ממנ"פ, אם זמן מצות תפלה מדאורייתא נמשך מערב עד ערב היאך אפשר להשלים מנחה בערבית, ואם הזמן מתחיל בבוקר היאך אפשר להשלים של ערבית בשחר, כי אם נימא דדין ג' תפלות מדרבנן אינו אלא תקנה באופן קיום מצות תפלה מדאורייתא ומצוה אחרת אין בזה, איך יתכן תשלומין אם כבר עבר זמן המצוה מדאורייתא, דהא למצות תפלה דאורייתא נראה פשוט דאין תשלומין, וכל תקנת תשלומין לא נאמרה אלא לחיוב ג' תפלות מדרבנן, להשלים מנין התפלות שחיסר, וא"כ פשוט דאין תשלומין לתפלה שלא התפלל אותה בזמנה אלא כל זמן שלא עבר זמן התפלה מדאורייתא, שבמצוה זו הוא שתקנו ג' תפלות. אבל אם ננקוט, כאופן השני הנ"ל, דבתקנת חז"ל נתחדש דין וחיוב בפ"ע להתפלל ג' תפלות בכל יום, ואין קיום המצוה מדרבנן תלוי במצות תפלה דאורייתא, מובן בפשטות דאף שכבר עבר זמן תפלה מדאורייתא יכול להשלים המצוה דרבנן, דלאו הא בהא תליא. והשתא דאתינן להכי, לק"מ ממשמעות הסוגיא דר"פ תפלת השחר ופ' אין עומדין בסדר של ג' תפלות שמדרבנן הוא ערב ובוקר וצהריים, על מה שכתבנו לצדד (בדעת הרמב"ם עכ"פ), דזמן מצות תפלה מדאורייתא מתחיל בבוקר, דמצות תפלה דאורייתא לחוד ומצות תפלה דרבנן לחוד, וכמשנ"ת. ועדיין צ"ע ובידור בכ"ו. ואכמ"ל.

בענין אכילה ושת' לפני תפלת השחר

על הרמב"ם שם וכ"פ במג"א סי' קו סק"ב ובשו"ע רבינו הזקן שם ס"ב, ע"ש) לא עבר על איסור דאורייתא באכילתו לפני שחרית.

[ויעויין גם בשו"ת קרן לדוד (אר"ח סי' כא אות ד), דבכה"ג שאמר מקצת ברכות בבוקר תו ליכא איסור דאורייתא באכילתו לפני תפלת השחרית, דהוא איסור דאורייתא כיון ש"מדאורייתא יוצא ידי מצות תפלה בבקשה בעלמא"]²⁵.

אמנם אפילו לפי מ"ש הגר"פ פערלא (ה"ל), שיתכן לומר דאף אם אין חיוב מדאורייתא להתפלל, "אם בא להתפלל אסור לו לאכול תחלה עד שיתפלל", הרי לכאורה כיון שלא מצאנו איסור אכילתו לפני תפלת שחרית, ברור שאין האיסור אלא בתפלה הראשונה של היום, ואם כן הוא, נמצא דאחר שהתפלל פעם אחת ביום זה, אפילו תפלה קצרה [שלא במטבע שתקנו חז"ל], שוב אין איסור דאורייתא לאכול ולשתות [כי מהיכי

²⁵ הנה בענין מי שהי' יושב ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית דקיי"ל שלא יצא יד"ח משום גזירה שמא ימשך אחר שולחנו, מפורש במשנה (סוכה כח, א) שאמרו זקני בית שמאי לר' יוחנן בן החורנית "אם כן היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימך" ופירשו התוס' (שם ג, סע"א) "דאפילו מדאורייתא לא קיים", ועפ"ז כתב הפרי מגדים (בפתיחה כוללת לאר"ח ח"ג ס"ח ובכ"מ) "דכל היכא דחז"ל גזרו אף מדין תורה לא יצא" וצירף לזה דברי תר"י ריש מסכת ברכות דאף שזמן מצות ק"ש מה"ת הוא כל הלילה עד הבוקר, מ"מ כיון ש"יכולין חכמים לפטרו ממצות עשה כל זמן שעושים כן משום סייג או משום קיום המצוה עצמה . . . הכא נמי אע"פ שמצות קריאת שמע כל הלילה מן התורה אפילו הכי פטרו אותו חכמים משום סייג", וביאר הפרמ"ג דר"ל שאם קרא ק"ש לאחר חצות "אף מן התורה לא יצא". ועד"ז כתב (פרמ"ג סי' תפה בא"א סק"א) דמי שאכל מצה בלא הסיבה "אף דעבר אדרבנן" מ"מ "לא יצא מן התורה". וע"פ דברי הפרמ"ג אלו יש מקום לומר דכל זמן שלא התפלל לפי הנוסח שקבעו חכמים לא קיים מ"ע של תורה.

אבל לגופו של דבר יש להעיר דנראה שמדברי תר"י אין הכרח לומר דמי שקורא ק"ש אחרי חצות הלילה אינו יוצא יד"ח ק"ש מדאורייתא, ושפיר י"ל שר"ל ש"פטרו אותו חכמים" דהיינו שהפקיעו ממנו החיוב לקרות את שמע, אבל לא עקרו את המצוה לגמרי כדי שנאמר דמי שקרא ק"ש לא קיים בקריאתו מצוה מה"ת.

ובמ"ש התוס' (סוכה שם) ש"לא קיימת מצות סוכה מימך [פירושו] דאפילו מדאורייתא לא קיים", הרי: (א) הר"ן (שם כח, א) ה"ד בבה"ל להמשנ"ב (אר"ח סי' תרלד ס"ד) והריטב"א בחידושו (סוכה שם; ברכות ט, א ויומא לז, ב) חלקו עליהם וס"ל דמ"ש "לא קיימת מצות סוכה מימך, לאו דוקא, דהא מדרבנן הוא דמיתסר שמא ימשך אחר שולחנו אלא הכי קאמר לא קיימת מצות סוכה כראוי וכרצון חכמים וכדתנן בפרק ערבי פסחים, כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו כלומר שלא קיים מצותן כראוי" [יעויין בפרי מגדים (אר"ח סתפ"ה שם) שהביא בשם הר"ן "דמן התורה יצא כל שלא אמר ג' דברים ולא יצא כראוי"]. (ב) גם לפי שיטת התוס' אפשר שלא נאמר דבר זה אלא במקום שנחלקו ב"ש וב"ה שיש טעם מיוחד לקנסו ולהפקיע ממנו קיום המצוה לגמרי וכמבואר בחי' הריטב"א עמ"ס ברכות שם לענין מי שהטה לקרות כדברי ב"ש "שכל שעושה הוכחה לעשות כדבריהם קנסוהו שלא לצאת כיון שעושה הוכחה כדבריהם . . . שמא יקבעו אחרים הלכה כב"ש ואפשר דאתי איניש ליד ביטול ק"ש דאי לא מצי מוטה לא קרי ק"ש". (ג) אפילו אם נימא שדברי התוס' ללמד על הכלל יצאו, נראה להציע שלא דיברו התוס' אלא במקום שבאותו מעשה המצוה שהוא עושה ה"ה עובר על איסור דרבנן, וכבנידון התוס' במס' סוכה שם שאוכל בסוכה כאשר שולחנו בתוך הבית, דלא זו בלבד שלא קיים מצות סוכה כתקנת חכמים, אלא עוד זאת, שבמעשה אכילתו עבר על איסור שאסרו חכמים משום סייג, וכמבואר מלשון הרמב"ם (הל' סוכה פ"ו ה"ח) "מי שהי' . . . שולחנו בתוך ביתו או חוץ לסוכה ואכל הרי זה אסור וכאילו לא אכל בסוכה", הרי שמעשה אכילתו הוא מעשה איסור, ולדעת הרמב"ם (הל' ממרים פ"א ה"ב) עבר במעשה זה על איסור תורה, שנאמר (דברים יז, יא) "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל" [ועד"ז היכא שהטה לקרות ק"ש כדברי ב"ש כבנידון התוס' במס' ברכות]. והטעם נראה, דס"ל להתוס' דהוה 'תרת' דסתר', דאי אפשר שבמעשה אחד יקיים מצות ה' ובאותו מעשה עצמו יעבור על מצותו, דנחזי אנו, האם רצונו של הקב"ה במעשה זה או אין רצונו במעשה זה, וכיון שנצטוונו שלא לעבור על גזירת חז"ל ולאכול בסוכה כששולחנו בתוך הבית, ס"ל להתוס' דכאשר אכל כן לא קיים באכילתו אפילו מצוה דאורייתא. אבל היכא שלא גזרו חכמים איסור על המעשה אלא הוסיפו דינים ותקנו תקנות באופן קיום המצוה דאורייתא, והוא עבר על דבריהם בשו"ת, דהיינו שקיים את המצוה מה"ת ולא קיים מה שתיקנו חז"ל, אף שבהעדר קיומו עבר על ל"ת, מ"מ מה שעשה עשוי, שקיים מצוה דאורייתא כיון שאין מעשהו מעשה איסור. [אבל צ"ע אם אפשר להעמיס פירוש זה בלשון הפסקי תוספות (עמ"ס ברכות שם אות כו) שכתבו בה"ל: "יש לדקדק על סייג שהוסיפו חכמים על כל מצוה אף אם קיים עיקר המצוה כהלכתה בלא התוספת שהוסיפו חכמים הוה כאילו לא קיים כלום"]. ויש להאריך בכ"ז. ואכ"מ.

ע"פ הלכה ומשנת חסידים

תיתי לומר דאם בא להתפלל תפלה בנוסח שתקנו לה רבנן, אסור לו לאכול תחלה עד שיתפלל תפלה זו דוקא].

סיכום הדברים שנתבררו עד כה: (א) לרוב הדיעות, ראשונים ואחרונים, איסור האכילה והשת' לפני תפלת השחר אינו אלא מדרבנן, וכן פסק הבית יוסף, וכ"פ בשו"ע רבינו הזקן. (ב) אפילו לפי דעת הרא"ה ודעימי' שהוא איסור מדאורייתא, הרי לפי שיטת הפרמ"ג דיומו של מצות תפלה מה"ת נמשך מערב עד ערב, לא יתכן איסור דאורייתא לפני שחרית אלא במי שלא התפלל ערבית בלילה שלפני'. (ג) ואם ננקוט דיומו של תפלה מתחיל בבוקר ונמשך מבוקר עד בוקר וכמשנ"ת היסוד לכ"ז, ג"כ לא יתכן איסור דאורייתא אלא במי שלא התפלל תפלה קצרה השכם בבוקר שיוצא בה יד"ח תפלה מדאורייתא.

דין שתיית מים, ואכילה לרפואה: מחלוקת הראשונים בזה

(ב) בפרטי איסור האכו"ש לפני תפלת השחר נחלקו הראשונים בתרתי: (א) אם מותר (לכאו"א) לשתות מים [או שאר משקין שאינן משכרין] קודם התפלה. (וב) אם מותר לאכול לצורך רפואה²⁶ קודם התפלה. דעת הראב"ה (הל' ברכות סי' ל')²⁷ – הו"ד ברא"ש (ברכות פ"א סי' י') ובמרדכי (שם סי' כג)²⁸ ובריקאנטי (סי' טו) ועוד ראשונים, ובטור (אורח חיים סי' פט) – שלא אסרו שתיית מים לפני התפלה, וטעמם ונימוקם עמם, דס"ל ש"לא נראה להם [לחכמים] לגזור אלא במידי דהוי דרך גאווה דוקא" (לשון הבית יוסף סי' פט שם²⁹), וכמבואר בגמרא שם דיסוד איסור זה הוא משום גאווה, ובשתיית מים אין בה משום גאווה.

²⁶ במהר"י אבוהב על הטור שם כתב: "וכן ג"כ נראה היתר לזה, לאותם אוכלים ומשקין שאוכלים לרפואה שמותר לאכלן ולשתותן קודם תפלה מהאי טעמא". והו"ד בב"י שם. במג"א סק"ב כתב דמשמע מדברי הב"י ולשונו בשו"ע ד"אפילו אוכל ושותה דבר דשייך בו גאווה כיון שאינו עושה משום גאווה אלא לרפואה אע"פ שאינו חולה שרי". הרי שהרחיב ההיתר: (א) לכלול אוכלין ומשקין רגילים. (ב) אפילו למי שאינו חולה – אם הם לצורך רפואה. [ולדוגמא: מי שסובל מעצירות ואוכל פירות המסוגלות לפתוח את המעינים]. אבל עדיין לא שמענו אלא באוכלין ומשקין שהם לצורך רפואה. [ויעויין שו"ת בית יהודה (או"ח סי' כ) שנסתפק "מי אמרינן דהאוכל ושותה לרפואה בעינן ע"פ רופאים בקיאים שיאמרו דדבר זה מועיל לרפואה כו"ו. ומסיק ד"כיון דהטעם דאיסור הוא משום גאווה וזה אינו שותה אלא משום שבעתה הוא לרפואה ליכא גאווה", וע"ש עוד]. אבל בערוך השולחן (או"ח שם סכ"ד) הרחיב הגדר לכלול כל היכא ד"לוקח לרפואה והוא אינו חולה אלא כדרך בעלי מיחושים או אפילו אין בו מיחוש כלל אלא כדי לחזק עצמו כמו בימי האביב שלוקחין רפואות לחזק הגוף והגידים ואם יש ברפואות אלו אפילו מיני אכילה ושת' גמורים מותר דכיון שעושה זאת לרפואה אין בזה משום גאווה". וראה לקמן (הערה 64) מה שצ"ע בזה.

²⁷ ז"ל הראב"ה: ואסור לאדם שיאכל קודם שיתפלל. וכן נמי לשתות. ונראה לי דוקא מידי דמשכר, מדקא דריש לי מואותי השלכת אחר גויך כו' ובמים לא שייך גיאות. וכן משמע בפרק הדר, עכ"ל. כנראה כוונת הראב"ה היא להביא סמוכין לשיטתו דדוקא מידי דמשכר אסור מהא דאיתא בעירובין שם (סה, א): "כל המפיק מגן בשעת גאווה [בשעת שיכרות אינו מתפלל. רש"י] סוגרין וחותמין צרות בעדו [שלא יבואו עליו. רש"י] שנאמר (איוב ו, טו) גאווה אפיקי מגנים סגור חותם צר", ונראה מזה דשתי' של שיכרות (דוקא) ה"ה בגדר גאווה. ועצ"ע.

²⁸ וכן איתא בהגהות מיימוניות על הרמב"ם שם (הובא בב"י על הטור או"ח שם) אות ד, וז"ל: פ"ק נראה לי דוקא מידי דמשכר מדדריש מואותי השלכת אחרי גיאך כו' ובמים לא שייך גיאות וכן משמע פרק הדר אב"ה, עכ"ל.

²⁹ בבית יוסף שם: "ונ"ל שהטעם שהי' כח ביד חכמים לשנות הפסוק ממשמעותו [א"ת גויך אלא גאיך] היינו מפני שזה שאסור לאכול ולשתות קודם שיתפלל אינו מדאורייתא אלא חכמים אסרוהו, ולא נראה להם לגזור אלא במידי דהוי דרך גאווה דוקא".

בענין אכילה ושתי' לפני תפלת השחר

וע"פ דבריהם כתב מהר"י אבוהב (בביאורו לטור, ה"ד בבית יוסף שם), דהוא הדין והוא הטעם שלא אסרו אכילה ושתי' לצורך רפואה, דגם באכר"ש כזו אין כוונתו למלאות רעבונו אלא לבריאות גופו ו"כיון דלרפואה הוא דאכיל ושתי' להו ליכא משום גאוה".

ובפרי חדש שם הוסיף: "ומ"ש השו"ע דלרפואה מותר, **מסתברא דאעפ"י שאינו מעלה ומוריד לשתותו קודם תפילה, ויכול לשתותו אחר התפילה שרי**, דהא לית ביה גאוה" ואכר"ש שאין בה משום גאוה לא נאסרה מעולם³⁰.

אבל רבינו פרץ בהגהותיו לספר התשב"ץ [לר' שמעון בר צדוק הכהן, ס' רג - ה"ד בארחות חיים הלכות תפלה (ס' ט"ו) וכלבו (ס' ט')] – הו"ד בבית יוסף ובדרכי משה הארוך א"ח שם - ובאבודרהם³² ובביאור מהר"י אבוהב שם] סובר דאפילו מים או אוכלין ומשקין לשם רפואה אסור "כיון שרצונו ונפשו מלא ממה שהוא צריך"³³.

שקו"ט בשיטת הרמב"ם בזה

ובדעת הרמב"ם נחלקו האחרונים: בפרי חדש (א"ח שם) ובמעשה רוקח (על הרמב"ם שם פ"ו ה"ד) כתבו דהרמב"ם - שכתב (וכנ"ל) "אסור לו לאדם שיטעום כלום" - ס"ל כשיטת רבינו פרץ ודעימי' שאפילו שתיית מים אסורה, ומשום דכל אכר"ש נאסרה אפילו אכר"ש שאין בה משום גאוה³⁴. אבל במחזיק מים אסורה, וכתב ש"אינו מוכרח". ואכן בכמה מתשובות האחרונים נקטו שגם הרמב"ם מתיר שתיית מים³⁵, ומינה דס"ל דלא נאסרה אלא אכר"ש שיש בה משום גאוה וכשיטת הראב"ה ודעימי'.

ונראה לי להביא סמך לדברי האחרונים שלדעת הרמב"ם גם שתיית מים אסורה ממ"ש (הל' חמץ ומצה פ"ח ה"ט וה"י) בדין אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, וז"ל: "ואח"כ נמשך בסעודה ואוכל כל מה שהוא רוצה לאכול ושותה כל מה שהוא רוצה לשתות, ובאחרונה אוכל מבשר הפסח אפילו כזית ואינו טועם אחריה כלום. ואח"כ נוטל ידיו ומברך ברכת

³⁰ וכ"פ הפרי מגדים (א"ח שם באשל אברהם סק"ב) ובערוך השולחן (הנ"ל הערה 26) ובביאור הלכה להמשנה ברורה (שם ד"ה וכן אוכלין). [וראה שו"ת מהר"ש ענגיל (ח"ה ס' לא אות ז) דבשאר "איסורין הם רק דחויין לגבי פקו"נ, ולכן צריך לאכול הקל הקל, אבל הכא דאינו איסור עצמי רק מכח גיאות, ובאוכל לרפואה דלא שייך טעם זה אינו בגדר איסור כלל, רק היתר גמור"].

³¹ זה לשונו: ולפי דעת הר"ף אסור כו' והטעם: כיון שמלא נפשו ורצונו ממה שהוא צריך, אחר שנתגאה קרינן ב'י, עכ"ל.

³² הנ"ל הערה 3 [ושם: הר"ף. וצ"ל: הר"ף].

³³ ונראה לבאר מחלוקת הראשונים בזה: שלפי דעת הראב"ה ודעימי' הלימוד מהכתוב ואותי השלכת וגו' מגלה על הלימוד מהכתוב לא תאכלו על הדם, ומגדיר דאין האיסור באכר"ש גרידא אלא ב"אכר"ש של גאוה". אבל לדעת רבינו פרץ ודעימי' גדר האיסור הוא ב"אכר"ש" גרידא. והילפותא מן הכתוב "ואותי השלכת אחר גויך" בא ללמד חומר איסור זה, דמי שעובר עליו הרי הוא כמשליך את הקב"ה אחרי גאותו.

³⁴ בפרי חדש שם: "והכל בו אוסר לשתות מים, וכן נראה דעת הרמב"ם [שם] שהעתיק מר"ן [המחבר] לשונו בסעיף ד' ומדכתב הצמא וכו', לישני' דהרמב"ם נקיט ואזיל והעתיק דבריו לענין רעב ודו"ק". ובמעשה רוקח שם: "ומכאן למדו הפוסקים ז"ל דמידי דלית ב' משום גאוה שרי. ורבינו שכתב אסור לטעום כלום משמע דאפילו מים אסור וכן משמע נמי ממ"ש פ"ה דין ב' הצמא והרעב ה"ה בכלל חולים וכו' וידוע דסתם צמא היינו ממים ומשמע דאם לא הגיע לכלל שאינו יכול לכווין אסור לשתות אפילו מים ואם אינו יכול לכווין הותר אפילו לאכול וכן דעת הכלבו".

³⁵ ראה שו"ת השיב משה (הנ"ל הערה 6). שו"ת כנף רננה (הנ"ל הערה 3). שו"ת יביע אומר (ח"ד א"ח ס' יא אות ו). וכדבריהם משמע קצת ממה שבכסף משנה על הרמב"ם (פ"ו) שם הביא מ"ש הרא"ש בשם הראב"ה, "דבמים לית בהו גאוה, ומותר לשתותן בבוקר קודם תפלה". וראה גם מ"ש מהר"י אבוהב – לקמן הערה 57.

ע"פ הלכה ומשנת חסידים

המזון על כוס שלישי ושותהו, ואח"כ מוזג כוס רביעי וגומר עליו את ההלל כו' ומברך בופה"ג ואינו טועם אחריו כלום חוץ מן המים", עכ"ל. ונראה מדברי הרמב"ם אלו, שבסגנון ספרו היד, כשנאמר בסתמא "אינו טועם" הרי האיסור כולל גם שתיית מים, אם לא שהרמב"ם מוציאו מן הכלל בפירוש, וא"כ נראה לכאורה דה"ה בנדו"ד שהרמב"ם כתב "אסור לו לאדם שיטעום כלום" לפני התפלה, [ולא הוציא מים מן הכלל], דס"ל שגם מים בכלל האיסור הוא³⁶.

הלכה למעשה

ולמעשה, הנה בשו"ע וכל הפוסקים הנמשכים אחריו³⁷ פסקו כשיטת הראב"ה ודעימי' שמותר לכאור"א לשתות מים קודם התפלה, וכל אוכלין ומשקין מותרין לרפואה וכפי שיתבאר לפנינו. וזה לשון המחבר בשולחנו (או"ח סי' פט ס"ג): אסור לו להתעסק בצרכיו או לילך לדרך עד שיתפלל תפלת שמונה עשרה, ולא לאכול ולא לשתות³⁸. אבל מים מותר לשתות קודם תפלה. . . וכן אוכלין ומשקין³⁹ לרפואה מותר, ע"כ.

ובשולחנו של רבינו הזקן העתיק וסידר הלכות אלו בטעמיהן, וז"ל: אסרו חכמים לאכול או לשתות משעלה עמוד השחר עד שיתפלל שמונה עשרה. וסמכו איסור זה על מ"ש לא תאכלו על הדם, כלומר לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם. וכל האוכל ושותה ואח"כ מתפלל, עליו הכתוב אומר ואותי השלכת אחר גויך, אל תקרא גויך שמשמעו כל צרכי גופך, אלא גיאך לשון גאווה. אמר הקב"ה, לאחר שאכל ושתה זה ונתגאה, קיבל עליו עול מלכות שמים. לפיכך מותר לשתות מים קודם התפלה אע"פ שהם צורך הגוף, הואיל ולא שייך בהם גאווה. ואפילו כל מיני אוכלים וכל מיני משקין ששייך בהם גאווה מותר לאכלם ולשתותם לצורך רפואה שאין ברפואה משום גאווה, עכ"ל.

³⁶ ואין להקשות מהא דאיתא בגיטין (סב, א) "אמר ר' יוחנן אמר רב, אסור לו לאדם שיטעום כלום עד שיתן מאכל לבהמתו", וברמב"ם סוף הל' עבדים (פ"ח ה"ט) איתא: "חכמים הראשונים היו נותנים לעבד מכל תבשיל ותבשיל שהיו אוכלין, ומקדימין מזון הבהמות והעבדים לסעודת עצמן", ומלשונו משמע קצת [כדעת הספר חסידים סי' תקלא - ה"ד במג"א או"ח סי' קסז סק"ח] דאין צורך להקדים ולתת מים לבהמות לשתות קודם שישתה בעצמו, אע"פ שבגמרא איתא הלשון "טעימה" - משום ד"ל: (א) דלשון גמרא לחוד ולשון הרמב"ם לחוד, וכדמוכח מסוגיין גופא, עיין לעיל הערה 6. ועפ"ז יש ליישב מה שהעירו (שו"ת בית נפתלי הנ"ל שם ד"ה איברא דהרמב"ם. ועוד) ממה שהרמב"ם (הל' סנהדרין פי"ג ה"ד) כתב "אסורים לאכול" אע"פ שבגמרא (סנהדרין סג, א) איתא "שאיין טועמין כלום"; (ב) דהרמב"ם נקט כגירסת המימרא דר"י א"ר כפי שהוא בסוגיא דברכות (מ, א): "אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו". ויעויין ט"ז או"ח סי' קסז (סוף סק"ז). ואכמ"ל.

³⁷ דרכי משה הארוך (או"ח שם). מגן אברהם (שם סק"ב). לבוש שם (ס"ג) שו"ע רבינו הזקן שם [כדלקמן בפנים]. משנה ברורה שם (סק"ב). ועוד.

³⁸ במקור חיים (הנ"ל הערה 8, ס"ג) כתב דכשאוכל פחות מכזית "אין זו משום גאווה ולא משום לא תאכלו, דקי"ל אין אכילה פחות מכזית, דאף דחצי שיעור אסור, מ"מ זה הוי רק אסמכתא". וראה גם שו"ת קרן לדוד (הנ"ל הערה 6) דמשמעות לשון הטושו"ע היא דאכילת עראי ["טעימה"] מותרת. אבל במשנ"ב (סי' פט שם סק"א ושעה"צ סק"ח) פירש מ"ש בשו"ע "ולא לאכול" [על יסוד דברי הרמב"ם הנ"ל ס"א] דה"ה "אכילה מועטת". וכ"ה משמעות רוב הפוסקים. "ופוק וחזי מאי עמא דבר, דמעולם לא שמענו להתיר אכילת פירות או כביצה פת קודם תפלת שחרית" (שו"ת השיב משה הנ"ל הערה 6).

³⁹ בביאור מהר"י אבוהב על הטור (או"ח שם) כתב: "וכן גם כן נראה היתר לזה לאותם אוכלין ומשקין שאוכלים לרפואה שמותר לאכלן ושתותן קודם תפילה מהאי טעמא". והביא הב"י דבריו (בשינוי לשון קצת). ובמחצית השקל שם העיר דשני תיבות "אוכלין ומשקין" שכתב מהר"י אבוהב והב"י מיותרים הם לכאורה, אלא "ודאי ר"ל אוכל ומשקה גמור שהם טובים לאכילה ושת"י אלא שהוא אוכלם לרפואה, אפילו הכי שר".

חמשה ספיקות בהיתר שתי' לפני התפלה

אמנם אף שהסכימו הפוסקים להתיר שתיית מים אף למי שאינו צריך מים לרפואה וכי"ב, עדיין נשארו כמה איבעיות בענין זה שנידונו באחרונים, וממוצא דבריהם נמצינו למדין שישנם חמשה ספיקות ופלוגתות בענין השתי' לפני התפלה, ואלו הם:

חדא, בנידון שאר משקין חוץ ממים, וכמו מי פירות [מיץ תפוחים, תפוזים וכי"ב]. נראה דאיכא בזה פלוגתא דרבוותא: מלשון הראב"ה [דהוא מרי' דהאי שמעתתא דמים אינו בכלל האיסור] שכתב "ונראה לי דוקא מידי דמשכר, כו' ובמים לא שייך גיאות", נראה דמותר לשתות כל משקין קודם התפלה לבר ממשקין המשכרין. וכן נקט להלכה בשו"ת תשורת שי (ח"א סי' שסז). ועיין שם שתמה על הב"י והרמ"א "שהשמיטו ריש דברי הראב"ה ומרדכי והגהות מיימוני ולא הביא רק סוף דבריו דמים מותר". [וכ"כ בשו"ת קרן לדוד (הנ"ל קרוב לסוף ס"א). וע"ש בקרן לדוד שהעיר דלכאורה "יש קצת סתירה" בדברי הראב"ה "דפתח בשיכרא כלומר דמידי דמשכר הוא דמיתסר וסיים דמים שרי משמע דמידי אחרינא לא". ותיריך ד"צ"ל דלאו דוקא נקט מים, דנראה דבמשקין כל מילי דלאו משכר לית בי' גאווה. וכן מוכח ממה שסיים דכן משמע בפרק הדר, והתם איירי לענין שיכרות⁴⁰]. וכן משמע ממ"ש עיקרי הד"ט (סי' לא אות יז ד"ה וכיון), דנקט ששתיית חלב לפני התפלה אסורה מכיון "דמידי דמשכר הוא", ומשמע דאלה"כ הי' מותר לשתות חלב לפני התפלה, ומשום דלא נאסרו אלא משקין המשכרין.

ובטעם החילוק בין משקין לאוכלין נראה לומר משום דשתי' איננה משביעה כמו אכילה, וע"כ אין בה משום גאווה כמו באכילה.

אבל מדברי כמה פוסקים נראה מבואר דס"ל דאסור לשתות לפני התפלה אפילו משקין שאינם משכרין, ולא התירו אלא מים בלבד. וכ"כ להדיא בספר תורת חיים (סי' פט סק"א) ד"קאפפע [אפילו בלי צוקער] בוודאי אסור אם לא לצורך רפואה" ו"אם לאו לצורך רפואה אין רשאי לשתות רק מים", ולא שאר משקין, ע"ש.

וכן משמע ממ"ש כמה אחרונים [ה"ד לקמן] לעניין שתיית מים או קפה עם צוקר קודם התפלה, ואבוהון דכולהו הרדב"ז (בשו"ת ח"ד סי' רלח): "שאם אינו חולה אסור [לשתות מים וצוקר קודם שיתפלל] ואין לך גאווה גדולה מזו. אבל אם שותהו לרפואה, אין כאן גאווה ומותר". והנה לכאורה נראה דמים עם צוקער לא גרע משאר משקין מתוקין שאינם משכרין ואעפ"כ לא התירו הרדב"ז וסיעתו אלא משום רפואה וכי"ב. ואם נימא דלא אסרו אלא משקין המשכרין מה ראה הרדב"ז ודעימי' לאסור את המים המתוקים. וע"כ צ"ל דס"ל דקיי"ל דאסור לשתות כל משקין (חוץ ממים) ולא רק דבר המשכר⁴¹.

ומסברא, פשוט הוא דאפשר לחלק בין מים לשאר משקין, שהרי יסוד ההיתר לשתות מים הוא משום דבשתיית מים ליכא גאווה, וע"כ יש מקום לומר דזה אינו אלא במים דלא זייני וכדתנן (עירובין פ"ג מ"א) הנודר מן המזון מותר במים ובמלח, שמזה למדין (ברכות לה, ב) ד"כל מילי" [חוץ ממים ומלח] "נהי דלא אקרי מזון, מיהו מיזן זייני" (פירוש רש"י שם

⁴⁰ גם בספר מעשה בצלאל על הריקאנטי שם העיר: "וצע"ק בשאר משקין שאינם מים ואינו משכר, אי שרי כיון דסתרי דיוקים אהדדי".

⁴¹ ודוחק לומר דמים עם סוכר לאו מטעם שאר משקין קאתו עלה אלא דס"ל להרדב"ז ודעימי' דצוקער [אפילו נמס בתוך המים] הוה כמו אוכל שאינו מותר אלא לרפואה. ועצ"ע.

ע"פ הלכה ומשנת חסידים

ד"ה ואמר ר"ה). [ועוד טעם ישנו לחלק בין מים לשאר משקין, והוא, שבשתיית מים אין הנאה לחיך משא"כ בשאר משקין, וכפי שיתבאר לקמן].

וזאת שנית, באם נימא דלא נאסרו אלא משקין המשכרין, עדיין יש לדון בנידון שתיית חלב לפני התפלה, כיון שמצינו (כריתות יג, ב. רמב"ם הל' ביאת מקדש פ"ה ה"ג) לענין איסור כניסה למקדש כשהוא שתוי, דחלב הוה משקה המשכר, וא"כ אפילו אם נאמר שהתירו שתיית כל משקה שאינו משכר (ולא רק מים), לכאורה אין מקום להתיר חלב שהוא ממשקין המשכרין. ואכן בשו"ת תשורת שי (הנ"ל שם) כתב דיש להחמיר שלא לשתות חלב בעין לפני התפלה⁴².

אמנם לאידך יש צד להקל בשתיית חלב עפמ"ש בשו"ת שם משמעון (או"ח סי' יד) דנראה שנשתנה טבע החלב בדורות האחרונים, "שלהחלב שמלפנים הי' טבע אחר מלחלב של עתה, שהרי אנו רואין גם כן שהחלב של עתה הוא טוב ומועיל כמעט לכל חולה, ובגמרא מצינו שהחלב מזיק לחולה כמ"ש בברכות דנ"ז [ע"ב]⁴³, ועל כרחך שנשתנה הטבע בזה עכ"פ. וה"נ יש לומר שנשתנה טבעו גם בהא דאינו מרוי ומשכר עתה, אף שמלפנים הי' ודאי מרוי ומשכר כו", ע"ש. וא"כ יש מקום להתיר גם שתיית חלב לפני התפלה אפילו היכא דאין השתי' לצורך רפואה וכי"ב, משום דלא גרע חלב ממים שמותר לכל אדם.

ועוד בה שלישי', אם תימצי לומר דחלב שלנו אינו משכר (אפילו בעין ובמכ"ש ע"י תערובת), עדיין יש צד להחמיר בחלב יותר מבשאר משקין, וכמבואר בדברי הערוך השולחן (או"ח סי' פט סכ"ג), שמתיר לשתות תה ומי סודה מתוקים ומ"מ צידד לאסור לשתות תה עם חלב משום דשאני חלב משאר משקין, "דחלב משביע"⁴⁴ כו' ושייך בזה קודם שתתפללו על דמכם⁴⁵ [ודבריו יתבארו עפמ"ש לעיל לחלק בין אכילה לשתי', דשתי' איננה משביעה כמו אכילה, ולזה כתב הערוה"ש דשאני חלב שמשביע], אלא שסיים ש"העולם נוהגים היתר גם בחלב לפי שאינו בא אלא להטעים המים"⁴⁶.

ואת רובע, באם נימא שאסרו לשתות כל משקין, אפילו שאינן משכרין (חוץ מן המים), עדיין צריכים אנו למודעי מה דינו של קפה ותה וכי"ב, האם דנים אותם כמיא בעלמא או דילמא כשאר משקין הן ואסורין. הנה, בערוך השולחן שם מחלק בין תה דס"ל שדינו כמים ובין קפה "דנראה דקאו"א משביע". אמנם מסיק ש"כתבו הגדולים דמותר" לשתות קפה. וכוונתו, כנראה, למ"ש הפרי חדש (או"ח שם - ה"ד בבאר היטב שם סק"א) דכמו

⁴² משא"כ חלב מעט ע"י תערובת בקפה.

⁴³ אבל ראה כתובות (ס, א): גונח יונק חלב בשבת כו', ובפירוש רש"י (שם ד"ה יונק חלב): "משום רפואה, ורפואתו חלב עז". ובבבא קמא (פ, א): מעשה בחסיד אחד שהי' גונח מלבו ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שינק חלב רותח כו'. ובגיטין (סט, א): "רביעיתא דחלבא דעזיזא כו'". ואכמ"ל.

⁴⁴ להעיר ממ"ש התוס' (ד"ה לא לרצון - שבת קמד, א בא"ד): "ואע"ג דחלב אשה משקה הוא ואין צריך הכשר [משמע לי'] דמה שהוא בפי התינוק שהתינוק יונק חשיב כאוכל וצריך הכשר לפי שזהו מאכלו של תינוק".

⁴⁵ עוד סברא כתב בערוך השולחן (שם) לאסור שתיית חלב והיא דכיון שחלב "בא מדם, דדם נעקר ונעשה חלב . . שייך בזה קודם שתתפללו על דמכם".

⁴⁶ בארחות חיים (החדש) סי' פט שם (אות יו"ד) הביא בשם ספר 'שמן המאור' שכתב (בשם אביו) דזה שמתירין לשתות קאווע קודם התפלה [עיי' לקמן] הוא דוקא בלי חלב אבל עם חלב ליכא מאן דמתיר. אבל בספר דעת תורה למהרש"ם (או"ח שם) נטה להקל: "וני"ל דהאידינא שכל העולם שותים הקפה עם צוקר וכמעט א"א להם לשתות בלי זה, וכן קפה עם חלב, שוב ליכא חשש גאוה כששותהו קודם תפלה זולת כששותה בכלי כסף הערוכים לזה כדרך העשירים המתנהגים בגדולות, ע"ש. גם בערוך השולחן (או"ח שם) העיד ש"העולם נוהגים היתר גם בחלב לפי שאינו בא אלא להטעים המים".

בענין אכילה ושתי' לפני תפלת השחר

שמותר לשתות מים "הוא הדין לקאוי שמותר לשתותו קודם תפילה כדי שיוכל לכוין דעתו ולהתפלל, ובפרט בארץ מצרים שאין הדעת מתיישב בלא קאוי".

אבל באמת אין ראי' מדברי הפרי חדש שדין הקפה כדין המים, שהרי לא התיר הפרי"ח לשתות הקפה אלא למי שצריך לזה "כדי שיוכל לכוין דעתו" היטב וכי"ב, ואילו שתיית מים מותר לכל אדם. וכן מבואר במעשה רוקח על הרמב"ם שם שלאחרי שהביא "הסכמת הפוסקים" שמותר לכ"א לשתות מים קודם התפלה ודברי הפרי חדש שהתיר שתיית קפה בלא צוקר "כדי שיוכל לכוין דעתו", הוסיף בזה"ל: "ופשוט דזה הוי דבר המסור ללב שנאמר בו 'ויראת מאלקיך' והכל לפי מה שהוא אדם כו' ", ומבואר דלא הותרה שתיית קפה, גם בלא צוקר, כי אם למי שצריך לזה לצורך כוונה וכי"ב. וכן מבואר להדיא ממ"ש בספר תורת חיים (הנ"ל) ד"קאפפע [אפילו בלי צוקער] בוודאי אסור אם לא לצורך רפואה".

[ויעויין גם בשו"ת הרמ"ז (סי' נט) שכתב בסו"ד "דנוהגין לשתות הקא"וי כו' משום דהוי כעין דוגמת רפואה, דהיינו לנדד השינה, כנודע". ובשו"ת לב חיים (או"ח סי' סט) דייק מדברי הרמ"ז ד"לא התיר שם כי אם שתיית הקאב"י מטעם דהוי כעין רפואה"].

וגם מסברא יש לחלק טובא בין מים לקפה ותה, [אפילו את"ל דתה וקפה לא זייני כלל וכמו מים וכנ"ל], דהא לא התירו שתיית מים לפני התפלה אלא משום שאינו בשתייתו משום גאוה, ושפיר י"ל דזה אינו אלא במים שאין בשתייתו הנאה לחיך, דמה"ט הוא דקי"ל (ברכות מז, א וסע"ב. רמב"ם הל' ברכות פ"ח ה"א. טושר"ע או"ח סי' רד ס"ז) דרק השותה מים לצמאו מברך עליו (משא"כ בחנקתי' אומצא וכי"ב), מה שאין הדין בשאר משקין [וכמבואר בתוס' (ד"ה דחנקתי' - ברכות מה, רע"א) מילתא בטעמא, וז"ל: ודוקא מים שאין לו הנאה כי אם לשתות מים לצמאו והנאה דחנקתי' אומצא אין זה נחשב הנאה אבל שאר משקים שלעולם הגוף נהנה מהן בכל ענין מברך ואפילו חנקתי' אומצא, ע"כ], אבל תה וקפה שיש בהם הנאה לחיך (ומברך על שתייתן אפילו בכה"ג דחנקתי' אומצא) שפיר איכא בשתייתן משום גאוה, ואסור לשתותן לפני תפלת השחר.⁴⁷

וחמישיתו אוסיף עליו, בענין שתיית מים [או תה וקפה – לפי הסוברים דדינם כמים] עם צוקער, שנחלקו בזה הפוסקים. בשו"ת הרדב"ז (ח"ד סי' רלח) כתב "שאם אינו חולה אסור [לשתות מים וצוקר קודם שיתפלל] ואין לך גאוה גדולה מזו. אבל אם שותהו לרפואה, אין כאן גאוה ומותר". [ויש להסביר דבריו, דס"ל דאסור לשתות שאר משקין שאינן משכרין, ומשום דגם שאר משקין מיזן זייני (ויש בהם הנאה לחיך) וכמשנ"ת, וכן הוא במים עם צוקער, שהצוקער מיזן (וגם יש בו הנאה לחיך)]. וכ"כ הפרי חדש (או"ח שם). גם החיד"א בברכ"י (שם סק"ב) ובספרו קשר גודל (סי' א אות יד) התיר לשתות קפה בלי צוקר דוקא. ע"ש.⁴⁸

⁴⁷ ועוד יש להעיר דיש מקילים (בשעת הדחק) להחשיב תה וקפה כחומר מדינה, במקום שמשקאות אלו הם שתיית רוב בני"א [ראה ערוך השולחן (או"ח סי' ערב ס"ד) ע"ד תה מתוק. וראה גם מנחת שבת על קיצור שו"ע (סי' צ"ו סק"ט) מה ש"אומרים על איזה גדול שבמדינתנו שנהג כן בחיים חיותו להבדיל על מי טעה" ומה שתמה ע"ז, ואכ"מ] – מה שאין כן במים.

⁴⁸ ובספר ארחות חיים (הנ"ל הערה 46) בשם ספר זכור לאברהם ח"א (ערך תפלה) כתב להתיר לשתות קאווע "דוקא קודם אור היום בלא ציקער אבל בציקער אפילו קודם אור היום אסור".

ע"פ הלכה ומשנת חסידים

אבל בערוך השולחן (שם) כתב ד"רוב רבותינו" התירו לשתות מים לפני התפלה "וכן המנהג הפשוט לשתות מים חמים עם עשב שקורין ט"יי כו' ויש שאסרו לשתות עם צוקע"ר ואיני יודע הטעם דאטו שם אכילה יש בזה והרי אינה אלא להטעים את החמין קצת". ועיין שם עוד שמסיק דמותר "לשתות מימי סעלצ"ין או לימאנא"ד [אפילו] כשאינו שותה לרפואה". ואכן כמה אחרונים התירו לשתות חמין [מים, תה או קפה] עם צוקער לפני התפלה.

ובמשנה ברורה (סי' פט ס"ק כב) הכריע בזה, וז"ל: והעולם נוהגין להקל לשתות עם צוקר. ואפשר דכוונת האחרונים וכן הרדב"ז שכתב דעם צוקער אין לך גאווה גדולה מזו קודם התפלה, רק אם נותן הצוקער בתוך הטי"א למתקו דזהו אסור קודם התפלה, אבל אם לוקח מעט צוק"ר בפיו בעת השתייה ובלתי זה אין יכול לשתות הטי"א אין זה בכלל גאווה. היוצא מדברינו, דבנתינת הצוקע"ר בתוך הטי"א כו' אין שום צד להקל בזה קודם התפלה אם לא מי שיש לו חלישות הלב והוא צריך זה לרפואה. עכ"ל המשנ"ב⁴⁹.

ולענין מעשה נראה, דכיון שאיסור האכו"ש לפני התפלה הוא מדרבנן (וכמשנ"ת לעיל ס"א) הרי קיי"ל דספק דרבנן להקל, וע"כ לכאורה יש מקום גדול להתיר לסמוך על שיטת המקילים והמתירים בכל הספיקות והפולוגות הנ"ל.

מי שאינו יכול לכוין דעתו בלא אכו"ש

ג) עוד יוצא מן הכלל איכא בהך דינא דלא תאכלו על הדם, ויסודתו בדברי הרמב"ם (הל' תפלה פ"ה ה"ב) שכתב, וז"ל: חולה מתפלל אפילו שוכב על צדו, והוא שיכול לכוין את דעתו. וכן הצמא והרעב הרי הם בכלל החולים, אם יש בו יכולת לכוין דעתו יתפלל ואם לאו אל יתפלל עד שיאכל וישתה, עכ"ל. גם בארחות חיים (הל' תפלה ס"ו ס"ו וס"ו ס"ו) מד הביא מ"ש הרמב"ם: "הרעב והצמא אם יכולין לכווין יקראו ויתפללו ואם לאו אל יקראו ויתפללו עד שיאכלו וישתו".

והמחבר (שו"ע או"ח סי' פט ס"ד) העתיק לשון הרמב"ם בזה, אלא ששינה משמעות הדין ע"י הוספת שני תיבות מדילי, וז"ל: הצמא⁵⁰ והרעב⁵¹ ה"ה בכלל החולים⁵², אם יש בו יכולת לכוין דעתו יתפלל ואם לאו, אם רצה, אל יתפלל עד שיאכל וישתה, ע"כ. והטעם לשינוי

⁴⁹ אמנם בספר הליכות שלמה (ירושלים תש"ס, פ"ב ס"ב ובדבר הלכה שם אות ג) כתבו בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דהמרגיש צורך לשתות קודם התפלה, מותר לו לשתות קפה עם חלב וסוכר, דכיון שבזמננו כל אדם שותה כך, אין זה נקרא משקה חשוב לענין זה, ואין זה דרך גאווה כלל ולכן כשמרגיש צורך בכך שרי, וכן נהוג עלמא. ובארחות הלכה שם (הערה 7) הביאו בשמו של הגרש"ז דבזמננו נשתנה הדבר, ואדרבה יש לומר דכשאוחז את חתיכת הסוכר בידו הוי דרך חשיבות טפ.

⁵⁰ ראה פרי חדש ומעשה רוקח הנ"ל הערה 34.

⁵¹ הנה בלבוש העתיק מה שכתב השו"ע, אמנם הוסיף מילה אחת, וז"ל: "הצמא והרעב הרבה הרי הם בכלל החולים". אבל ראה מלבושי יום טוב (על הלבוש שם סק"ה) וכן בדברי חמודות (על הרא"ש שם אות סא) מה שהעיר ע"ז. גם בשו"ע רבינו הזקן, אף שבכמה מקומות הוסיף לקח מסגנון הלבוש ותוספותיו (בפרי מגדים רגיל המליצה: "ולבושי" כתלג חיור"), לא הוסיף תיבת "הרבה" בנידון זה.

⁵² כבר העירו שלשון המחבר [שהעתיק מדברי הרמב"ם] "הרעב והצמא ה"ה בכלל החולים" צ"ב, כי ברמב"ם דין זה בא בהמשך למ"ש לפני"ז "חולה מתפלל כו', והוא שיכול לכוין את דעתו" ובהמשך לזה הוא שכתב "וכן הצמא והרעב הרי הם בכלל החולים". אבל בשולחן ערוך לא כתב שום דבר בדבר חולה, וע"כ הלשון "הרעב והצמא ה"ה בכלל החולים" אינו עולה יפה, כי חולים מאן דכר שמייהו.

בענין אכילה ושתי' לפני תפלת השחר

זה ביאר בבית יוסף (או"ח שם), דלפי מה דקיי"ל⁵³ שעכשיו אין אנו נזהרין שלא להתפלל בזמן או מקום שקשה לכווין "מפני שאין אנו מכוונים כ"כ בתפלה", אפשר דה"ה נמי לענין הצמא והרעב שיתפללו ואח"כ יאכלו. וסיים הב"י: "ומיהו אם רצו הצמא והרעב לסמוך על דברי הרמב"ם ז"ל, הרשות בידם". ועפ"ז פסק בשולחן דרק "אם רצה [הצמא והרעב], אל יתפלל עד שיאכל וישתה". וכן מבואר במגן אברהם (שם סק"ג) שהביא דבריו להלכה, וז"ל: זה לשון הב"י, כיון דהאינדא בלאו הכי אין מכוונים כ"כ, מותר להתפלל אע"פ שאינו יכול לכוין. ומ"מ הרוצה לסמוך על הרמב"ם לאכול ולשתות קודם, מותר, ע"כ. עכ"ל המג"א.

ובשו"ע רבינו הזקן שם: ואפילו כל מיני אוכלים כו' מותר לאכלם ולשתותם לצורך רפואה כו'. אבל לרעבו ולצמאו אסור, אלא אם כן אינו יכול לכוין דעתו בתפלתו עד שיאכל או שישתה. ואפילו עכשיו שאין מכוונים כל כך בתפלה, מכל מקום אם רוצה לאכול ולשתות כדי לכוין הרשות בידו, עכ"ל. (וכ"ה גם במשנ"ב שם סק"ו, ע"ש).

הגדרת "יכולת לכוין דעתו"

והנה, לכאורה פשוט דבמ"ש הרמב"ם "הצמא והרעב כו', אם יש בו יכולת לכוין דעתו יתפלל ואם לאו אל יתפלל עד שיאכל וישתה" מיירי במי שבלי אכ"ש לא יוכל לכוין דעתו במדה המחוייבת והמעכבת ע"פ שורת הדין [כדי שתחול עלי' שם תפלה בכוונה, וכמ"ש הרמב"ם לעיל מיני' (הל' תפלה פ"ד הט"ו): "כוונת הלב כיצד: כל תפלה שאינה בכוונה אינה תפלה. ואם התפלל בלא כוונה חוזר ומתפלל בכוונה"], שהרי:

(א) פשוט לשון הרמב"ם "אל יתפלל עד שיאכל וישתה" מורה שדין זה נאמר לעיכובא, ור"ל דאסור לו להתפלל עד שיאכל וישתה. ואפילו אם אין לו אוכלין ומשקין - להשקיט רעבונו וצמאונו - אל יתפלל⁵⁴. וא"כ ע"כ הוא דמיירי במי שבלי אכ"ש אינו יכול לכוין במדה המעכבת, כי רק לפ"ז מובן למה לא יתפלל אם אינו יכול לאכול ולשתות מקודם, והוא ע"פ מ"ש הרמב"ם (פ"ד שם) שאם מצא דעתו משובשת ולבו טרוד אסור לו להתפלל עד שתתישב דעתו⁵⁵, ובכה"ג בוודאי אמרינן אונס רחמנא פטרי'. משא"כ אם נאמר דהרמב"ם מיירי במי שיכול לכווין בכוונה המעכבת, אלא שאילו הי' אוכל ושותה היתה כוונתו משתפרת, א"כ [תינח הא דמותר לו לאכול ולשתות, די"ל דבכה"ג לא אסרו חכמים לאכול לפני התפלה, אבל] אינו מובן כלל למה קיי"ל דהאכ"ש הוה חיוב לעיכובא שאסור לו להתפלל עד שיאכל וישתה, הלא בוודאי עדיף טפי שיתפלל בכוונה "פחותה" משלא יתפלל כלל, וכיון שיכול לכווין במדה המעכבת, פשוט שאינו אנוס כלל לענין קיום מצות תפלה, ומהיכא תיתי ליפטרי' ממצוה זו.

⁵³ בטוש"ע סי' צח [ועד"ז בשו"ע רבינו הזקן שם] ס"ב: "לא יתפלל במקום שיש דבר המבטל כוונתו ולא בשעה המבטלת כוונתו. ועכשיו אין אנו נזהרין בכל זה מפני שאין אנו מכוונים כ"כ בתפלה".

⁵⁴ ולא רק דאם יש לו אוכלים ומשקין לא יתפלל עד שיאכלם וישתם. ויעויין בספר מעייני ישועה (להרב ישועה הכהן מחכמי תוניס: תוניס, תרס"ו) על או"ח (סי' פט ס"ג) שעמד על ראיית הפרי חדש (הנ"ל הערה 26) מדברי הרמב"ם (הל' תפלה פ"ה ה"ב שהעתיק בשו"ע שם ס"ד) דס"ל דגם מים אסור לשתות קודם התפלה, ודחה ראייתו, משום דבהלכה זו "לא איירי [הרמב"ם] באיסור אכילה קודם התפלה, אלא לומר דאסור להתפלל עד שיאכל וישתה".

⁵⁵ ראה גם שו"ת קרן לדוד (הנ"ל הערה 6): "ולפענ"ד י"ל בפשיטות דהיינו טעמא דשרי דכיון דצריך לרפואה אין דעתו מיושבת ואין לו להתפלל, כדאיתא בעירוובין דף ס"ה ארחב"א א"ר כל שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל כו' וא"כ לא שייך איסור דלא תאכלו על הדם כיון דאין לו להתפלל".

ע"פ הלכה ומשנת חסידים

(ב) דברי הרמב"ם ע"ד הרעב והצמא באים בהמשך למ"ש לעיל מיני' בתחלת ההלכה: "חולה מתפלל כו' והוא שיכול לכוין את דעתו", ושם הלא ברור הוא [דמכלל הן אתה שומע לאו] שאם אי אפשר לו לכוין את דעתו לא יתפלל, וכמ"ש מפרשי הרמב"ם להדיא⁵⁶, וא"כ ע"כ צ"ל דמיירי הרמב"ם במי שאינו יכול לכוין במדה המעכבת מעיקר הדין, דאלה"כ למה ימנע מלהתפלל לגמרי בשביל כוונה שאינה מעכבת, וכנ"ל. ואם כן ברור הדבר ג"כ, שמ"ש בהמשך לזה באותה ההלכה ומאותו הטעם ("וכן הצמא והרעב הרי הם בכלל החולים כו' אל יתפלל עד שיאכל וישתה"), מיירי ג"כ בצמא ורעב כ"כ שבלא אכילה ושת' לא יוכל לכוין דעתו במדה המעכבת מעיקר הדין, וכוונתו ג"כ דאפילו אם אין לו מה שיאכל וישתה לא יתפלל, ומשום דאונס רחמנא פטרי', וכמשנ"ת.

ועפמשנ"ת, אין לך בדברי הרמב"ם אלא חידושו, שאם אינו יכול לכוין כלל [אז, לא רק שמותר לו לאכול, אלא גם] חייב לאכול, ובלי אכו"ש אסור לו להתפלל. אבל היכא שיכול לכוין אלא שרוצה לאכול ולשתות כדי שלא יהי' רעב וצמא בשעת התפלה ועי"ז יוכל להתרכז הדק היטב ולשפר כוונתו בתפלתו, אין שום הוכחה מדברי הרמב"ם דגם בכה"ג מותר לו לאכול לפני התפלה. וכיון שאין יסוד להתיר בכה"ג לאכול ולשתות, לכאורה צ"ל דאוקמי' אדיני' דלא תאכלו על הדם, דאסור לטעום כלום עד שיתפלל.

ובאמת ממקומו הדבר נראה, שלא כתב הרמב"ם הך דינא דהצמא והרעב בפרק ששי אצל עיקר הדין ד"אסור לו לאדם שיטעום כלום כו' עד שיתפלל תפלת שחרית" אלא בפרק חמישי דמיירי מדין חולה שאינו יכול לעמוד או לכוין. והנה, אי נימא דמיירי ברעב וצמא שיכול לכוין ומ"מ הותר לו לאכול ולשתות כדי לשפר כוונתו, ע"כ צ"ל דהוא תנאי בדין איסור אכילה ושת' לפני התפלה, דבכה"ג שאוכל ושותה בשביל להיטיב איכות התפלה לא נאסרה האכו"ש, וא"כ הוה לי' לכלול ולשנות דין זה במקום גוף האיסור (בפ"ו), ולמה כללו הרמב"ם בהדי דינא דחולה שאינו יכול לכוין (שכתב בפ"ה) שהוא משום לתא דאונס וכמשנ"ת?

אבל אי נימא שבאמת אין זה דין מסויים באיסור אכו"ש לפני התפלה [שלא נאסרה היכא שאוכל ושותה כדי להיטיב איכות התפלה], אלא דהוא משום לתא דאונס, דכיון דתפלה בעי כוונה ובלא כוונה הוה תפלה בטלה, נמצא דרעב וצמא שאינו יכול לכוין את דעתו [במדה המעכבת] אינו יכול לקיים מצות תפלה, שפיר שייך הך דינא דהרעב

⁵⁶ יעויין בפירוש רבינו מנוח לדברי הרמב"ם אלו: "חולה מתפלל אפילו שוכב וכו' והוא שיכול לכוין שאם לא כן טוב לו שלא יתפלל". [וראה ב"י א"ח קרוב לסוף סי' צד]. ויעויין ג"כ לשון המעשה רוקח על הרמב"ם פ"ו שם בא"ד: "וכן משמע ממ"ש פ"ה דין ב' וכן הצמא והרעב הרי הם בכלל חולים וכו' ומשמע דאם לא הגיע לכלל שאינו יכול לכוין אסור לו לשתות כו'".

ויעויין גם בספר דברי תורה להרה"ק ממונקאטש זצ"ל (מהדורא א' סי' חי) שכתב, וז"ל: ועוד זאת נוסף הקילו כת אחת קולא על קולא עי"ז שמתפללים בזמן מאוחר מאד במהירות גדול באמרם כי הם רעבים גם צמאים, ועל סמך זה כבר אכלו ושתו קודם התפלה, ומחללים שם שמים בפרהסיא כאילו הותרו כל הלכות השר"ע ודיני התורה הקדושה וקראו להם חסידים" (ובאמת הם חשודים על כל איסורי תורה) ואשר תלו א"ע לומר כי הם רעבים וגם צמאים ועפ"י המבואר בשו"ע א"ח (סי' פט סעיף ד' ובמג"א סק"י) דהצמא והרעב ה"ז בכלל החולה ואם לא יוכל לכוין דעתו בתפלה יוכל לסמוך ע"ד הרמב"ם לאכול ולשתות מקודם, עי"ש, אמנם זהו טעות גמור. **דהרמב"ם מיירי במי שמתפלל בזמנו בבוקר** ואעפ"כ יש לו חולי מחלישות הלב בזה עד שמיד בקומו הוא צריך לאכול ולשתות עד שלא יוכל לכוין לבו בתפלה ע"כ שפיר כתב הרמב"ם דהרי זה בכלל החולים (דהרי ניכר מחלתו עד כי שעה אחת זמן התפלה לא יוכל לעמוד מעת קימתו בלתי אכילה), משא"כ אלו המתועבים שעומדים ממטתם ואחר שעה יאכלו וישתו בפרהסיא סעודת קבוע, ואח"כ בשעה חמישית על היום בערך חצות היום ילכו להתפלל כנ"ל, הלא ה' להם להתפלל בזמנו מקודם ואח"כ לאכול ולשתות (ועוד, אטו כולם "החברה הזאת" חולים הם). וד"ל. עכ"ל.

בענין אכילה ושתי' לפני תפלת השחר

והצמא בפרק ה' בהדי דין החולים שאינם יכולים לקיים מצות תפלה, דקיי"ל שאל יתפללו [משום דתפלה בעי כוונה מסויימת לעיכובא], וכמשנ"ת.

חילוק יסודי בין היתר אכו"ש לצורך רפואה והיתר אכו"ש לצורך כוונה

ד) המורם מכל הנ"ל (ס"ב וס"ג) הוא, דאיכא שני צדדי היתר לאכול ולשתות לפני התפלה, ואלו הם: (א) אכילה דלית בה משום גאווה, כשתיית מים או לצורך רפואה - שלא בא למלאות רעבונו אלא להברות גופו. ו(ב) לצורך כוונת התפלה, דאע"פ שאוכל כדי להשקיט רעבונו וצמאונו, מ"מ כיון שבלא אכו"ש לא יוכל להתפלל בכוונה, התירו לו לאכול כדי שיוכל להתפלל [דהא אם אינו יכול לכיון אסור לו להתפלל כמ"ש הרמב"ם].

ונראה פשוט דדינים אלו חלוקים נינהו ואינם תלויים זב"ז:

חדא, דהמתיר לצורך כוונה אינו מוכרח להתיר שתיית מים ואכו"ש לרפואה, וכן לאידך, דהאוסר שתיית מים ואכו"ש לרפואה אינו מוכרח לאסור אכו"ש לצורך כוונה, וכדמוכח מזה שגם הארחות חיים שאוסר שתיית מים לפני התפלה העתיק מ"ש הרמב"ם דהרעב והצמא ה"ה בכלל החולים, וכנ"ל.

ועוד, דהא דמותר לשתות מים אינו אלא רשות, משא"כ מי שאינו יכול לכווין דעתו בלא אכו"ש שמחוייב לאכול ואסור לו להתפלל עד שיאכל וישתה, וכמשנ"ת. והיינו מפני שדינים אלו חלוקים ביסודם וגדרם, דהא דמותר לשתות מים ולאכול לצורך רפואה (לדעת הסוברים כן) הוא משום דס"ל דאכו"ש כאלו מעולם לא נאסרו, דלא אסרו חז"ל אלא אכו"ש דאית בי' משום גאווה, לאפוקי מים ומידי דרפואה דליכא בהו משום גאווה. משא"כ הא דמותר לאכול ולשתות בכה"ג שבלי האכו"ש אינו יכול לכווין במדה המעכבת, פשיטא דאין זה משום דאכו"ש לצורך כוונה המעכבת לא נכלל בהאיסור מעיקרו, אלא משום דהוה אנוס ובכה"ג "נדחה" איסור האכילה לפני התפלה, דאונס רחמנא פטרי', וכמשנ"ת.

ההיתר לאכול ולשתות לצורך שיפור הכוונה: חידושו של השב יעקב

ה) הנה יעויין בשו"ת שב יעקב (סי' ח), שנשאל על דבר מי שנוהג לקום באשמורת הבוקר ללמוד "ונפשו בשאלתו אם מותר לאכול דבר מה או לשתות קודם אור היום להחזיק לבו כו' באשר המקובלים [ראה מגן אברהם סי' פט סקי"ד בשם ספר טוב הארץ למהרח"ו] מחמירים יותר בדבר זה".

והשיב השב יעקב, וז"ל: והנה אפילו בזה שהגיע זמן תפלה סיים בשו"ע דמים מותר לשתות, וכן אוכלין ומשקין לרפואה מותר, משמע אפילו אוכלין ומשקין דשייך בהן גאווה כיון שאינו עושה בשביל גאווה אלא לרפואה. ובמגן אברהם מסיים אפילו אינו חולה שרי, וכ"כ בב"י עכ"ל. ואם זהו בהגיע זמן תפלה, כל שכן בלילה אחר חצות שעדיין רחוק מזמן תפלה. והבית יוסף כבר ראה הזוהר, ואם יהי' האיסור בזה כדברי הזוהר ח"ו דהוי כעובד עבודת אלילים ומעונן ומנחש, וודאי לא יהי' מתיר הבית יוסף. אלא כל דברי הזהר לא איירי אלא במי שעושה דרך רעבתנות ליהנות גופו בהנאה יתירא בשביל גדולה לגימא ולא צריך לכך, וודאי כל הנאה יתירה שאינו צריך לצורך גופו להחיות נפשו הוי

חלק לסטרא אחרא, אף דכל אדם יכול לקבוע סעודות ואינו חייב לצמצם באכילתו, עכ"פ אסרו חכמים לקבוע סעודה **כזאת** קודם תפלה ואסמכוה אקרא דלא תאכל על דם קודם שהתפלל על דמו. ועל זה החמיר הזוהר יותר ודורש מהסמיכות לקרא הזה לא תעוננו ולא תנחשו כאילו מעונן ומנחש כו' וכל זה איירי באופן זה דעושה בזדון ובמרד בשביל הנאה יתירה ולא צריך לכך, אבל מי שעושה בשביל רפואת הגוף או בשביל איזה חולשא **שיהא גופו חזק להתפלל בכוונה**, או **לעבוד את השם כראוי**, כי אם יש לו איזה חולי או **חולשא** אי אפשר לעבוד הבורא כראוי, וכוונתו ומחשבתו על זה, מזה לא איירי הזהר, עכ"ל.

ולכאורה צ"ב, דמהיכא תיתי להשב יעקב דרק "סעודה **כזאת**" אסרו חכמים, משא"כ כשאוכל ושותה כדי "שיהא גופו חזק להתפלל בכוונה, או לעבוד את השם כראוי" לא נאסרה האכ"ש לפני התפלה. בשלמא מי שאוכל לרפואה ועד"ז מי שאינו יכול לכווין במדה המעכבת בלי אכ"ש הרי בכה"ג ההיתר מפורש בשו"ע וכמשנ"ת, אבל מי שלא הגיע לידי מדה זו ורוצה לאכול כדי שיוכל "לעבוד את השם כראוי" מהיכי תיתי שמותר לעשות כן? הלא כבר נתבאר שהרמב"ם (שהוא מרי' דהאי שמעתתא דאם אינו יכול לכווין אל יתפלל עד שיאכל וישתה) לא דיבר אלא במי שלולי האכילה לא יוכל לכווין בתפלתו במדה המעכבת את התפלה, וכמשנ"ת.

הצעת יסוד לשיטת השב יעקב

ואשר נראה לומר בזה הוא, דס"ל להשב יעקב דלדין דקיי"ל כשיטת הראב"ה ודעימי' דאכ"ש לרפואה ושתיית מים לכל אדם מותר לפני התפלה, וכמ"ש בב"י ובשו"ע ובמג"א, ומשום דלא נאסרה אלא דרך גאווה, יש להתיר גם אכ"ש לצורך שיפור הכוונה בתפלה, דכל שכוונתו באכילתו "שיהא גופו חזק להתפלל בכוונה, או לעבוד את השם כראוי" [אפילו אם גם בלי אכ"ש הי' יכול לכווין בכוונה המעכבת] תו לא הוה אכילה שיש בה משום גאווה ולא נאסרה מעיקרא דינא.

ועד כאן לא הוצרך הרמב"ם להך דינא דאם אינו יכול לכווין דעתו [במדה המעכבת] לא יתפלל אלא או משום דס"ל [וכמ"ש הפר"ח והמעשה רוקח הנ"ל בדעתו] דכל אכ"ש אפילו לית בה משום גאווה נאסרה, ולפ"ז אי אפשר להתיר אכילה לצורך כוונה אא"כ הוה אנוס ואינו יכול לכווין את דעתו בלאה"כ. או משום דהלא כבר נתבאר דהך דינא דהצמא והרעב שכתב הרמב"ם אינו רק "היתר אכילה" אלא בעיקרו וביסודו ה"ה איסור תפלה בלי כוונה [והא דאכ"ש לצורך שיפור הכוונה אינו דרך גאווה, הרי זו סיבה להתיר האכ"ש]⁵⁷ אבל לא לחייבה, וכמשנ"ת].

אבל לדין דקיי"ל לשיטת הראב"ה, לא נצרכה היתירא דהרמב"ם לענין מי שאינו יכול לכווין, דאפילו אם יכול לכווין - אלא שרוצה לאכול כדי לשפר כוונתו והתרכזותו וכו' - הרשות בידו. כי לא נאסרה אכילה אלא דרך גאווה, וכל שהיא לצורך כוונה [אף שאינה כוונה המעכבת] אין בה משום גאווה ואיננה בכלל האיסור. [ומה שהובא בשו"ע דינא

⁵⁷ וראה מ"ש מהר"י אבוהב בפירושו לטור (סי' פט): "והרמב"ם ג"כ מסכים בזה הדעת [דאין איסור אכ"ש לפני התפלה כשאין בה משום גאווה] שכתב, הרעב והצמא אם יכולין לכווין יקראו ויתפללו ואם לאו אל יתפללו עד שיאכלו וישתו. הנה, יראה מדעתו שאם יש לו הכרח לאכול ולשתות שלא יהא מתכוין, אין בכאן גאווה ויכול לעשותו", ומשמע דס"ל בדעת הרמב"ם דבכה"ג שמוכרח לאכול ולשתות לצורך כוונה אין זה בגלל שאיסור האכילה נדחה, אלא דאיסור מעיקרא ליתא כי "אין בכאן גאווה", וצ"ע מנ"ל הא, הרי לכאורה שפיר אפשר לומר שלדעת הרמב"ם לא הותר האיסור אלא נדחה מחמת אונסו.

בענין אכילה ושתי' לפני תפלת השחר

הרמב"ם ע"ד הצמא והרעב שהוא מחמת לתא דאונס וכמשנ"ת, (אף שהמחבר מתיר כל אכר"ש שאין בה משום גאווה), אינו אלא להשמיענו דהיכא דאינו יכול לכווין כלל אסור להתפלל מעיקר הדין. אלא שבזה"ז שאין אנו מכוונים כ"כ אין זה נוגע כ"כ לענין מעשה, כי מכיון שבלאה"כ אין אנו מכוונים כ"כ "בטלה" האיסור להתפלל בלי אכר"ש].

הוכחה ליסוד הנ"ל

ובאמת נראה, דמה שנתבאר שלפי שיטת הראב"ה דקיי"ל כוותי', כל האוכל כדי שיוכל להתפלל בחילא יתיר אינו בכלל האיסור, מוכח מתוך דברי הפוסקים עצמם. דהנה המחבר והפוסקים הנמשכים אחריו פסקו, וכנ"ל, דאף שבזה"ז אין אנו מכוונים כ"כ בתפלה, מ"מ אם אינו יכול לכווין, "אם רצה", הרשות בידו לאכול ולשתות קודם התפלה. ולכאורה צ"ב: איך נתלה הדבר ברצון איש ואיש, ו"רשות" זה מה טיבו? ממה נפשך, אם הכוונה "שלנו" מעכבת בתפלה, אזי הדין נותן שמי שאינו יכול לכווין בלי אכר"ש יתחייב לאכול. ואם הכוונה שלנו אינה מעכבת איך נתיר לו לעבור על איסור דלא תאכלו על הדם "אם רוצה". ולו יהא הדבר שקול (אם כוונתנו מעכבת), הרי מידי ספיקא לא נפקינן?

אך האמת יורה דרכו, דס"ל להמחבר דכיון דגם בלאו הך דינא דהצמא והרעב שכתב הרמב"ם הלא קיי"ל שאין איסור אכר"ש לפני התפלה אלא דרך גאווה, הרי אפילו אם נאמר שאין כוונתנו מעכבת, ה"רשות הידו" שלא להתפלל עד שיאכל וישתה, ומשום דסוכ"ס כיון שאוכל "כדי לכווין" הרי אף שמצד שורת הדין אינו מחוייב לאכול, מ"מ נפקע אכילתו מכלל דרך גאווה ולא נאסרה מעיקרא.

והדברים מפורשים בפרי מגדים (אשל אברהם שם סקי"ג), שעל מ"ש המג"א (שם) ד"הרוצה לסמוך על הרמב"ם לאכול ולשתות קודם מותר", כתב הפרמ"ג, וז"ל: "ולא התירו איסור דרבנן כאן משום כוונה, אלא כיון דאין עושה לשום גאווה כי אם שיכווין דעתו, תו לא גזרו בזה ומותר", עכ"ל⁵⁸. והן הן הדברים.

וכיון דאתינן להכי נראה לומר דאפילו מי שיכול לכווין במדה המעכבת אלא שרוצה לאכול מפני שחושש שהרעבון יפריע לו בתפלתו ורוצה להיטיב איכות כוונתו והתבוננותו בתפלה וכיו"ב, כדי שתהי' תפלתו על צד היותר טוב, הרי לפי פסק המחבר, גם הוא יכול לאכול ולשתות, ומשום דכל היכא דאינו אוכל להשביע רעבונו מצ"ע, אלא מכווין בכך כדי שיוכל להתפלל במנוחת הנפש בלי מניעות והפרעות מצד הגוף, ואוכל כפי מה שמשער שיעזור לו בתפלתו, אין בזה שום איסור. ומעתה נראה דדברי השב יעקב, שכתב דכל שמכוין "לעבוד את השם כראוי", כדי שיוכל להתפלל בכח האכילה ההיא, מותר לאכול לפני התפלה, מבוארים ומחזוריים⁵⁹.

⁵⁸ ועפ"ז צ"ל דמ"ש הבי" (הנ"ל ס"ג) "הרוצה לסמוך על הרמב"ם לאכול ולשתות", פירושו שסומך על דברי הרמב"ם ולא מטעמי', כי הרמב"ם מתיר מחמת אונס ואילו הבי" (לשיטתו) מתיר כי בכה"ג אין באכר"ש זו משום גאווה. אבל ראה מהר"י אבוהב שבהערה הקודמת.

⁵⁹ ואולי י"ל שהדבר מרומז בלשונו הזהב של רבינו הזקן, שבהעתיקו את דברי הבי" והמג"א לענין היתר האכר"ש בזה"ז [שאין אנו מכוונים כ"כ], כתב בזה"ל: "מכל מקום אם רוצה לאכול ולשתות כדי לכווין הרשות בידו". דוק ותשכח ששינה רבינו הזקן מלשון המחבר (והלבוש) בהלכה זו. המחבר, אף ששינה מלשון הרמב"ם [בהצעת הדין] וכנ"ל, ומשום דעכשיו אין אנו מכוונים כ"כ, וע"כ כתב שהדבר תלוי ברצונו וכמשנ"ת, מ"מ כתב כעין לשון הרמב"ם בהגדרת המציאות אל"י מתייחסת דין זה, דהיינו היכא דאינו יכול לכווין מבלעדי האכר"ש. אבל בשר"ע רבינו הזקן לא כתב דמי שאינו יכול לכווין מותר לו – באם רצונו בכך – לאכול ולשתות. אלא כתב, וכנ"ל, "אם רוצה לאכול

ע"פ הלכה ומשנת חסידים

ונראה שיסוד זה שאיסור האכ"ש אינו נוהג כל שמטרתו הוא כדי לשפר כוונתו יוצא גם מתוך דברי הפרי חדש (הנ"ל ס"ב) שהרי הוא נקט ששתיית קפה אסורה מעיקר הדין קודם התפלה אלא שהתיר השתי' "כדי שיוכל לכוין דעתו ולהתפלל ובפרט בארץ מצרים שאין הדעת מתיישב בלא קאו"י, והרי נראה פשוט שאפילו במצרים אין שתיית הקפה מוכרחת כדי שיוכל לכוין בכוונה המעכבת את התפלה, אלא ע"כ דס"ל שכל שאוכל ושותה כדי שיוכל להתפלל בכוונה יתירה ובדעת מיושבת יותר, אינו בכלל האיסור.

וכ"מ ממ"ש בחיי אדם (כלל טז ס"א) שכתב ד"ל כל מה שהוא רק ליישב דעתו מותר" לאכול ולשתות לפני התפלה (וציין שם בחצאי עיגול לפרי חדש)⁶⁰.

אכילה לפני התפלה כדי שיוכל להתפלל בציבור

ו) אלא שעדיין צ"ע מסוגיא דברכות פרק רביעי (כה, רע"ב), וז"ל הגמרא שם: רב אויא חלש ולא אתא לפרקא דרב יוסף [שהי' ראש הישיבה בפומבדיתא והי' דורש בשבת קודם תפלת המוספין, ולאחר הדרשה היו הולכים לבית הכנסת ומתפללים תפלת המוספין. רש"י]. למחר כי אתא, בעא אביי לאנוחי דעתי' דרב יוסף. אמר לי', מאי טעמא לא אתא מר לפרקא, אמר לי', דהוה חליש לבאי ולא מצינא. אמר לי', אמאי לא טעמת מידי ואתית, אמר לי', לא סבר לה מר להא דרב הונא דאמר רב הונא, אסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפלת המוספין. אמר לי': איבעי לי' למר לצלויי צלותא דמוספין ביחיד, ולטעום מידי ולמית, אמר לי', ולא סבר לה מר להא דאמר רבי יוחנן, אסור לו לאדם שיקדים תפלתו לתפלת הצבור, אמר לי', לאו אתמר עלה, אמר רבי אבא בצבור שנו [אם הוא בבית הכנסת עם הצבור, לא יקדים להתפלל. רש"י]. ולית הלכתא, לא כרב הונא, ולא כרבי יהושע בן לוי; כרב הונא, הא דאמרן, כרבי יהושע בן לוי דאמר ריב"ל, כיון שהגיע זמן תפלת המנחה, אסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפלת המנחה, עכ"ל הגמרא.

ועל יסוד סוגיא זו כתב המגן אברהם (סי' צ ס"ק כא – הו"ד במשנ"ב שם סקל"ו), וז"ל: איתא בגמרא דאם חלש לבו יכול להתפלל בביתו קודם הצבור, ובבית הכנסת אף זה אסור. ועסי' קי"ד ס"ב דאם הוא חולה או אנוס אף בבית הכנסת שרי, עכ"ל. ובשו"ע רבינו הזקן (שם ס"א), וז"ל: אף על פי שמי שתש כחו ואינו יכול לבא לבית הכנסת יש לו לכוין ולהתפלל בשעה שהציבור מתפללים מכל מקום זה אינו אלא למצוה מן המובחר לפי שהוא עת רצון אבל אם בא להקדים תפלתו לתפלת הצבור אין בזה איסור מן הדין,

ולשתות כדי לכוין הרשות בידו. ואולי י"ל דר"ל דלדין שאין יסוד ההיתר משום לתא דאנוס אלא משום דכל דהוה שלא בדרך גאוה אינו בכלל האיסור מעיקרו, שוב אין ההיתר מוגבל למי שאינו יכול לכוין [כלל] בלאה"כ, אלא דכל שעושה "כדי לכוין" [דהיינו לצורך כוונה], הרשות בידו לאכול ולשתות.

⁶⁰ ויש להעיר שבחי' אגדות הרשב"א (עמ"ס ברכות י"ד, ב) כתב שיסוד איסור האכ"ש קודם התפלה ה"ה מפני ש"האכילה והשת' כבר נודעו סבותיהם שהם סבות להטריד המחשבות ולבטלם מחיובם בשכרות וגסות האכילה, ואם יקדים האכילה תטרידנו מלבקש על נפשו. . גם כשהוא מתפלל לאחר האכילה לבו חסר ואינו מכוין בהודאתו, ועומד לפני בוראו יתברך בלא דעת ובלא תבונה מתוך שטבעו גס וגאה מסבות האכילה, ומה שיגלה לך זה הוא אמרם ז"ל על זאת. . 'אל תקרי גויך אלא גאיך, אמר הקב"ה לאחר שנתגאה זה מקבל עליו עומ"ש', ואל תחשוב שהם חילפו מלת גויך במלת גאה, אלא הכוונה לומר שהאכילה גורמת להשליך התפלה לגמרי אחרי הגיו, כלומר, שלא יתפלל כלל, ועוד שאם יתפלל לא יתפלל אלא מתוך גאות הטבע בלא כוונת המחוייב, והם ז"ל הכניסו ביאור הענין במלת 'גויך' לפירוש בעלמא, וכאילו אמרו ולא די שישליך הכל לאחר הגיו אלא אפילו אם יתפלל אין תפילתו רצויה". ולפ"ז מובן ג"כ דבכה"ג שעי"י האכ"ש יכוין יותר ממה שיכוין בלא האכ"ש ועי"ז דוקא תהי' תפלתו רצויה יותר, לא אסרו האכ"ש כיון שאין בה משום 'גאוה'. ודר"ק.

בענין אכילה ושתי' לפני תפלת השחר

לפיכך אם חלש לבו וקשה עליו להמתין מלאכול עד אחר גמר תפלת הצבור מותר להקדים תפלתו בביתו כדי לאכול מיד . . אבל מי שבא לבית הכנסת אסור לו להקדים תפלתו לתפלת הצבור . . ואם הוא חולה או אנוס או אנוס אחר שאי אפשר לו להמתין על הצבור יכול להקדים תפלתו אפילו בבית הכנסת, אבל אם אינו חולה אלא שחלש לבו וצריך לאכול אינו רשאי להקדים אלא כשהוא בביתו (שלא בא כלל לבית הכנסת . . עכ"ל.

מכ"ז נראה ברור דמי שחלש לבו ותש כוחו וע"כ "קשה עליו להמתין מלאכול עד אחר גמר תפלת הצבור" אסור לו לאכול לפני התפלה⁶¹, דאלה"כ, הרי יכול לאכול לפני התפלה ואי"צ בהמתנה כלל. ולפי מה שנתבאר לעיל מדברי הפוסקים עכ"ל דהיינו רק בכה"ג דזה שחלש לבו לא יחסר לו בכוונתו אם לא יאכל קודם התפלה, שהרי לצורך כוונה בתפלה [בלשון ה'שב יעקב' הנ"ל: כדי "שיהא גופו חזק להתפלל בכוונה, או לעבוד את השם כראוי . . וכוונתו ומחשבתו על זה"] הותרה האכילה והשתי' וכמשנ"ת.

אלא שעדיין צ"ב, דאם התירו האכיל"ש לצורך כוונה, לכאורה ה' הדין נותן שכדי שיוכל להתפלל בציבור יהא מותר לו לאכול לפני התפלה. ומצאתי בשו"ת ארץ צבי (להגאון ר' ארי' צבי פראמער זצ"ל ה"ד, רב דק"ק קאזיגלוב, ח"ב סי' ב) שהקשה כעין זה, דכיון שחיוב גמור הוא להתפלל בציבור⁶², א"כ "כמו דמותר לאכול קודם התפלה כדי שיוכל לכוון, כמו כן מותר לאכול כדי להתפלל בציבור", ומאי שנא תפלה בכוונה מתפלה בציבור.

ותירץ בארץ צבי דשאני תפלה בכוונה מתפלה בציבור, "דעיקר מצות תפלה בכוונה היא, כמו שאמרו ז"ל איזו עבודה שבלב שהוי אומר זה תפלה . . וע"כ כיון שהאכילה צורך להתפלה עצמה שתהי' ביתר שלימות, מותר לאכול קודם התפלה כדי שיוכל לכוון . . . וכן לא שייך לומר מה דאיתא בברכות שם, ואותי השלכת אחרי גויך, לאחר שנתגאה זה קיבל עליו עומ"ש . . וכל זה כשהוא לצורך תפלה בכוונה שזה אחד מעיקרי התפלה, משא"כ תפלה בציבור, אף דלענין זה יש לה מעלה ככוונה לענין שתתקבל תפלתו, מ"מ זה צורך האדם שתתקבל תפלתו וימצא מבוקשו⁶³, אבל אין זה שלימות עיקרי לתפלה כמו הכוונה . . ואף שהיא מעלה להתפלה, יש לומר דגם זה מעלה להתפלה להתפלל טרם שאכל דרך הכנעה ועונה . . ומה חזית למדחי הא מקמי הא וע"כ שוא"ת עדיף, אך אם חלש שאינו יכול לכוין קודם אכילתו מותר לו לאכול קודם התפלה", ע"ש מ"ש עוד בארוכה.

והנה אף ששפיר יתכן לחלק כמ"ש בארץ צבי בין תפלה בכוונה לתפלה בציבור, מ"מ עדיין צ"ע עפ"מ"ש הראשונים והפוסקים הנ"ל דכל אכיל"ש שאין בה משום גאווה איננה בכלל האיסור [ומה"ט כתב הפרמ"ג הנ"ל שאכילה לצורך כוונה לא נאסרה מעולם], למה לא נימא כן גם לענין תפלה בציבור, דכל שאוכל כדי להתפלל בציבור, אינה בכלל "ואותי השלכת אחרי גויך". וצ"ב.

⁶¹ בשו"ת מהר"י שטייף (סי' מא) דן בשאלה זו, וצע"ג שלא העיר מדברי הגמרא והפוסקים הנ"ל.

⁶² ראה טושו"ע אר"ח סי' צ' סט"ז. [ובשו"ע רבינו הזקן (שם סי"ז): "תפלת הצבור אל"פ שהוא מצוה מדבריהם היא גדולה ממצות עשה של תורה הואיל ומקדשין בה ה' ברבים"]. ומ"ש בשו"ת יד אליהו (סי' ז) לדייק מלשון השו"ע שם שתפלה בציבור אינו אלא "הידור מצוה" – כבר דחה בשו"ת אגרות משה (אר"ח ח"ב סי' כז). וראה גם שו"ת חתם סופר (ח"ו ליקוטים סי' פו). ואכ"מ.

⁶³ ראה רמב"ם הל' תפילה פ"ח ה"א [וראה גם הל' תשובה פ"ב ה"ו].

ע"פ הלכה ומשנת חסידים

ועוד צ"ב ע"פ סוגיא זו על מ"ש החיי אדם (הנ"ל סוס"ה) "דאפשר הצריך לאכול מפני חולשת הלב, מותר"⁶⁴, והביאו המשנה ברורה בביאור הלכה, כי ע"פ דבריו למה אמר רב אויא "חליש לבאי ולא מצינא", הלא בכה"ג מותר לו לאכול לפני התפלה.⁶⁵

משנת חסידים: דברי רבותינו נשיאנו זי"ע

(ז) בלוח 'היום יום' שערך רבינו זי"ע לפני שבעים שנה, ב'פתגם' שהכניס לתאריך יו"ד שבט, הובאו דברי כ"ק אדמו"ר מהורי"צ זי"ע בענין אכילה לפני תפלת השחר, וז"ל:

אמי זקנתי (הרבנית מרת רבקה נ"ע) בהיותה כבת שמונה עשרה שנה - בשנת תרי"א - חלתה, וציוה הרופא אשר תאכל תיכף בקומה משנתה, אמנם היא לא חפצה לטעום קודם התפלה, והיתה מתפללת בהשכמה ואחר התפלה היתה אוכלת פת שחרית. כשנודע הדבר לחותנה אדמו"ר הצ"צ, אמר לה: א איך דארף זיין געזונד און א בעל כח. אויף מצות שטייט [ויקרא יח, ה] וחי בהם, איז דער טייטש וחי בהם, מען דארף אריינבריינגען א חיות אין מצות. בכדי אז מען זאל קענען אריינבריינגען א חיות אין מצות, מוז מען זיין א בעל כח און זיין בשמחה. וסיים: דו דארפסט ניט זיין קיין ניכטערע. בעסער עסען צוליב דאווענען ווי דאווענען צוליב עסען.⁶⁶ ובירכה באריכות ימים,⁶⁷ - (נולדה בשנת תקצ"ג ונפטרה י' שבט תרע"ד).

⁶⁴ ולכאורה צ"ע עפ"ז גם במ"ש הערוך השולחן הנ"ל (הערה 26).

⁶⁵ עוד צ"ע לפ"ז על מ"ש בבאר היטב (או"ח סי' פט סק"א והו"ד בביאור הלכה להמשנ"ב שם) בנוגע "לאיש זקן וחלש שאינו יכול לעמוד על נפשו עד עת יציאת הציבור מבית הכנסת בפרט בשבתות וימים טובים שלפעמים מתעכבין עד חצות", ד"יותר טוב להתיר לו להתפלל בביתו בנחת ויקדש ויאכל מידי בצפרא ואחר כך ילך לבית הכנסת ויכוין לבו עם הצבור בתפלת שחרית. . ולא שישתה הקאוי" או הגיקולאט"י בלא קבלת עול מלכות שמים תחלה" - דלכאורה יוצא מדברי הגמ' והמג"א הנ"ל שמחוייב לעשות כן, ולמה כתבו שהוא "יותר טוב". וביותר צ"ע על המשנ"ב (בבה"ל שם) שבתחלה הביא דברי החיי אדם "דאפשר הצריך לאכול מפני חולשת הלב מותר" ושוב הביא דברי הבאר היטב הנ"ל וסיים "והוא פשוט מברכות כ"ז [צ"ל: כ"ח] ע"ב בגמ' חלש ליבאי וכו' ע"ש", דלכאורה דבריו סתרי אהדדי, וצ"ב.

⁶⁶ במכתב אדמו"ר מהורי"צ נ"ע (חורף תרח"ץ) להרה"ח ר"מ חפץ ז"ל (נדפס ב'אגרות קודש' שלו ח"ד עמ' שז ואילך) כתב: "ומני אז [שהורה כן אדמו"ר הצ"צ לכלתו] נהי' להלכה פסוקה בעסער עסין צוליב דאוונען, וי דאוונען צוליב עסין".

בשיחת ליל ב' דראש השנה ה'תש"ה (ספר השיחות ה'תש"ה עמ' 8) מסר אדמו"ר מהורי"צ פרטים נוספים ע"ד העובדא והוראות הצ"צ להרבנית רבקה, ולשלימות הענין מועתק בזה דבריו הק': "אין דער הפטרה פון ראש השנה (שמואל-א, א, ט): 'אחרי אכלה בשלה ואחרי שתה'. אין פלוג וואס איז נוגע צום סיפור הענין, נאר עס דארף זיין א שילה'דיקער עסן. אמאל איז כבוד אמי זקנתי הרבנית רבקה קראנק געווען, אויף א לונגען קראנקייט. דער פראפ' הויבענטאל פון וויטעבסק האט איר 'אפגעזאגט'. האט איר שווער הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק צמח צדק געזאגט: מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות (ברכות ס, ב), איז נאר א רשות אז ער קען היילן, אבער להיפך איז דאס ניט שייך צו אים. הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק צ"צ האט איר געהייסען עסן פת שחרית, ברויט מיט פוטער, גלייך נאך נעגל וואסער אין דער פרי און האט איר געבענטשט מיט אריכות ימים. נאך א געוויסן זמן האט כבוד אמי זקנתי הרבנית אויפגעהערט צו עסן פת שחרית באלד נאך נט"י בוקר, און זי האט דערציילט לחותנה הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק צ"צ, אז זי זאגט שנעל אפ די ברכות און דאוונט אפ און דאן וואשט זי זיך צום עסן. האט הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק צ"צ אויף דעם געענטפערט: גלייכער עסן צוליב דעם דאוונען ווי דאוונען צוליב דעם עסן. דאס מיינט א שילה'דיקער עסן".

⁶⁷ פעם 'דרש' רבינו סיפור זה וביאר את היוצא ממנו בעבודת האדם לקונו בכלל. ואלו דבריו: "סיפור שסיפר רבי, ובמיוחד סיפור שנמסר מדור לדור, אינו סיפור סתם, אלא ודאי שיש בו לקח והוראה. עניני האדם חלוקים בכלל לשני סוגים: (א) דברים שיש לעשותם בגין הקב"ה, עסק התורה והמצוה. סוג זה אפשר להגדיר, באופן כללי, כ'תפלה', שענינה פני' להקב"ה והתחברות אליו; (ב) דברים שהאדם עושה אותם עבור עצמו, לשם מילוי צרכיו. סוג זה ניתן להגדיר כ'אכילה', שכן הוא כולל כל אשר יש בו צורך לאדם ואשר האדם 'רעב' לו וכשהוא מקבלו הוא

בענין אכילה ושת' לפני תפלת השחר

מאמר זה אמר אדמו"ר [כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע] לאחד על יחידות, והוסיף: און מען דארף עס טאן בשמחה. עכ"ל⁶⁸.

והנה בנידון הרבנית רבקה ש"ציוה הרופא אשר תאכל תיכף בקומה משנתה", פשוט שע"פ שורת הדין לא היתה צריכה להחמיר על עצמה⁶⁹, שהרי קי"ל (בלשון רבינו הזקן הנ"ל ס"ב) ש"אפילו כל מיני אוכלים וכל מיני משקין ששייך בהם גאווה מותר לאכלם ולשתותם לצורך רפואה, שאין ברפואה משום גאווה", אלא, שכנראה, רצתה הרבנית להכנס לפני משורת הדין ולהחמיר על עצמה [והרי מבואר בפוסקים (הנ"ל ס"ב) שלא הותרה אכו"ש לרפואה לפני התפלה אלא לפי מה דקי"ל כשיטת הראבי"ה ודעימי דס"ל שבכה"ג אין בה משום גאווה ואינה בכלל האיסור משא"כ לפי שיטת ר"פ הר"ד בא"ח הנ"ל שם], והורה לה הצמח צדק שלא תחמיר על עצמה, ושבכה"ג עדיף לאכול לפני התפלה.

ועד"ז מובן בפשיטות מ"ש רבינו ז"ע: "פילע פון אנ"ש האבן געהאט א הוראה מכ"ק מו"ח אדמו"ר, אז צוליב געזונט זאלן זיי עסען פארן דאווענען⁷⁰, און ניט יוצא זיין מיט טרינקען אליין⁷¹"; "הרי ידוע באחרונים⁷² וכן פסקו נשיאנו הקדושים שבמקום הנצרך לבריאות הגוף מותר לטעום קודם התפלה כו"⁷³.

משקיט את רעבונו. והנה, בדרכי התפלה וה'אכילה' ישנם שני אופנים: אופן האחד הוא, שהתפלה היא לשם האכילה – האדם יודע שהוא זקוק לחסדו של הקב"ה ועל כן עושה הוא את אשר הקב"ה מצוה עליו, כדי שיוכל אחר כך להציג לפני הקב"ה את ה'שטר' המוכיח שעל הקב"ה לתת לו את כל צרכיו, כתשלום עבור התפלה! אופן השני הוא, שהאכילה היא לשם התפלה – לא זו בלבד שהתפלה עצמה היא לשם התפלה (לא על מנת לקבל פרס, כי אם משום שכך ציוה הקב"ה), אלא גם האכילה היא לשם התפלה. כל עניניו הם לשם קדושה, לשם 'וחי בהם', החדרת חיות בתורה ומצוותי, בבחינת בכל דרכיך דעהו (משלי ג, מו). והוראה זו נמסרה לאשה, אם לילדים (שאחד מהם נהי' אח"כ נשיא בישראל). לומר לך: אם רוצים לגדל ילד שאכילתו תהי' לשם התפלה – תלוי הדבר באם, שתתנהג היא עצמה כך ותחדיר רוח זה בילד מקטנותו. כשעדיין נתון בעריסה תחדיר בו את ההרגשה שכל דבר צ"ל לשם התחברות עם הקב"ה (לקוטי שיחות ח"א עמ' 152).

⁶⁸ לוח 'היום יום' שם – נעתק ממכתב אדמו"ר מהורי"צ (הנ"ל הערה 66) בשינויים קלים. וראה שיחת יו"ד שבת התשכ"ט בה אמר רבינו ז"ע שמ"ש ב'היום יום' ליום זה (ע"ד אכילה לפני התפלה) הי' למראה עיני כ"ק אדמו"ר מהורי"צ והסכים לזה. [וראה מכתב רבינו מיום כח סיון התש"ו (אגרות קודש שלו ח"ב סוף עמ' קמו): "כל ההנהגות שהדפסתי ב'היום יום' הכנסתים ע"פ הוראת כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א, וקודם ההדפסה היו עוה"פ נגד עיניו (ויש מהם שציווה להשמיט באמרו שאינם הוראה לרבים)].

⁶⁹ ולהעיר דלפי מה ש"נהגו רוב הנשים שאינן מתפללין י"ח בתמידות שחר וערב לפי שאמרות מיד בבקר סמוך לנטילה איזה בקשה ומן התורה יוצאות בזה ואפשר שאף חכמים לא חייבום יותר" (שו"ע רבינו הזקן או"ח סי' קו ס"ב - ממג"א שם סק"ב), הרי גם אילו לא היתה הרבנית צריכה לאכול מטעמי רפואה היתה מותרת לאכול ולשתות קודם אחרי שאמרה "איזה בקשה" קצרה. וראה גם שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' קא אות ב) דאף נשים המתפללות שחרית בכל יום: "יש שלא קבלו עליהו איסור אכילה קודם תפלתם, ואוכלות אחר שאמרו איזה בקשה", ע"ש.

⁷⁰ ראה מכתב אדמו"ר מהורי"צ (הנ"ל הערה 66): "...בבקשה אשר ישמור את בריאותו ותיכף ומיד בקומו משינתו יטעום מה קודם התפלה . . והנני מבקשו לעשות כן...".

⁷¹ מכתב רבינו מיום כה סיון התש"ב (אג"ק ח"ו עמ' קמב). וז"ל המכתב במילואו: "...אבער [איך] בין ניט צופרידן פון דעם, וואס צייטענווייז פילט איר נאך אלץ קאפ שווינדעל, איר האט געדארפט - אויב איר טוט דאס נאך ניט ביז יעצט - צו עסען מזונות פארן דאווענען, אויסער דאס וואס איר טרינקט, און עס איז באוואוסט דער פתגם של כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, וואס ער האט געזאגט, אז עס איז גלייכער צו עסען צוליב דאווענען (ד.ה. אז דערנאך דאווענט ער במנוחה) איידער דאווענען צוליב עסען (וואס בדרך ממילא - זיינען די נערווען און די קאפ אפגעשוואכט איז די תפלה ניט במנוחה, און דער יצה"ר והגוף גארען ווען וועט מען שוין עפעס איבערכאפען), און פילע פון אנ"ש האבן געהאט א הוראה מכ"ק מו"ח אדמו"ר, אז צוליב געזונט זאלן זיי עסען פארן דאווענען, און ניט יוצא זיין מיט טרינקען אליין, און אז איר וועט זיך אזוי פירען, וועט דאס בריינגען נוצען סיי פארן גוטען געזונט און סיי פארן עסק".

ע"פ הלכה ומשנת חסידים

[ורבינו זי"ע בעצמו נצטווה לאכול לפני התפלה מטעמי בריאות – ראה מ"ש אביו הרה"ג הרה"ח ר' לוי יצחק שניאורסאהן זצ"ל באגרת אליו (מיום ב' אדר ראשון ה'תרפ"ט - נדפס ב'מכתבי חתונה', קה"ת תשנ"ט, עמ' 120), וז"ל: ...שהנך מתענה בכל יום עד עת המנחה, אדרבה הנני שובע רצון מזה שהודיעה אותי ומחזיק טובה הנני לה בעד זה, ואיני מבין אותך כלל, מהי השיטה הזאת, מאין לקחת ומי לימדך כאלה. כמדומה שלעת עתה רחוק הנך מגבורת שמשון, ולמה אתה עושה כאלה, אין זו דרך התורה ולא דרך התשובה כלל וכלל. והנני מצוה לך במפגיע שבל תעשה כזאת, לא רק עד המנחה, אלא גם עד תפלת שחרית, תאכל בכל יום ויום פת שחרית קודם התפלה, (רק תקרא קריאת שמע מקודם, ואם באפשר עם תפילין מה טוב⁷⁴). נצרך לשמור את הבריאות בכל תוקף ועוז ותשתדל ביותר לשמור את בריאותך, וכל המרבה הרי זה משובה, עכ"ל].

אבל מצינו בכתבי רבותינו נשיאנו שהתירו האכילת לפני התפלה גם לצורך כוונה, דהיינו באופן שאילולי האכילה יתכן שיחסר המזג בעיון תפלה. דכאשר עוסק בהכנות לתפלה וע"כ ה"ה מתפלל משך זמן רב אחרי קומו ממטתו או כאשר מתפלל באריכות ובהתבוננות אליבא ריקנא, לפעמים מפריע הרעבון לעבודת הלב, כי אינו יכול לרכז מוחו ומחשבתו כדבעי או שנפשו הבהמית מתגברת עליו ודוחפו למהר בתפלתו, וגם בכה"ג התירו לטעום מיני מזונות וכיו"ב (לפי הצורך) קודם התפלה. ולדוגמא:

(א) במכתב אדמו"ר מהוריי"צ זי"ע (מיום ח' תשרי ה'תש"ט – אג"ק ח"י עמ' ב) להרה"ח ר' ניסן נעמענאו ז"ל כתב, וז"ל: בדבר התלמידים שי' ששואלים בנידון טעימה קודם התפלה, הנה בוודאי המה נזהרים בקריאת שמע קטנה בתפילין ואז אפשר לטעום מיני מזונות, ובדרך כלל צריכים בדיקה מפורטת ומסודרת להמאריכים בתפלה כי לא כל

ובמכתב מיום כה מנ"א ה'תשי"א (אג"ק ח"ד עמ' תל): "נבהלתי לשמוע אשר מרבה הוא בתעניות ומסגף את עצמו מבלי לאכול כמה וכמה שעות קודם התפלה וכיו"ב מעשים כאלו. ברור הדבר בעיני שזהו דרך להחליש את הבריאות היפה פסק חז"ל שהובא ברמב"ם הלכות דעות רפ"ד, היות הגוף בריא ושלם מדרכי השם הוא, ונודע ג"כ מ"ש הבעש"ט לתלמידו בעל התולדות יעקב יוסף, אשר "תרגז בטנ" (התמים א' ז-ח) כששמע אשר מתענה הוא וכו', ואם בארזים כמו בעל התו"י אמרו כנ"ל, עאכ"כ באנשים כערכנו. . ולכן אם לקולי ישמע הרי תומי" יבטל הנהגתו זאת, ואם יש לו בזה מנהג טוב שנהג ג"פ, הרי יעשה התרת נדר, ויאכל קודם התפלה, היינו מזונות ג"כ, ואם לפי מצב בריאותו נצרך לו יותר ע"ז הרי יאכל יותר ע"ז ולא יסמוך בזה על שקול דעתו, אלא ישאל דעת המנהל רוחני הרה"ח הו"ח א"א נ"מ וכו' מוהרש"ח שי' קעסעלמאן".

ובמכתב מיום י"ח טבת ה'תשי"ב (אג"ק ח"ה עמ' קנ): "אין המשך פון אונזער טעלעפאנישען שמועס, האב איך געפילט אז בא אייך האט זיך ניט אפגעלייגט בנוגע צו געזונט בכלל, און בפרט אויף צו טועם זיין מזונות פארן דאווענען, בין איך דא מעתק א ווארט פון בעל שם טוב הקדוש. . אין כתר שם טוב ח"א דף י"ז, (פון דעם דרוק וואס איך האב) שטייט: 'כאשר גופו חולה גם נשמתו נחלשה ואינו יכול להתפלל כראוי אעפ"י שהוא נקי מעבירות לכך צריך האדם לשמור בריאות גופו מאד".

⁷² ראה דברי המגן אברהם ושר"ע רבינו הזקן (הנ"ל ס"ב). ערוך השולחן (הנ"ל הערה 26).

⁷³ מכתב רבינו מיום כ"ו תמוז ה'תשי"ג (אג"ק ח"ז עמ' שכב) - לאחד שסבל בבריאות גופו, מעצבות ומרה שחורה. וז"ל המכתב במילואו: "והנה ידוע עד כמה שיקר בעיני השם בריאותו של גוף ישראל, ועל פי מה ששמענו מכ"ק מר"ח אדמו"ר זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע שפעם הנה אביו כ"ק אדמו"ר גליא לדרעא ואמר לו, ראה גודל ערך הגוף שבשבילו הנה יצקו געגאסען כמה תורה ומצות, ובמילא פשוט שצריך הוא לשמור על בריאות גופו, וכיון שזהו מהענינים שהתורה מסרה לרופא להורות הסדרים באכילה ושתי', צריך לעשות כהוראתם, ואינו מובן מה שכותב שמפני זה אינו יכול לעסוק בעבודת התפלה, ואם כוונתו שאינו אוכל וטועם קודם התפלה, הרי ידוע באחרונים וכן פסקו נשיאנו הקדושים שבמקום הנצרך לבריאות הגוף מותר לטעום קודם התפלה ואדרבה מצוה וחובה הדבר, ובפרט ע"פ פתגם הצ"צ שטוב לאכול בשביל התפלה מאשר תפלה בשביל האכילה, ובפרטי האכילה ידבר בזה עם המשפיע שי' ויעשה כהוראתו ובהתאם להוראת הרופאים".

⁷⁴ למ"ש ע"ד "קריאת שמע קטנה" – ראה לקמן ס"ב. ובנוגע למ"ש "עם תפילין מה טוב" - ראה לקמן הערה 81.

בענין אכילה ושתי' לפני תפלת השחר

הרוצה ליטול שם 'עובד' צריכים להניח, וצריכים לייחד שיחות על הנושא אשר חסידות היא פנימית ומי שבטבעו הוא חיצון אינו כלי לפנימיות כו', עכ"ל.

(ב) במכתב רבינו זי"ע (מיום י"ג תשרי ה'תשי"ז – אג"ק ח"ד עמ' יח) כתב, וז"ל: בשיחתי עם אביו הרב שליט"א, נודע לי לתמוהני הכי גדול על דבר התנהגותו בעניני אכילה ושתי' שאינה כדבעי, למרות שרואים במוחש אשר העדר הסדר בזה פועל חלישות בגוף, ותומ"י חלישות בלימוד התורה וקיום מצותי', וכבר ידועה דרישת כ"ק מו"ח אדמו"ר מכל אברכי הישיבה שיתנהגו בסדר מסודר בעניני אכילה ושתי' שינה וכו', ותקותי שעכ"פ בקבלת מכתבי זה יסודר האמור לעיל. וכבר ידוע פתגם כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, שטובה יותר הנהגה דאכילה בכדי שיוכלו אח"כ להתפלל מההיפך דמתפללים בכדי שיוכלו אח"כ לאכול, ובחלישות דורותינו אלה מתירים לאכול אפילו מזונות קודם התפלה (כמובן לאחרי ק"ש קטנה) לאלו שמסיימים תפלתם משך זמן לאחר קומם משינתם, עכ"ל⁷⁵.

[למ"ש רבינו "בחלישות דורותינו אלה" יש להעיר ממ"ש בספר 'רשימות דברים' (להרה"ח ר' יהודה חסידק ז"ל) חלק ג' (ברוקלין תשמ"ט), ב'מדור כ"ק אדמו"ר מהורש"ב ס"ג (עמ' קנח), וז"ל: "המשפיע הרשג"א [הרב שמואל גרונם אסתהרמן] בשנותיו האמצעיים הרגיש חלישות בגופו, ונכנס ליחידות לכ"ק אדמו"ר הרש"ב, אם מותר לו לסעוד לבו במיני מזונות קודם התפלה דשחרית. היות שלמד עם התלמידים עד שעה עשירית בבוקר, ומשעה עשירית עבודת התפלה, אף שהתפלל בציבור אבל התפלל במתינות ועד שבא הביתה הוא חצות היום, ורק אז אכל ארוחת הבוקר, לכן הרגיש חלישות הלב, שזה כמה עבר מאז קומו בבוקר השכם. כ"ק אדמו"ר אמר לו: שאינו יכול לתת לו היתר על זה שאיסור זה מפורש בגמרא. ושאל הרשג"א לכ"ק, הלא להתלמידים בחורי הישיבה נותן היתר לאכול קודם הלימוד והתפלה בבוקר⁷⁶ ויען כ"ק: אתם מדמים את עצמכם להתלמידים, אתם נולדתם בדור קודם והתלמידים נולדו בדור מאוחר והם נולדו חלושים, על כן אני נותן להם היתר זה"].

(ג) במכתב רבינו זי"ע (מיום ג' סיון ה'תשי"ב – נדפס באג"ק ח"ו עמ' צ) כתב, וז"ל: במ"ש לזמן פת שחרית הנה יעויין בפסקי דינים להצ"צ לאו"ח סי' פ"ט שמסקנתו שם שפת שחרית הוא אחר התפלה, אבל אם הרופאים מיעצים שצריך לאכול דוקא בבקר בבקר בודאי צריך להשמע להוראתם⁷⁷, אבל אין זה פת שחרית המוזכר בש"ס. ובענינים אלו בפרט תלוי הדבר באופן עבודתו בעבודת התפלה אם היא באריכות אם לאו וכו' וידוע פתגם הצמח צדק אז גלייכער עסען צוליב דאוונען ווי דאוונען צוליב עסען, וכפשוטו הוא

⁷⁵ להעיר גם משיחת ש"פ נצו"י ה'תשמ"ז ('תורת מנחם – התועדויות ה'תשמ"ז ח"ד עמ' 392): "ועד כדי כך גדולה הירידה שלפני התפלה שותה כוס תה שכן מצד חלישות הדור כו' התירו לטעום לפני התפלה". וע"ש בשוה"ג.

⁷⁶ השווה רשימתו של הרח"א קרסיק ז"ל על ישיבת תומכי תמימים בליובאוויטש (נדפס לאחרונה בראש הספר 'עבד אברהם אנכי' עמ' 22) כותב: "סדרי הארוחות ופרטי המאכלים: בבוקר השכם, נתנו לכל תלמיד שלשה 'זעגעלאך' סוכר. . תה בלי הגבלה, ולאילו שהיו חלשים ביותר נתנו על פי צו מיוחד, גם עוגות".

⁷⁷ עד כאן תוכן דברי הצ"צ שם. [בלשון הצ"צ: "על אשר שאל כבודו בנידון אם לאכול קודם התפלה . . . אך אם הדאקטורים אומרים לאכול דוקא בבוקר בבוקר, זה ענין אחר הוא"].

ע"פ הלכה ומשנת חסידים

שטוב יותר שיאכל קודם התפלה אם על ידי זה תהי' תפלתו מסודרה יותר מאשר יאכל דוקא לאחר התפלה ואז תבלבלו בעבודת התפלה וכו' וד"ל, עכ"ל⁷⁸.

על פי הדברים הנ"ל נהוג למעשה וע"ד הרוב בישיבות 'תומכי תמימים' – ליובאוויטש', שטובלים במקוה טהרה ולומדים דא"ח ומתכוננים לתפלה כשעתיים לפני התפלה⁷⁹ [וממילא גם אין גומרים תפלתם עד משך כמה שעות מעת קומם ממיטתם], שטועמים מיני מזונות וכיו"ב לפני התפלה [אחרי אמירת ברכות השחר וברכות התורה⁸⁰ וקריאת שמע (והמהדרים - בתפילין⁸¹)], כדי שעי"ז יוכלו לכוין בתפלתם ביתר שאת ויתר עז, [או כי מצד בריאות הגוף וכו' אינו מן הנכון להתענות עד קרוב לצהריים].

⁷⁸ לפעמים הובאו שני טעמים [בריאות הגוף וכוונה בתפלה] גם יחד, וכמו במכתב רבינו מיוס ד' שבט ה'תשי"ז (אג"ק ח"ד ס"ע שכז ואילך): "עס זיינען דערגאנגען צו מיר שמועות, אז איר גיט ניט אכטונג אויף בריאות הגוף ווי עס פאדערט זיך לויט ווי געזאגט, ומקרא מלא דבר הכתוב, ונשמרתם מאד לנפשתיכם, . . . און דעריבער איז באוואוסט די הוראה לכמה וכמה וועלכעס מיר האבען געהערט פון כ"ק מ"ח אדמו"ר רבנו נשיאנו צו טועם זיין אין דער פריה פארן דאוונען, און פאר מערערע ניט נאר טועם זיין סתם נאר מיני מזונות, בכדי צו פילן זיך שטארקער, ועוד זאת אז דענסטמאל קען מאן דאוונען מיט מער צוגעטראגענקייט". ועד"ז במכתב מיוס ט' ניסן ה'תשט"ו (אג"ק ח"א עמ' כב): "פליאה בעיני מה שכפי השמועה פסק לאכול בבקר, כי מלבד שאיני מבין היסוד להנהגה כזו, איני מבין ג"כ ההיתר להנהגה זו, והרי אין לנו אלא הוראת נשיאנו הק' וכבר ידוע תורת הבעש"ט על הפסוק כי תראה חמור שונאך גו' עזב תעזוב עמו ולא על ידי תעניות וסיגופים, ובפרט שבדרונו דור חלוש זה כשהגוף מבלבל מפני שרעב הוא וכיו"ב, הנה לכל לראש עושה זה רושם בעבודת התפלה לימוד התורה וכיו"ב, אף אם אפילו הי' בזה שכר הנה צריך לברר אם לא יצא שכרו בהפסדו, ואם לדעתו ישמע הנה ינהג בהנהגה הידועה אז עס איז בעסער עסען צוליב דאוונען איידער דאוונען צוליבן עסען". וראה גם מכתב רבינו להרה"ח ר' יצחק דובאוו ז"ל מיום י"א מרחשון ה'תש"כ (אג"ק ח"ט עמ' מ).

והעירני ידידי הרה"ח ר' יהושע שי' מונדשיין ממ"ש רבינו ז"ע להר"מ גראנער ז"ל ביחידות: "עסט דו אדער טרינקסט דו פאר'ן דאוונען? איך וואלט דיר מתיר געווען עסען מזונות פאר'ן דאוונען לחיזוק הבריאות. דער רבי האט ניט מחמיר געווען אין דעם. אז מען עסט פאר'ן דאוונען ווערט די קאפ קלאר, קען מען טאן בעבודת התפלה, וואס דאמאלסט איז דער לערנען בהצלחה" [הדברים נדפסו בתשורה שה"ל בן אחיו, הרב מנחם מענדל גראנער שי', כ"ד אלול ה'תשס"ג, עמ' טו-טז].

⁷⁹ ראה קונטרס עץ החיים (לכ"ק אדמו"ר מהורש"ב ז"ע) סכ"ח (עמ' 51): "הנה הזמן המסוגל ללימוד דא"ח הוא בבוקר קודם התפלה . . . בשעה שביעית ומחצה יתאספו כולם אל הזאל הגדול . . . וילמדו ב' שעות רצופות עד שעה תשיעית ומחצה. ואם באפשר שיתחילו בשעה שביעית יותר טוב מצד זמן התפלה שלא יתאחר".

⁸⁰ ויש להעיר שבשו"ת קרן לדוד (הנ"ל הערה 6) כתב דכמו שפסק הרמ"א (אר"ח סי' פט ס"ג) לענין עשיית חפציו לפני התפלה ד"ש מקילין לאחר שאמרו מקצת ברכות, "הה"נ לענין אכר"ש קודם התפלה, אלא שהרמ"א כתב הגהתו זו רק לענין העסק בצרכיו ולא לענין האכר"ש משום דכל זמן שלא קרא ק"ש שהיא עיקר קבלת עומ"ש עדיין אסור לאכול ולשתות (וכפי שיתבאר לקמן ס"ב), "אבל אה"נ אם קרא ק"ש דליכא משום 'לאחר שנתגאה קיבל עליו עומ"ש' אפשר לומר דמשום לא תאכלו עה"ד מהני מקצת ברכות . . . אפילו לדעת הפוסקים דאינו אלא איסור דרבנן אפשר דלא גזרו לאחר שאמר מקצת ברכות . . . ומעתה י"ל דאם קיבל עליו עומ"ש בק"ש וגם אמר מקצת ברכות ותפלות ליכא איסורא דלא תאכלו עה"ד ולא משום ואותי השלכת", ואף שלא רצה לסמוך ע"ז להורות כן למעשה, כתב שהוא "טעם הגון" ליישב מנהג השותים קפה וכיו"ב לפני התפלה (ראה לעיל ס"ב שלדעת כמה פוסקים ה"ה בכלל האיסור) לאחר שקראו ק"ש ואמרו "קצת ברכות ואיזה תפלות", ע"ש. וראה גם שו"ת מהר"י שטייף (הנ"ל הערה 61) ד"ה ונראה עוד. [וראה גם ספר 'אור לו בציון' (להרב יצחק זקיל בן מנחם אלטהויז, קארלסרוה תקכ"ה), בהערותיו עמ"ס ברכות, 'נר מצוה' כו].

⁸¹ בקונטרס 'עץ החיים' (הנ"ל הערה 79) שם איתא שהלימוד יהי' "אחרי הנחת תפלין וקריאת שמע ואחרי שתיית טיי". ובשיחת כ"ק אדמו"ר מהור"י צ"ע ז"ע ש"פ נשא ה'תש"ד (ספר השיחות ה'תש"ד עמ' 14): "י"ב תמוז תרנ"ה האט הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק מיך אויפגעוועקט זעקס אזייגער אי דער פרי און געהייסען אז נאכדעם ווי איך וועל זאגען ברכות השחר און לייענען קריאת שמע קטנה אין תפילין זאל איך אריינגיין צו אים".

ולאחרונה נתפרסם גם צילום כת"י כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע (משנת תער"ב) בו הורה להרה"ח ר' משה גורארי ז"ל: "בעת שמרגיש חלישות יטעום דבר המזין קודם התפלה אחר קריאת שמע בתפילין".

והנה בהא דקיי"ל (ברכות יד, ב) דכל הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו כתבו כמה אחרונים [ראה אלפסי זוטא (להרמ"ע מפאנו) ברכות שם. וראה השק"ט בשו"ת שואל ומשיב מהד"ת (ח"ג סי' עב). שו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' שנט ד"ה ומ"ש ר"מ מדברי הלבוש). שו"ת מהרש"ג (ח"א סי' נב אות ג). שו"ת בית יצחק (אר"ח

בענין אכילה ושת' לפני תפלת השחר

ועד"ז נהוג בתוככי אנ"ש חסידי חב"ד⁸², בעיקר בשבתות ויו"ט - שאפילו אלו שאינם מאריכים כל כך בהכנות לתפלה ובתפלה עצמה, אינם מתחילים להתפלל עד שעה מאוחרת לפי"ע, [ובש"ק מברכים החודש גומרים כל ספר תהלים לפני התפלה⁸³] - שברוב הפעמים אין התפלה נגמרת עד קרוב לחצות היום או אחרי חצות היום⁸⁴, ופשוט דבכה"ג יש לחוש שהעדר האכילה יפריע לעבודת התפלה, ע"כ נוהגים רובא דעלמא לטעום מיני מזונות וכיו"ב לפני התפלה כדי לכון היטב בתפלה.

סי' זי) – ושם בשם החוזה מלובלין זצ"ל. שיחת רבינו זי"ע ש"פ שלח ה'תשי"ב (הו"ד בשערי הלכה ומנהג ח"ה סי' ו). [ועוד] דאין איסור לקרות ק"ש בלי תפילין, אם בדעתו להניחם אח"כ, דבכה"ג אינו בכלל מעיד עדות שקר. וכך נהגו כ"כ חסידים אנשי מעשה (כמ"ש בשיחת רבינו שם).

אבל:

(א) לכאורה צע"ג ממ"ש בשו"ע רבינו הזקן (ועד"ז בפסקי הסידור) סי' סו סי"א (על יסוד דברי המג"א שם סקי"ב ע"ש), וז"ל: מי שאין לו תפילין והצבור מתפללים מוטב שיתעכב עד אחר תפלת הצבור לשאול לו תפילין מחבירו כדי שיקרא קריאת שמע ויתפלל בתפילין ויקבל עליו מלכות שמים שלימה ממה שיתפלל עם הצבור בלא תפילין ויעיד עדות שקר בעצמו. אבל מי שמתירא שמא יעבור זמן קריאת שמע עד שימצא תפילין קורא קריאת שמע בלא תפילין ואם מתיירא שמא יעבור גם זמן תפלה מתפלל גם כן וכשיבואו תפילין לידו אחר כך יניחן במנחה או יניחן באמצע היום ויאמר בהם איזה מזמור, עכ"ל. ולכאורה, לפי דברי האחרונים הנ"ל, הרי בכה"ג שיניח תפילין אח"כ אינו בכלל מעיד עדות שקר בעצמו.

(ב) גם אם ננקוט כדברי האחרונים הנ"ל, הנה כ"ז הוא לענין מי שקורא ק"ש כדי לצאת יד"ח ק"ש בזמנה, אבל אם דעתו לאכול ולשתות יש לדון בזה מטעם אחר, כי כמה אחרונים נקטו דכמו דקדיל"ל (סוכה לח, א. טושו"ע או"ח סי' תרנב ס"ב) שאסור לאכול (עכ"פ יותר מטעימה בעלמא, ראה מג"א שם סק"ד ומשנ"ב שם סק"ז) לפני נטילת לולב וכיו"ב ה"ה דאסור לאכול לפני קיום כל מצוה (דאורייתא). [וממ"ש המג"א (סי' תרצב סק"ז) נראה לכאורה שנקט פירוש מחודש בדברי התוספתא (שבת פ"א, ד): "כשם שמפסיקין לקריאת שמע כך מפסיקין לקריאת מגילה ולקריאת ההלל ולתקיעת שופר ולנטילת לולב ולכל מצות האמורות בתורה", דר"ל שאסור לאכול לפני קיום מצוה, ע"ש]. וראה חידושי הריטב"א (עמ"ס סוכה שם) ומטה אפרים (סי' תקפח ס"ב) ובכ"מ לענין אכר"ש לפני תק"ש, והגהות נחלת צבי על יו"ד (סי' רסב) לענין לענין איסור אכילה לפני קיום מצות מילה. ובנדו"ד כתב כן המשנ"ב להדיא בביאור הלכה (סי' פט ס"ה) שאסור לאכול לפני מצות הנחת תפילין. ובספרו נדחי ישראל להחפץ חיים (פ"ח ס"א) כתב ג"כ דמ"ש החי"א (הנ"ל בפנים ס"ו) דמותר לאכול קודם התפילה אם יש לו חלישות הלב, היינו דוקא אם כבר קרא ק"ש והניח תפילין "אבל אם לא קרא ק"ש או שלא הניח תפילין אסור. כיון שיש עליו חיובא דאורייתא [אם לא שהוא חולה אין להחמיר בזה]."

אלא שבשט"ת ארץ צבי (הנ"ל בפנים ס"ו) כתב ד"ל דשאני מצות תפילין משאר מצות האמורות בתורה ואבוהון דכולהו – לולב, משום שלפי שיטת התוס' והר"ן חיוב מצות תפילין מה"ת הוא שיהיו עליו כל היום [ודלא כדמשמע מלשון הרמב"ם (הל' תפילין פ"ד הכ"ה) – ראה פרמ"ג (או"ח סי' לו באשל אברהם סק"ב) ולקוטי שיחות (חכ"ט עמ' 65 ובהנסמן שם בהערה 44)], ע"ש בארוכה (ובמ"ש בארץ צבי ח"א סי' לג), ולכן: (א) "לא דמי ללולב ותק"ש, דאם יטול לולב פעם אחת פלט לי מעשה דאורייתא, דמדאגב' נפיק בי' (סוכה מב, א), וכן בתקיעות, משא"כ בזה, אפילו יניחם פעם אחת עדיין נשאר עליו חיוב דאורייתא להניחן בשעת תפלה, וא"כ אינו מועיל כל כמה שמניח התפילין קודם אכילה דסוכ"ס נשאר עליו עדיין חיוב דאורייתא להניחן". (ב) "להיפך י"ל, דכיון דחיוב גמור דאורייתא להניח תפילין כל היום, אי אפשר שיאסרו חז"ל במצוה זו לאכול לפני", דא"כ כל היום לא יוכל לאכול דאף שכבר הניח פעם אחת עדיין נשאר עליו חיוב דאורייתא להניחן ביתר שעות היום עד שקיעת החמה". וע"ש שהעיד ש"חסידיים ואנשי מעשה" אין מניחין תפילין לפני האכר"ש קודם התפלה, וסיים: "מהיות טוב כו' דנכון להניח תפילין ולומר בהם ברכת התורה וק"ש כשרוצה לטעום קודם התפלה". ועצ"ע וביורו בכ"ז.

⁸² הכוונה "לאילו הלומדים ומתנהגים בחסידות, לא לסתם הקוראים א"ע חסידיים" (ע"פ לשון רבינו במכתב מיום ה' אדר ה'תשי"ז - אג"ק ח"ד עמ' תז).

⁸³ ראה 'דיני ומנהגי ראש חודש' (קה"ת תש"נ) פ"א ס"ט ואילך ובהערות לשם. וש"נ.

⁸⁴ ולהעיר שהעדר האכילה עד חצות נחשב, בהלכה, כתענית, אשר ע"כ "אסור להתענות בשבת עד חצות אפילו אם אינו מתכוין לשום תענית אלא שנמנע מחמת עסקו בדבר אחר אפילו הוא דבר מצוה כגון שקורא ומתפלל אסור אלא אם כן אינו חפץ לאכול עדיין והאיחור הוא עונג לו כו" (שו"ע רבינו הזקן הל' שבת סי' רפח ס"א). ואכ"מ להארץ בזה.

על הצדיקים ועל החסידים

ח) ועד"ז מצינו בשם כמה צדיקים, מאורי תורת החסידות וגדולי תורה לדורותיהם, שהתירו וגם עודדו את הסרים למשמעתם להדר אחר שתיית חמין קודם התפלה, תה וקפה עם חלב וצוקר וכיו"ב, כדי שע"י השתי' יוכלו לכווין את לבם למקום כראוי. ויתירה מזו מצינו, שהיו צדיקים גדולים שהורו להמאחרים ומאריכים בתפלותיהם, [או למי שיודע בעצמו שאם לא יאכל לא יוכל לכווין בתפלתו כמו שהי' מכווין אילו הי' אוכל], שיאכלו קודם התפלה. ולא מיבעיא באלו שהי' להם חלישות במזג גופם או חולי וכיו"ב⁸⁵ אלא אפילו אלו שגומרים תפלתם באיחור מחמת הכנה דרבה שעושים לפני כן או מפני שהיו שוהים זמן רב בתפלתם, הורו להם לאכול כדי שלא יוגרע ערך תפלתם מחמת הרעבון.

וכ"כ בשו"ת ארץ צבי (הנ"ל ס"ו): "מנהג הרבה חסידים ואנשי מעשה שטועמים קודם התפלה כדי שיוכלו לכוון, כידוע" [והיינו, כמ"ש בתו"ד תשובתו הנ"ל, כדי שתהי' התפלה "ביתר שלימות"].

ומבית מדרשם של חסידי בעלזא, סלאנים, וויזניץ, ועוד למדים אנו על כמה עובדות שהצדיקים זצ"ל עודדו את חסידיהם העוסקים בעבודה שבלב לאכול לפני התפלה כדי שיוכלו להתפלל בכח ובחיות.

ומועתק בזה כמה דוגמאות מן הבא בידי, מהמקילים בענין השתי' קודם התפלה וכן מהמקילים יותר ומתירים אפילו אכילה לפני התפלה:

א) בספר 'מאמר מרדכי'⁸⁶ ח"ב, בסיפורים שסיפר הרה"ק ר' מרדכי חיים מסלאנים זצ"ל, הובא: "הרב הקדוש ר' שלמה מקארלין הי' פעם אצל הרה"ק מבארדיטשוב וראוהו ששותה קפה קודם התפלה בלי סוכר, ואמר לו הרה"ק ר' שלמה שישתה עם סוכר שהוא מסעיז את הלב, ולקח הרה"ק חתיכת סוכר בידו ושתה את הקפה. וכשגמר, נענה ואמר: אמת נכון הדבר עדיף לשותות עם סוכר. ולאנשי הרה"ק מקארלין הי' נראה כאילו לעג על רבם שהרי לא הכניס כלל לפיו, ואמר להם הרה"ק מקארלין שיטעמו את הסוכר, וטעמו את חתיכת הסוכר והי' בו טעם עפר, כי הרה"ק הוציא ממנו כל מתיקותו".

⁸⁵ בספר 'מים מקדם' לה"ר יצחק דוד רזמוביץ (ברוקלין תשנ"ד, עמ' קע) הביא מ"ש אליו בעל אמרי חיים זצ"ל, וז"ל: כבוד אהובי כו' מר יצחק דוד שיחי' . . . את מכתבך כו' קבלתי וראשית הכל אני גוזר עליך שתאכל בכל בוקר השכם עוד קודם התפלה, ותראה מקודם לחזק את גופך שתהי' בריא ושלם בכל רמ"ח אברך ושס"ה גידך ואז תוכל להוציא מחשבתיך מן הכח אל הפועל גם בעד נפשך, כמאמרם ז"ל כאכילתכם כן עבודתכם. כבוד קדושת אדוני אבי מורי ורבי ציוה לדודך זקניך הרב מרדכי חנה ע"ה שיאכל קודם התפלה. מובן ממילא שציית לפקודתו ואכל. פעם אחת בשבת ערב פסח שמתפללים כעלות הבוקר, רץ במרוצה ודרש במפגיע ליתן לו לאכול כי אינו יכול לילך להתפלל עד שיאכל, ואף לא עשה שום שאלה אם פקודת אדוני אבי מורי ורבי זצ"ל סובב והולך גם על עת שמתפללים בבוקר השכם. הלא תבין על מה שכתבתי לך כל זה וכו'. עכ"ל.

ובספר 'ג"ג אורות לבית ליזענסק-האניפאלי, ראפשיץ, בעלזא' (מפי מוהר"י אדמו"ר מפעשווארסק זצ"ל, אנטווערפן תש"ס) מערכת הרה"ק מבעלזא פרק ב' (עמ' רנז): "רבינו מהר"י צוה להגה"צ רבי ישכר דוב הכהן גלאנץ זצ"ל, שיטעום לפני התפלה מחמת חולשתו, וכן נהג. ופעם הרהר רבי בערל בלב, שהיות והוא דר בשינאווא ושם מחמירין בענין אכילה לפני התפלה, על כן אין מן הראוי להקל בזה באתרא דמר, וגמר בדעתו להפסיק מלאכול לפני התפלה. אחרי זה בא לראש השנה לבעלזא ועבר הקהל לפני רבינו לקבל שלום ממנו, ועבר גם הוא ביניהם, וכשכבר חלף והלך מלפניו, קרא רבינו אותו בחזרה ואמר לו ברוח קדשו: תמשיך לאכול . . .".

⁸⁶ לוקט וסודר על ידי הרב ישראל זאב סלאנים, ירושלים (חסר תאריך), עמ' ע (אות ג).

בענין אכילה ושתי' לפני תפלת השחר

ב) "חסידים אומרים קאווע עם חלב קודם התפלה מועיל במקום מקוה. חלב בגימטריא מ' ועם אותיות קוה יחד עולים למקוה". ומטו בי מדרשא בשם הרה"צ ר' לוי יצחק מבארדיטשוב זי"ע להקפיד לתת מקודם את החלב ועליו הקפה, "דאנו מכוונים חלב בגימטריא מ' וביחד עם קוה מרמז למקוה". פעם אחת גזרה המלכות גזירה על קפה, תה וסוכר, ונענה הרה"ק החוזה מלובלין זצ"ל ע"ז, דזה משום שהרבה גדולים אסרו לשתות קפה עם סוכר קודם התפלה, ומינה כמה גדולי ישראל שיהיו כבית דין והתירו השתי' כדת, ובטלה הגזירה.⁸⁷

ג) בספר נר ישראל⁸⁸ מסופר: "חסיד אחד מחסידי מרן [ר' ישראל] מריזין זי"ע שלא מזמן השיא את בתו לאברך צעיר, בא לפני מרן בקובלנא על חתנו החדש הסמוך על שולחנו על התנהגותו המוזרה, והוא שלפני התפלה הוא נוהג לאכול מעט, ועוד זאת שמאחר מאד תפלתו לאחר זמן הנקבע לה, ומאיך גיסא אינו שותה חמין לפני התפלה, מרן זי"ע לא שת לבו להוכיחו עכ"ז רק מה ששמע שהוא מונע א"ע מלשתות חמין, פנה אל האברך ואמר לו בלשון קדשו, כוס חמין לפני התפלה מזכך ומטהר את המחשבות".

ד) בקונטרס נחלי אמונה⁸⁹, מסופר שהרה"צ ר' שמואל מסלאנים זצ"ל (בעל דברי שמואל) הורה לבנו הרה"צ ר' אברהם זצ"ל (בעהמח"ס בית אברהם) "לשבת עם הטלית ותפילין עד חצות היום, ולצורך כך ציווהו לאכול לפני התפלה. אמנם מרן זי"ע שחשש ליהרא כשישוב לטבריא וישב עד חצות היום בטלית ותפילין בפניהם של הזקנים שלא נהגו כך הביע את מחשבתו לפני מרן מוהר"ש והסכים עמו. אולם מן הציווי לאכול לפני התפלה לא חזר בו והורה להמשיך בזה וכו'. במשך אותה תקופה אשר חסה בצל רבו היו עיניו של מרן זי"ע כיונים על כל הגה ותנועה שיצאו מרבו והריהם אצלו כתורה מסיני וכ"ש על הדברים והנהגות שציווה עליו מפורש עליהם שמר כעל בבת עינו ממש, וכפי שמרן מוהר"ש השתבח בו בפני אחד מאנ"ש שלא קיים את ציווי בענין מסויים, ומרן מוהר"ש נזף בו על כך, וכשהלה התנצל שלא היתה בידו האפשרות לקיים, אמר לו מרן מוהר"ש, עליו – בהראותו באצבע על מרן זי"ע – ציויתו לאכול לפני התפלה, וכשלא הי' לו מה לאכול המתין מלהתפלל עד כשלוש שעות לאחר חצות, ואתה אומר שלא הי' באפשרותך לקיים"⁹⁰.

⁸⁷ בטאון 'עולם החסידות' חודש מנחם-אב ה'תשנ"ו, עמ' 10.

⁸⁸ "לקט דברי תורה ואמ"ק אשר יצאו מפה קדוש כ"ק אדמו"ר נזר ישראל ותפארתו מרנא ורבנא ישראל מריזין זי"ע ועכ"י ומששת בניו הקדושים" (בני ברק ה'תשמ"ז), עמ' קצח-ט.

⁸⁹ י"ל ע"י מוסדות חסידי סלאנים 'באר אברהם' בירושלים עיה"ק תובב"א (אייר-סיון ה'תשמ"ב), עמ' לב.

⁹⁰ בספר אור לישרים (מכון 'ברכת יוסף', אשדוד ה'תשס"ב) מסופר ע"ד אחד מחסידי הרה"צ ר' משה מקוברין זצ"ל, ה"ה ר' יוסף מדילאטיטש ז"ל ש"דרכו הי' תמיד לכתת רגליו ולילך לרבותיו הקדושים נ"ע כמאמר חז"ל (ב"ב ח, א) על פסוק (דברים לג, ג): 'זהם תכו לרגליך' אלו תלמידי חכמים שמכתתין רגליהם לילך ללמוד תורה. פעם אחת בהלכו לקאברין, פגע בהילוכו בעל עגלה שהובילו משא מליטא לבריסק, ונלווה עמם לחברתם. והלך כל הדרך אצל העגלות בכל אשר נסעו. וקודם ביאתם לקאברין מיהרו נסיעתם בכדי שיבואו על שבת לבריסק, על כן נסעו כל הלילה. ובאשמורת הבוקר באו למלון הסמוך לקאברין, ועמדו שם לנוח ולהתפלל, והוציא הרב ר' יוסף הנ"ל את לחמו מאמתחתו עם מעט מלח ופרס מפה שלו ונטל את ידיו ואכל פת שחרית כדרכו, כי כן צוה לו מרן מקאברין שיאכל תמיד פת שחרית קודם התפלה, מחמת שהי' לו חולשת הלב, ובהיות שלא הי' בידו עוגה ורקיך לפת שחרית, על כן הוא בתומו עשה, כטי מצוה לשמוע דברי חכמים, הי' נוטל ידיו ולוקח פת קיבר עם מלח ואכל. והבעלי עגלות היו קאבריןער ולא הכירו אותו, ובראותם כי הוא אוכל קודם התפלה ויקימו עליו והתחילו לחרפו ולגדפו: אתם הזקן, איך תרסה בנפשך לאכול קודם התפלה? ולא ענה אותם דבר, והוא עשה את שלו. ויחר להם מאד, ויקחו את שוטיהם שמגרשים הסוסים ורצו להכות אותו. ובתוך כך נכנסו הבעלת הבית שהיתה מקאברין מאנשי שלומנו ותשאל מהו הרעש, ויספרו לה את כל מעשה הרע שראו עתה מאיש ישראל. והיא היתה מכרת

ע"פ הלכה ומשנת חסידים

ה) בשו"ת חלקת יעקב (או"ח סי' צב), כתב, וז"ל: דכירנא בבחרותי כד הוינא מסתופף בצלא דמהימנותא אצל מרן הגה"ק מהר"ד זצ"ל מבעלזא על ימים נוראים, ובראש השנה הי' ציבור גדול עד למאד, חסידים ואנשי מעשה ובתוכם הרבה תלמידי חכמים⁹¹, ולסיבת שזמן התפלה בראש השנה הי' מאוחר, צבור גדול אכלו קודם התפלה⁹² [ולא שמענו ולא ראינו שאחד מהם יעשה קידוש מקודם. . והם שאכלו בהיתר, וכמבואר בסי' פט, הוי כמו לשתות מים דמותר מפני שלא חל עליו עדיין חובת קידוש וכו'⁹³], עכ"ל.

ו) בקובץ 'אור הצפון'⁹⁴ כתב אחד מהחסידים, וז"ל: ומענין לענין אכתוב מה שסיפר לי פעם האדמו"ר מראחמסטריווקא [הרה"צ ר' חי יצחק טווערסקי] שליט"א, שפעם הי' אברך שעדיין הי' בשנה הראשונה, ורגיל הי' להתפלל במנין כ"ק מרן מהרי"ד [מבעלזא] זי"ע ושאל למרן זי"ע שאינו יודע מה לעשות, שהיות שמרן מתפלל במאוחר נמצא שמתענה עד אז ויש לו כאב ראש, ע"כ שאלתו אם יכול להתפלל מוקדם יותר במנינים אחרים. ענה לו מרן זי"ע: "קודם כל איעצך שלא תספר בבית שיש לך כאב ראש, כי א' שנה ראשונה יונגערמאן דארף זיין געזונט' ולא להתאנח כל היום, זה כואב לי וזה כואב לי. . ", ובנושא התפלה אמר לו מרן שימשיך להתפלל במנין מרן, אלא שיטעום משהו קודם התפלה, עכ"ל.

ביאור הדברים ע"פ שו"ע

ט) והנה שמעתי מקשים, ובתוכם יראים וגם שלמים: הלא דין מפורש הוא בשו"ע שאסור לאכול לפני התפלה, ומה ראו צדיקים אלו על ככה, להדר בכחא דהיתרא בענין

אותו אשר הוא איש חסיד, ותאמר להם: אל נא אחי תרעו לאיש הזה כי איש צדיק וחסיד הוא, ותציליהו מידם. ואחר כך נסעו הבעלי עגלות לדרכם והוא הלך אחרי העגלות ויבוא לקאברין, והיה בבואו למרן ז"ל ורצה ליקח שלום, ויאמר אליו מרן: נוא ר' יאסילע, א גוטן פרי מארגין האט איר געהאט".

⁹¹ וראה גם שו"ת חלקת יעקב יו"ד (סי' קיח סוף אות ב) מה שלמד עוד מזכרונותיו מהנהגת החסידים בראש השנה אצל הרה"ק מבעלזא הנ"ל.

⁹² וידידי הר"ר יוסף שי' גרינוואלד סיפר לי שאביו הר"ר אליעזר דוד שי' גרינוואלד הי' אצל האדמו"ר הרה"ק ר' אהרן מבעלזא זצ"ל בעיר בודאפעטש בר"ה (כמדומני בשנת ה'תרצ"ג) וקודם התפלה חילקו לאכול תפוחי אדמה לאלפי החסידים שהיו שם.

⁹³ וכ"כ בשו"ת קרן לדוד (סי' פד) ועוד אחרונים ע"פ לשון הטור (ועד"ז לשון השו"ע או"ח סי' רפט ס"א) "שלא חל עליו עדיין חובת קידוש עד לאחר התפלה" - ודלא כמ"ש בשו"ת פרי הארץ (או"ח סי' ח) ובביאור הלכה להמשנ"ב (סי' רפט ס"א ד"ה חובת) ועוד אחרונים (כ"כ נסמנו בשו"ת יביע אומר ח"ח או"ח סי' לא) דמי שהותרה לו האכר"ש קודם התפלה צריך לקדש טרם יאכל וישתה. [וראה גם שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סי' כח) שהעיר על דברי הביאור הלכה (הנ"ל) ד"אין זה פשוט כל כך דאולי לא תקנו רבנן לקדש אלא כשהוא זמן סעודה לכל, ולא כשבעצם אינו עתה זמן סעודה כיון שהוא קודם התפלה שאסור לאכול ורק שהוא מותר. . דבזה לא תקנו וכן הי' מסתבר יותר", אך ביטל דעתו לדעת המשנ"ב, ע"ש ובמ"ש שם (סי' כו אות ב) עוד]. וראה שו"ת דברי יציב (או"ח סי' קלא) שנהגו "במקומות שלנו שלא לקדש, כיון דעכ"פ איכא דעות גם בקודם מוסף שלא לקדש, ובמכ"ש בקודם התפלה", ע"ש. וראה גם שו"ת יביע אומר (שם סוף אות ד ואות ו) מ"ש לצדד בזה. [וראה גם מכתב השואל בשו"ת אז נדברו (ח"ה סי' ז): "הארכתי בזה כדי ליישב מנהג העולם וביניהם הרבה יראים ושלמים וביחוד אצל אותם חסידים שנוהגים לטעום לפני התפלה שלא עושים קידוש קודם"]. וראה עוד מ"ש בשו"ת אגרות משה (הנ"ל הערה 69) ושו"ת קנין תורה (ח"ב סי' לו אות ב) לענין נשים שאוכלות קודם התפלה בש"ק. ואכמ"ל.

⁹⁴ בטאון חסידי בעלזא, גליון כט, טבת-שבט ה'תשע"א, עמ' כג.

בענין אכילה ושת' לפני תפלת השחר

השת' לפני התפלה ומה גם להתיר האכילה לצורך הטבת איכות התפלה וההכנה אלי', ואי' מקום מוצא היתר זה?⁹⁵

עוד שמעתי שואלים: מה חידש אדמו"ר הצמח צדק בפתגמו "בעסער עסען צוליב דאווענען ווי דאווענען צוליב עסען", דממנ"פ: במצב שע"פ שולחן ערוך מותרים לאכול מהיכי תיתי לאסור האכילה עד שהוצרך הצ"צ 'להתירה', ואם במצב שע"פ שו"ע אסור לאכול עסקינן, איך יועיל הפתגם להתיר את האסור, הלא קיי"ל 'דבר ה' זה הלכה', ואין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'.

[והנה הרה"ק האדמו"ר ר' אברהם מסלאנים זצ"ל (ב'הנהגות' שנדפסו בסו"ס 'יסוד העבודה', אות מג) כתב, וז"ל: כל מה שיכול לשער שיהי' עניינו בסגנון דקדוק השו"ע יתנהג ע"ז כל התאמצותו. אם שרואה ברור כי אין ברירה אחרת ע"פ התורה והעבודה האמיתית כמאמר חז"ל החולה והרעבתן מותר לאכול קודם התפלה". ומתוכן דבריו שם נראה ברור דאינו מדבר רק במי שבלי האכו"ש לא יוכל לכווין בכוונה המעכבת מדינא דהשו"ע, אלא בחסידים העוסקים בעבודה שבלב ושוהים כמה שעות בהכנותיהם ובתפלותיהם. ולכאורה צ"ע דמאי שייטי' דהך דינא דהחולה והרעב והצמא לענין האכילה לפני התפלה למי שרוצה לעסוק בעבודה שבלב בכוונה עצומה "ע"פ התורה והעבודה האמיתית", הלא בשו"ע לא דיברו אלא במי שאינו יכול לכווין בכוונה המעכבת וכמשנ"ת, ולא באלו המתחסדים עם קונם ומאריכים בתפלתם].

אבל לפמשנ"ת לעיל (ס"ה) בארוכה, הרי שיטת רבותינו נשיאנו, ועד"ז גדולי תורת החסידות הנ"ל, מיוסדת היא על הפס"ד בשו"ע שאפילו בזה"ז שאין אנו מכוונים כ"כ מותר לאכול לצורך כוונה, שממנו יוצא שמותר לאכול לפני התפלה כל שכוונתו היא לצורך כוונה בתפלה, וכפי שביארו הפרי מגדים דכל ש"אין עושה לשום גאווה כי אם שיכווין דעתו, תו לא גזרו בזה ומותר", וכמבואר גם בדברי יעקב הנ"ל, וכמשנ"ת, או ע"ד מ"ש בשו"ת ארץ צבי (הנ"ל ס"ו) ד"כיון שהאכילה צורך להתפלה עצמה שתהי' ביתר שלימות, מותר לאכול קודם התפלה כדי שיוכל לכוון" [ודברי בעל 'יסוד העבודה' הנ"ל שרירין וקיימין]⁹⁶.

⁹⁵ ראה, לדוגמא, ספר עם מרדכי (להרמ"י וויליג, ניו יארק תשנ"ב) עמ"ס ברכות (סי' יו"ד, אות ב, עמ' מד) שהקשה גם הוא על "מנהג חסידים ואנשי מעשה לשתות תה עם סוכר ואף לאכול עוגה קודם התפלה", ומ"ש שם לתרץ – צע"ג. ואכ"מ.

⁹⁶ והנה באחד ממאמרי אדמו"ר האמצעי (ע"ס ויקרא ח"ב עמ' תשנו) כתוב לאמר: וזהו ג"כ הטעם שאסור לאכול קודם התפלה (ואע"פ שע"י האכילה יוכל לכוין יותר בטוב בתפלה שיחזק שכלו ולבו ויהופך גם הרע דק"נ כקרבת בהמה ע"ג המזבח בהקטרת חו"ד [=חלב ודם] שזוהו עיקר ענין התפלה במקום קרבן, וכידוע דכונת האכילה א' עם כונת התפלה, ולא די שאינו אוכל כקרבתן ולא תעלה תפלתו במקום קרבן אלא שהוא מוסיף יניקה גדולה לחיצונים ע"ז ואמר בזהר שזו כקליפה דמעונן ומנחש כו'. והטעם הוא ע"פ דרך הפשוט לפי שגם לבו ודעתו ע"י האכילה הגסה ותועבת ה' כל גסות וחומריות והתפלה צ"ל בבחי' לב נשבר וחלל ריקן בלבו דוקא שנקרא אתכפאי סט"א כו' שהוא היפך זה ממש וכמו בחנה דכתיב (שמואל-א א, יא) והיא מרת נפש במרירות ושפלות והכנעה (ראה ברכות ל, ב), דצלותא רחמי היא וכל רחמים אי אפשר להמשיך כי אם על ידי השפלה והכנעה דוקא ולא אחר שאכל ושתה ונתגסה דעתו ולבו, וכמאמר לאחר שאכל זה ושתה ונתגאה מקבל עליו עומ"ש כו' ודאי לא ירצה לפני ה' כונתו כלל. וגם ע"פ הקבלה כן הוא כו'. עכ"ל אדמו"ר האמצעי.

ולכאורה דבריו המפורשים שאסור לאכול קודם התפלה "אע"פ שע"י האכילה יוכל לכוין יותר בטוב בתפלה" (ולכאורה מיירי גם בכה"ג שזוהי כוונתו באכילתו) עומדים כנגד כל מה שנתבאר לעיל ע"פ דברי הפוסקים וגם כנגד הוראות רבותינו בדורות שלאחריו וכפי שנתבאר בארוכה, וצע"ג.

ואולי י"ל ע"פ הידוע (ראה לקו"ת ע"ס דברים מה, סע"א בענין "שופר של ר"ה של יעל פשוט" ובלקוטי שיחות חל"ב עמ' 135 הערה 18. ובכ"מ) שבדא"ח נתבארו גם דעות שאין הלכה למעשה כמותן, ובנדו"ד הרי כבר נתבאר לעיל

החידוש בפתגם הצמח צדק

י"ד) אמנם לאחרי ככלות הכל לא נתבאר מדברי השו"ע ונ"כ כי אם שמוטר לאכול לפני התפלה אם עושה כן כדי שיתפלל כדבעי. אבל לא מצינו בדבריהם שעדיף לעשות כן. ופוק חזי מאי עמא דבר, שיש הרבה יראים ושלמים אשר לא מעדת החסידים המה, הרוצים ליישר מעשיהם שיהיו מתוקנים ביותר וע"כ משתדלים הם שיהיו תפלותיהם סמוכות למטותיהם באופן שלא יתעסקו בצרכי הגוף (יותר מן המוכרח ממש) לפני התפלה. וע"כ מהדרים הם שלא לאכול לפני התפלה אע"פ שמצד שורת הדין ה"ה מותרים לאכול, לרפואה (ובכללה: לצורך חיזוק הגוף), או כדי שיוכלו לכוון את לבם למקום באין מונע ומעכב. ועד"ז שמענו וראינו חסידים ואנשי מעשה דעבדי כל מיני טצדקי כדי שלא יצטרכו לאכול קודם התפלה. יש שקמים לאכול לפני שיאור היום, ואחרים מתפללים בהשכמה כדי למנוע את הצורך לאכול ולשתות לפני התפלה בבוקר.

ועל כאלה נראה שכיוונו רבותינו, מיוסד על פתגם אדמו"ר הצמח צדק, וכלפיהם דבריהם אמורים, דע"פ תורת החסידות ודרכי' אין כאן שום הידור ומילתא דחסידותא. ואדרבה: "בעסער עסען צוליב דאווענען ווי דאווענען צוליב עסען".

בסגנון אחר: ע"פ שו"ע מותר לאכול קודם התפלה כדי לחזק בריאותו או כדי לכוון היטב בתפלה. ע"פ חסידות מוטב לעשות כן.

ועוד זאת, נראה מבואר דס"ל לרבותינו דהנמנע מאכילה ושתי' לפני התפלה (בכה"ג שאין בהן איסור ע"פ שו"ע) ה"ה חומרא דאתי לידי קולא, וכמבואר באר היטב במ"ש רבינו לחסיד אחד שסיגף א"ע בהעדד אכר"ש כראוי, וז"ל⁹⁷:

"לתמהוני נודעתי מסדר היום שלו, אשר איננו כדבעי בהנוגע לשמירת נכסיו של הקב"ה הוא הגוף (עיין שו"ע רבינו הזקן הלכות נזקי גוף ונפש סעיף ד'⁹⁸). וברמב"ם הל' רוצח פ"א הלכה ד'⁹⁹, ופירוש הרדב"ז שם הל' סנה' פי"ח ה"ו¹⁰⁰). ובפרט ע"פ המבואר

(בפנים ס"ה) דהא דקיי"ל דכל שאוכל כדי שיתפלל בכוונה יתירה ובישוב הדעת טובא אינו בכלל האיסור אינו אלא לפי שיטת הפוסקים (הנ"ל ס"ב) דקיי"ל כוותיהו, שלא נאסרה אלא סוג אכר"ש שיש בה משום גאווה, אבל לפי הראשונים (הנ"ל שם) דס"ל דלא איכפת לנו בכוונתו וכל "שרצונו ונפשו מלא ממה שהוא צריך", אפילו כשאוכל לרפואה וכיו"ב, ה"ה בכלל האיסור, נראה שהוא הדין והוא הטעם דכשאוכל לצורך כוונה (יתירה) גם הוא בכל האיסור, ואולי י"ל שדברי אדמו"ר האמצעי נאמרו לפי שיטה זו. ועצ"ע.

⁹⁷ במכתב מיום יח שבט ה'תשט"ו (אג"ק ח"י עמ' שכו).

⁹⁸ בשו"ע רבינו הזקן (ח"מ הל' נזקי גוף ונפש ס"ד): "אסור להכות את חברו אפילו הוא נותן לו רשות להכותו כי אין לאדם רשות על גופו כלל להכותו ולא לביישו ולא לצערו בשום צער אפילו במניעת איזה מאכל או משתה". וביאר רבינו זי"ע (לקוטי שיחות חל"ד עמ' 106) דר"ל "דנפשו וחיוו של אדם נמסרו מהקב"ה להאדם רק בתור פקדון ולא לבעלות שלו". [וע"ש בלקו"ש (הערה 12) דכ"מ מאריכות לשון רבינו הזקן דלכאורה הול"ל בקיצור "כי אסור לאדם להכות את גופו כו", וממ"ש "כי אין לאדם רשות על גופו כלל" מוכח שזהו מפני שאין לו רשות ובעלות על גופו]. ובמכתב רבינו מיום טז אדר ה'תשי"א (אג"ק ח"ד עמ' קעט. לקו"ש ח"ו עמ' 328): "זיל בתר טעם האיסור לחבול בעצמו שהוא משום כי אין לאדם רשות על גופו כלל להכותו ולא לביישו ולא לצערו". היינו שבענין צער הגוף דינו כמו גופו של חברו".

כדברי רבינו הנ"ל כתב גם הגרש"י זי"ל במאמרו הידוע ע"ד 'משפט שיילוק' הנדפס בספרו 'לאור ההלכה' (ירושלים תשי"ט) עמ' שיח ואילך.

⁹⁹ ומוזהרין בית דין שלא ליקח כופר מן הרוצח, ואפילו נתן כל ממון שבעולם ואפילו רצה גואל הדם לפטור, שאין נפשו של זה הנהרג קנין גואל הדם אלא קנין הקב"ה". השווה גם מכתב רבינו מיום כב כסלו ה'תשי"ז (אג"ק ח"ד עמ' רג): "ומבואר ג"כ בהל' נזקי גוף ונפש ודיניהם, והנקודה התיכונה היא כלשון רז"ל שאין לאדם רשות על גופו כלל לצערו כו', כי הגוף הוא נכסיו של הקב"ה ביטוי נפלא אשר בהתבוננות קלה אפילו מבהיל את הרעיון".

בענין אכילה ושתי' לפני תפלת השחר

במאמרים ובכמה שיחות, אשר בריאות הגוף הוא מדרכי השם¹⁰¹ וצריך להיות סדר העבודה דעזוב תעזוב עמו דוקא¹⁰². ובפרט בדורנו חלוש זה, גם כפשוטו בגשמיות (ראה אגה"ת ריש פרק ג'¹⁰³) - שרואים בחוש אשר חלישות הגוף מבלבלת לכל לראש לעבודת השם בעבודת התפלה, וכן בלימוד התורה ואפילו בקיום המצות - אשר לכן ברובא דרובא הסיגופים מביאים יותר הפסד מאשר שכר. ובודאי למותר להאריך בדבר המבואר¹⁰⁴.

ותקותי חזקה אשר בקבלתו מכתב זה, הנה לא ירעיב את עצמו עד כמה וכמה שעות על היום, אלא ישתה דבר המחזק את הגוף וגם יאכל מיני מזונות בבקר ואפילו קודם התפלה. וכבר ידוע פתגם רבוה"ק והוראתם, אז מען דארף עסין צוליב דאוונען ניט דאוונען צוליב עסן. וכוונתם היתה ג"כ בפשטות, שאם הוא רעב בשעת התפלה, הרי אי אפשר, לאנשים כערכנו - שלא תהי' לזה נגיעה בהתבוננות בתפלה והאריכות בה, משא"כ כשיאכל לפני התפלה יסולק בלבול זה, וביכולתו - אם רק ברצונו לעבוד עבודתו ביותר טוב ובאופן נעלה.

ובתור תיקון על אשר נהג עד כמה באופן אחר, הרי ישפיע גם בסביבתו, אשר כל אלו שאינם בריאים ועפמ"ש באגה"ת הנ"ל, לא ירעיבו את עצמם, ויתפללו בבקר וגם ילמדו אז נשמה בגוף שאינו מבלבל, והשי"ת יצליחו. עכ"ל רבינו.

¹⁰⁰ הרדב"ז בפירושו על הרמב"ם (הל' סנהדרין פ"ח ה"ו) לתת "קצת טעם" למ"ש הרמב"ם (שם) "שאינ ממיטין בית דין ולא מלקין את האדם בהודאת פיר", דהוא "לפי שאין נפשו של אדם קנינו אלא קנין הקב"ה שנאמר (יחזקאל יח, ד) הנפשות לי הנה, הלכך לא תועיל הודאתו בדבר שאינו שלו, ומלקות פלגא דמיתה היא. אבל ממונו הוא שלו ומשום הכי אמרינן הודאת בעל דין כמאה עדים דמי". וביאר רבינו (לקו"ש ח"ד שם) דאף שכל העולם כולו של הקב"ה הוא ומקרא מלא דיבר הכתוב (תהלים כד, א) "לה' הארץ ומלואה, תבל ויושבי בה", מ"מ ישנו חילוק יסודי בין ה'ארץ ומלואה" ל"יושבי בה". דלענין הארץ ומלואה קיי"ל ד"הארץ נתן לבני אדם" [ואף שנוהרנו באיסור כל תשחית אין זה מחמת לתא דקנינים, שאין לנו בעלות על רכושנו, אלא מדין איסור הוא שהזהירה תורה שלא נקלקל ולא נשחית את מה ששייך לנו], אלא שבורא עולם "השאר לעצמו" בעלות כללות אשר ע"כ יכול ליטול הרכוש ממנו, "משא"כ בכל דבר שנוגע לגופו ונפשו, שנשארו לגמרי בבעלותו של הקב"ה ונמצאים אצל האדם רק בגדר פקדון - הרי אין האדם "בעל" עליהם ולכן אין מחייבים אותו על פיו מלקות וכיו"ב.

¹⁰¹ ע"פ לשון רמב"ם הל' דעות פ"ד בתחלתו.

¹⁰² לשון הכתוב - משפטים כג, ה. ובלוח 'היום יום', כח שבט: "אחת מתורת הבעש"ט: כי תראה חמור - כאשר תסתכל בעיניו טוב בהחומר שלו שהוא הגוף, תראה - שונאך - שהוא שונא את הנשמה המתנגעת לאלקות ורוחניות, ועוד תראה שהוא - רובץ תחת משאו - שנתן הקב"ה להגוף שיזדכך ע"י תומ"צ והגוף מתעצל בקיומם. ואלי יעלה בלבבך - וחדלת מעזוב לו - שיוכל לקיים שליחותו, כי אם תתחיל בסיגופים לשבור את החומריות, הנה לא בזו הדרך ישכון אור התורה, כי אם - עזוב תעזוב עמו - לברר את הגוף ולזכור ולא לשברו בסיגופים".

וראה מכתב רבינו מיום י"א אדר ה'תשי"ד (אג"ק ח"ח עמ' ר"ז): "לא זוהי הדרך ע"י תעניות וסיגופים באופן שמחלישים את הבריאות כ"א עזוב תעזוב עמו ביחד עם הגוף ונה"ב, והסיגופים צ"ל של נפש הבהמית אבל לא של גוף האדם שהוא קנינו של הקב"ה. . וסיגופי נה"ב הם, בולם פיו מלדבר דברים בטלים ואפילו דברים נחוצים לפ"ע לדחות זה למשך איזה זמן או רגעים וכן הגדרת חוש הראי' וכו' וכמבואר בכ"מ (ובהם ספר התולדות לאדמו"ר מוהר"ש נ"ע עמ' 72 בסופו)".

¹⁰³ וז"ל רבינו הזקן באגרת התשובה שם: "אכן כל זה באדם חזק ובריא שאין ריבוי הצומות מזיק לו כלל לבריאות גופו וכמו בדורות הראשונים, אבל מי שריבוי הצומות מזיק לו שאפשר שיוכל לבא לידי חולי או מיחוש ח"ו כמו בדורותינו אלה אסור לו להרבות בתעניות. . אלא כפי אשר ישער בנפשו שבודאי לא יזיק לו כלל, כי אפילו בדורות הראשונים בימי תנאים ואמוראים לא היו מתעניין בכה"ג אלא הבריאים דמצו לצעורי נפשיהו ודלא מצי לצעורי נפשי' ומתענה נקרא חוטא בגמרא פ"ק דתענית. ואפילו מתענה על עבירות שבידו כדפרש"י שם וכדאיתא בגמרא פ"ק דזבחים שאין לך אדם מישראל שאינו מחוייב עשה וכו', ומכ"ש מי שהוא בעל תורה שחוטא ונענש ככפלים כי מחמת חלישות התענית לא יוכל לעסוק בה כראוי".

¹⁰⁴ ראה גם מכתב ג' תמוז ה'תשי"ב (אג"ק ח"ו עמ' קסח). ובכ"מ.

דבר המסור ללבו של אדם

יא) סיכומא דמילתא, שלדעת רבותינו הקדושים, אין צורך בעיקולי ופשרי וכל מיני טצדקי כדי שלא לאכול לפני תפלת השחר אם האכילה נחוצה לצורך בריאות הגוף או לצורך עבודת התפלה. בכה"ג שאינו אוכל להשביע רעבונו סתם, אלא לצורך בריאות הגוף או כדי להתפלל בכח, בחיות ובכוונה, מותר לאכול ולשתות – לפי הצורך - לשם שמים ואין בכך שום נדנדוד איסור. ואדרבה, בכה"ג, כך יאות לי' למעבד כדי שיוכל לבא אל תוך תוכיותם של תיבות התפלה מתוך מנוחה ושלחה באין מעכב ומפריע ("בעסער עסען צוליב דאווענען"). וכשאוכל ושותה מפני טעמים אלו, יעשה כן בשמחה ובטוב לבב, וירצה השם במעשיו.

אמנם, מובן וגם פשוט שמעולם לא נתכוונו רבותינו לומר דאיסור אכילה קודם התפלה אבד סיברו ובטל סיכויו ואין מקום לידיעת הלכה זו בכל פרטי' ודקדוקי'. ועאכ"כ שלא גזרו אומר דנשתנו הטבעים עד כדי כך שאין היכי תימצי לקיים הנך הילכתא גברותא דילפינן מקראי דלא תאכלו על הדם ואותי השלכת אחר גויך. אמת נכון הדבר, שלשיטת רבותינו, הרי בכה"ג דמותר לאכול קודם התפלה, עדיף טפי לעשות כן וכמשנ"ת. ולא זו בלבד, אלא שלחסידי ההולכים אך ורק לפי תורת רבותינו נשיאנו, אין מקום (בדרך כלל) לחשוש לשיטות אחרות והואיל ונפיק הדבר מפומייהו דרבותינו זי"ע, כל חומרא יתירה כנטול דמי. אבל, לאידך, פשוט ג"כ שלא הותרה הרצועה כדי שנאמר שאין מקום לחשבון צדק לכל אחד לפי מה דמשער בנפשי'.

ובשיחת רבינו זי"ע בש"פ ויק"פ ה'תשי"ג ('תורת מנחם-התוועדות' ח"ח עמ' 65), אמר: "אמנם בדורות האחרונים התיירו לשתות קודם התפלה, ולאחרונה יותר התיירו גם לאכול משהו מיני מזונות קודם התפלה וכהפתגם שסיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר שמוטב לאכול כדי להתפלל מאשר להתפלל כדי לאכול. . . אלא שזהו רק כאשר הדבר נעשה בשביל התפלה"¹⁰⁵.

האבן הבוחן בטיבה של אכו"ש לפני התפלה הוא [כמ"ש רבינו]: "אם על ידי זה תהי' תפלתו מסודרה יותר מאשר יאכל דוקא לאחר התפלה"¹⁰⁶, ובכה"ג שמתכוין לכך הוא שהותרה לו האכו"ש, ועד"ז במי שהאכו"ש נחוצה לצורך בריאותו, וכמבואר גם ממ"ש רבינו במכתבו (מיום כ"ג שבט ה'תשי"א - אג"ק ח"ד עמ' קנח): "ואתחיל בעיקר והוא בענין בריאות הגוף. . . ואמר הרב המגיד. . . אז ס'ווערט א קליין לעחיל אין גוף ווערט א גרוישער לאך אין דער נשמה"¹⁰⁷. פסק אדה"ז באגה"ת פ"ג דמצוי לצעורי נפשי' על עבירות שבידו רק כשישער בנפשו שבודאי לא יזיק לו כלל"¹⁰⁸. ואחרי כל הדברים האלה הנה,

¹⁰⁵ וע"ש מ"ש ע"פ פנימיות ורוחניות הענינים שבזה"ז "גם קודם התפלה יש בכח לברר את הדבר הגשמי" (ראה מאמרי אדמו"ר האמצעי הנ"ל הערה 5) "אלא שזהו רק כאשר הדבר נעשה בשביל התפלה".

¹⁰⁶ וראה מכתב רבינו מיום כח שבט ה'תשט"ו (אג"ק ח"י עמ' שנב): "ובטח ידוע לו הסיפור (אלא שלא שמעתיו מכ"ק מו"ח אדמו"ר צוקללה"ה נבג"מ זי"ע ולכן אינני יודע מקורו, ובכ"א התוכן מתקבל על השכל ונכון הוא) באברך חסידי שהאריך בהכנות לתפלה עד לאחר שעבר זמן ק"ש ותפלה לכל הדיעות ואח"כ התחיל וסיים תפלתו במשך זמן קצר ביותר, והסבירו לו אשר בשלמא אלה המאריכים בתפלה כ"כ זמן יש מקום לשקו"ט אם צריכים הם להכין א"ע איזה שעות אף שיהי' ספק אח"כ בענין זמן ק"ש ותפלה, אבל בשביל תפלה של איזה רגעים מה זה ענין ההכנה של איזה שעות ובספיקות הנ"ל". ודון מיני' ומיני'.

¹⁰⁷ ראה מ"ש הרב נח שי' גרין במאמרו 'חור קטן בגוף חור גדול בנשמה' - נדפס בקובץ 'אור ישראל' גליון כח עמ' ריט-רכ.

¹⁰⁸ לשון רבינו הזקן באגרת התשובה נעתק לעיל (הערה 103).

בענין אכילה ושתי' לפני תפלת השחר

לדעתי הי' צריך לשים לב להטבת מצב בריאותו הגשמי ע"י אכו"ש ושינה באופן המתאים להנ"ל, ואם נחוץ לזה אכילת במ"מ [בורא מיני מזונות] קודם התפלה ומכש"כ שתיית תה חלב¹⁰⁹ וכיו"ב¹¹⁰, ואם עד עתה נזהר בזה יתיר מנהגו זה ומכאן ואילך יעשה את הנ"ל ומבלי להחמיר ע"ע בזה ובכיוצא בזה".

חיוב קריאת שמע לפני האכו"ש

(יב) בכתבי רבותינו (הנ"ל ס"ז) מבואר שבכה"ג שאוכל או שותה קודם תפלת השחר צריך הוא לקרות את השמע לפני האכו"ש.

והיסוד לזה נראה מבואר בשו"ע רבינו הזקן (או"ח סי' ע) שהביא את שיטת הרא"ש (ברכות פ"א סי' יו"ד) דקיי"ל כוותי', "שהעוסק באכילה צריך להפסיק לתפלת השחר אפילו התחיל בהיתר הואיל ואיסור אכילה קודם התפלה הסמיכוהו על ל"ת שבתורה שנאמר לא תאכלו על הדם, לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם", והוסיף רבינו בחצאי עיגול "וכיון שצריך להתפלל צריך ג"כ לקרות קריאת שמע וברכותי' כדי לסמוך גאולה לתפלה". ובקונטרס אחרון שם סק"ב כתב, וז"ל: "ואפשר בלאו האי טעמא [דכדי לסמוך גאולה לתפלה] אסור [לאכול] גם קודם קריאת שמע¹¹¹ שהוא עיקר קבלת מלכות שמים¹¹² ויש בה משום ואותי השלכת כו".

ונראה לבאר כוונת רבינו הזקן, דהנה במס' ברכות הובאו (כנ"ל ס"א) שני מימרות ולימודים על איסור אכו"ש לפני התפלה: (א) "מאי דכתיב לא תאכלו על הדם, לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם"; (ב) "כל האוכל ושותה ואח"כ קורא ק"ש ומתפלל, עליו הכתוב אומר ואותי השלכת אחרי גויך, אל תקרי גויך אלא גאיך, אמר הקב"ה, לאחר שנתגאה זה קבל עליו עול מלכות שמים".

והנה, כיון שבלימוד הראשון מקרא דלא תאכלו על הדם לא נאמר אלא שאסור לאכול קודם שיתפלל הי' אפ"ל דמה שבלימוד השני מקרא דואתי השלכת גו' נזכר גם קריאת שמע אינו אלא אגב גררא, דכיון דקיי"ל שצריך לסמוך גאולה לתפלה, הרי כך הוא סדר הדברים ע"ד הרגיל, דקורא ק"ש ואח"כ מתפלל, אבל לאו למימרא דכמו דאיכא איסורא לאכול לפני התפלה ה"ה דאיכא איסור בפ"ע לאכול לפני ק"ש. וכן משמע מזה שהרמב"ם (הל' תפלה פ"ו ה"ד) והטושו"ע (או"ח סי' פט ס"ג) לא הביאו שום דין איסור אכילה לפני קריאת שמע.

¹⁰⁹ מ"ש רבינו "ומכש"כ שתיית תה חלב" נ"ל שהוא ע"פ השיטות (הנ"ל ס"ב) דס"ל דכל משקה שאינו משכר דינו כמים שמוותר לכאו"א לשתות לפני התפלה. וראה שו"ת שם משמעון (ועוד אחרונים הנ"ל ס"ב) לענין חלב.

¹¹⁰ הרי ששיעור האכו"ש נמדד לפי מה שהוא צריך לבריאותו או לכוונתו. וראה גם לשונות רבינו (הנ"ל הערות 71, 73): "ואם לפי מצב בריאותו נצרך לו יותר ע"ז הרי יאכל יותר ע"ז ולא יסמוך בזה על שקול דעתו, אלא ישאל דעת המנהל רוחני"; "ובפרטי האכילה ידבר בזה עם המשפיע שי' ויעשה כהוראתו ובהתאם להוראת הרופאים".

¹¹¹ ויעויין גם משנ"ב סי' פט סק"ב (וצע"ק שלא ציין לדברי רבינו הזקן) ובספרו מחנה ישראל (פ"ב ס"ב) ובספרו נדחי ישראל (הנ"ל הערה 81) ובשו"ת קרן לדוד (הנ"ל הערה 6) אות ד' סוד"ה ולענין שתי' וד"ה ומעתה.

¹¹² במשנה ברורה ומחנה ישראל (שבהערה הקודמת) כתב שיקרא "עכ"פ פרשה ראשונה", "פרשת שמע ישראל". וראה שו"ע רבינו הזקן סי' ס"ה. ועצ"ע.

ע"פ הלכה ומשנת חסידים

אמנם לאידך גיסא יתכן שבמימרא בתרייתא מבואר דיסוד הך דינא דאסור לאכול לפני התפלה [דילפינן במימרא קמייתא מקרא דלא תאכלו על הדם] הוא משום דאסור לאכול ולשתות קודם קבלת עול מלכות שמים, א"כ י"ל דגם לפני קריאת שמע אסור לאכול מהאי טעמא דהא עיקר קבלת עול מ"ש הוא בק"ש¹¹³.

[או י"ל דבאיסור אכילה לפני התפלה תרתי איתנייהו בי', חדא, איסור אכילה משום לאו דלא תאכלו על הדם המבואר במימרא קמייתא, ואיסור זה אינו אלא בתפלה ולא בק"ש. ועוד, איסור אכילה משום לתא דגאוה המבואר במימרא בתרייתא, ואיסור זה שייך בין בק"ש ובין בתפלה¹¹⁴].

וכיון דיש מקום לצדד בזה לכאן ולכאן, כתב רבינו הזקן "ואפשר בלאו האי טעמא אסור [לאכול] גם קודם קריאת שמע שהוא עיקר קבלת מלכות שמים ויש בה משום ואותי השלכת כו'". ודר"ק.

אמנם מה שיש לעיין בזה, הוא במי שדעתו לקרוא ק"ש עם ברכותי לפני סוף זמן קריאת שמע ורוצה לאכול או לשתות לפני התפלה [לרפואה או לצורך כוונה וכיו"ב], אם מחוייב הוא לכוין לצאת יד"ח מצות ק"ש בק"ש קטנה שקורא לפני האכילה, או דסגי בזה שיקרא ק"ש בתור קבלת עול מלכות שמים אבל לא כדי לקיים המצוה [ויכווין בקריאתו זו שלא לצאת בזה מצות ק"ש], וירוויח בזה שיוכל לקיים מצות ק"ש מה"ת עם ברכותי¹¹⁵ כתיקונה¹¹⁶.

ונראה להוכיח דיתכן קבלת עול מלכות שמים בק"ש כשאינו יוצא יד"ח מצות ק"ש בזה, דהנהגה בהא דקיי"ל (ברכות י"ד, ב) דהקורא (ק"ש) מכאן ואילך (אחר שעה ג') לא הפסיד הברכות, נחלקו הראשונים, ו"א (שיטת הר"ף והרמב"ם הל' ק"ש פ"א הי"ג) דיכול לקרותה בברכותי כל היום ו"א (הרא"ש ברכות פ"א סו"ס י"ד בשם רה"ג) דרק עד סוף שעה רביעית

¹¹³ ומה שלא הביאו הפוסקים להדיא איסור האכילה לפני ק"ש י"ל דהוא משום דבד"כ ק"ש ותפלה אזלי בהדי הדדי, כיון שצריכים לסמוך גאולה לתפלה.

¹¹⁴ וכן משמע בבאור הלכה להמשנ"ב (שם ד"ה ולא לאכול) שכתב, וז"ל: ונ"מ בזה הטעם השני לאסור אפילו אחר שקיבל עליו מלכות שמים בק"ש כ"ז שלא התפלל תפלת י"ח ע"כ נ"ל דאפילו מי שמוכרח לאכול לרפואה קודם התפלה יקרא עכ"פ ק"ש קודם, עכ"ל. [וכבר העירו מגרסת הבה"ג (הנ"ל הערה 2), והסמ"ג (עשין יח) בגמרא ברכות שם: "כל האוכל ושותה ואח"כ קורא ק"ש עליו הכתוב וכו'", בהשמטת תיבת "ומתפלל"]. אמנם ממ"ש הראב"ה ה"ד ברא"ש ובטושו"ע (הנ"ל ס"ב) דשתיית מים אינה אסורה מדין ל"ת עה"ד משום שאין בה משום "גאוה", משמע לכאורה דאין כאן שני איסורים או טעמים נפרדים, אלא דמימרא שני' מפרש ומגדיר איסור ל"ת עה"ד שבמימרא הראשונה (וכמשנ"ת לעיל הערה 33). ואכ"מ להאריך.

¹¹⁵ ראה שו"ת פרי יצחק (ח"א סימנים א-ב) שהחמיר בזה מאד.

¹¹⁶ ואם נאמר דאיסור האכילה משום גאוה הוא הוא האיסור דל"ת עה"ד, וא"כ (לפי הצד דהאיסור שייך גם בק"ש) שווים ק"ש ותפלה בגדר האיסור, יש לחקור כיו"ב לענין תפלה בכה"ג שהתפלל אבל לא יצא יד"ח תפלה – אי שרי לאכול לפני שיתפלל פעם שני'. אלא דבתפלה לא משכח"ל כ"א בדיעבד שעבר והתפלל תפלת נדבה קודם תפלה העיקרית וכיו"ב, או בכה"ג שטעה והשמיט הזכרת מעין המאורע בר"ח וכיו"ב, אם נאמר דהוה חפצא של תפלה אלא דלא יצא יד"ח תפלה*, משא"כ בקריאת שמע שיתכן שיקרא ק"ש לכתחילה באופן שלא יצא יד"ח בקריאתו, וכפשי"ת.

* באחרונים כתבו לחקור אם מי שהשמיט הזכרת מעין המאורע יצא יד"ח תפלה אלא שצריך לחזור ולהתפלל עוה"פ כדי לקיים חיוב הזכרת מעין המאורע במקומו, או דהוה כלא התפלל כלל (וכמו מי שחיסר אחת משמונה עשרה ברכות), ותלו הדבר במחלוקת הר"י וחכמי פרובינציא אשר בתוס' (ועוד ראשונים - ברכות כו, ב). אמנם נראה דיתכן בזה דרך שלישית, והיינו דאף שלא יצא ידי חובת תפלה המוטלת עליו מ"מ שפיר הוה חפצא דתפלת שמונה עשרה, ומשכבר התפלל שוב נפקע ממנו האיסור לאכול ולשתות קודם התפלה. ויש להאריך בזה. ואכ"מ.

בענין אכילה ושת' לפני תפלת השחר

יכול לקרותה עם ברכותי, אבל אחר שעה רביעית הפסיד גם הברכות¹¹⁷, והכי קיי"ל (טושו"ע א"ח סי' נח ס"ו)¹¹⁸.

והנה בטור (א"ח שם) איתא "אבל מכאן ואילך [סוף שעה ד'] לא יקרא בברכות' ואם יברך הוי ברכה לבטלה". אבל בשו"ע (שם) איתא בזה"ל: "ואם עברה שעה ד' ולא קראה, קוראה בלא ברכות' כל היום". והי' אפ"ל דמה שכתב בשו"ע "קוראה בלא ברכות' כל היום" אינו אלא רשות גרידא, וכן משמע קצת בלבוש (א"ח שם) שכתב בזה"ל: "אבל בלא ברכות' יכול לקרותה כל היום כולו דלא גרע מקורא בתורה".

אבל בשו"ע רבינו הזקן (שם סוף סעיף י"ד) כתב, וז"ל: "ואם עברה שעה ד' ולא קראה שוב אינו יכול לקרותה עם ברכות', אבל בלא ברכות' יכול לקרותה כל היום, וטוב שיקראנה כדי לקבל עליו עול מלכות שמים, עכ"ל. ומבואר דס"ל דבמ"ש בשו"ע "קוראה בלא ברכות' כל היום" ר"ל דטוב שיקראנה. והוסיף רבינו הזקן והסביר טעם הדין שהוא: "כדי לקבל עליו עול מלכות שמים"¹¹⁹. והיינו משום דבקריאת שמע, מלבד עיקר מצותה, יש בה קיום מסויים של "קבלת עומ"ש", ואף בכה"ג שעבר זמן מצות ק"ש מ"מ עדיין יש בה הך קיומא ד"קבלת עומ"ש", וע"כ טוב שיקראנה כל היום כדי לקבל עליו עול מלכות שמים.

והנה מלשון הגמרא בסוגיא דברכות שם ["לאחר שנתגאה זה קבל עליו עול מלכות שמים"] נראה מבואר דאיסור אכור"ש לפני התפלה – ודכוותי' לפני ק"ש (לפי מה שציידד בקונטרס אחרון) – אינו מחמת לתא דמצות ק"ש ותפלה מצ"ע כי אם משום דאסור לאכול קודם שיקבל עליו עול מלכות שמים¹²⁰. וכיון שנתבאר שגם כשאינו מקיים בקריאתו מצות ק"ש או ברכות' יש בקריאתה קיום מסויים של קבלת עומ"ש, נראה לצדד דאין צורך לקיים מצות ק"ש לפני האכור"ש היכא שבדעתו לקרותה עם הברכות בזמנה וכתיקונה, ובפרט שאיסור אכור"ש לפני התפלה אינו אלא מדרבנן וכמ"ש הפוסקים (הנ"ל ס"א), וגם הא דשייך איסור זה לפני ק"ש לא נקבעה במסמרות ורבינו הזקן כתב דין זה רק בדרך "אפשר".

¹¹⁷ ושיטה שלישית [וממוצעת] ישנה, והיא שיטת הרשב"א עמ"ס ברכות שם, שעד חצות היום לא הפסיד הברכות. יעויין חידושי אדמ"ר הצמח צדק על המשניות ברכות פ"א מ"ב (ג, ג). ובשו"ת משכנות יעקב (א"ח סי' עז) – הו"ד בחידושי אדמ"ר הצ"צ שם – כתב שדעתו נוטה דעכ"פ עד חצות יכול לקרות ק"ש עם ברכות', ע"ש. וראה גם קצות השולחן (סי"ט ס"ג). שו"ת רב פעלים (ח"ב סי' יב). שו"ת ארץ צבי (ח"ב סי' ח). ועוד. ואכ"מ.

¹¹⁸ בשו"ת חיים שאל להחיד"א (ח"ב סי' לא) כתב דהמיקל וסומך על שיטת הרמב"ם (הל' ק"ש פ"א ה"ג) ש"מברך לפני' ולאחר' כל היום" [וכ"פ הפרי חדש א"ח סי' נח ס"ז] – "לא הפסיד".

¹¹⁹ וי"ל דס"ל לרבינו דהכי מוכח ממ"ש בשו"ע, דאם אין כוונת השו"ע אלא ש"יכול לקרותה", צ"ב מאי קמ"ל בהך דינא, דהא מהיכא תיתי שיהא אסור לקרות פרשיות שמע, והי' אם שמוע וכו' הכתובות בתורה [בלי ברכות ק"ש] עד שהוצרך להשמיענו דיכול לקרותה. אלא ע"כ דעיקר כוונת המחבר להשמיענו שיש ענין בקריאתה אף בכה"ג שעבר זמנה וגם הפסיד הברכות, וזה שהוסיף רבינו ד"טוב שיקראנה". ויש להאריך בזה ואכ"מ.

¹²⁰ ולפי סברת המשנ"ב (הנ"ל הערה 114) דואותי השלכת כו' אינו מגדיר האיסור דל"ת עה"ד אלא הוה טעם נוסף לאיסור אכור"ש לפני התפלה, נראה דהל"ת דל"ת עה"ד דלא מיירי אלא בתפלה ["קודם שתתפללו על דמכם"] אינו משום קדימת קבלת עומ"ש, אבל הא דילפינן מהכתוב ואותי השלכת גו' נכלל גם ק"ש כמבואר בגמרא, ה"ה משום שצריך לקבל על עצמו עומ"ש קודם אכור"ש וכמשנ"ת.

**לזכות החתן והכלה שיחיו
שיזכו לבנות בית בישראל, בנין עדי עד,
על יסודי התורה והמצוה
כפי שהם מוארים במאור שבתורה
זוהי תורת החסידות**

